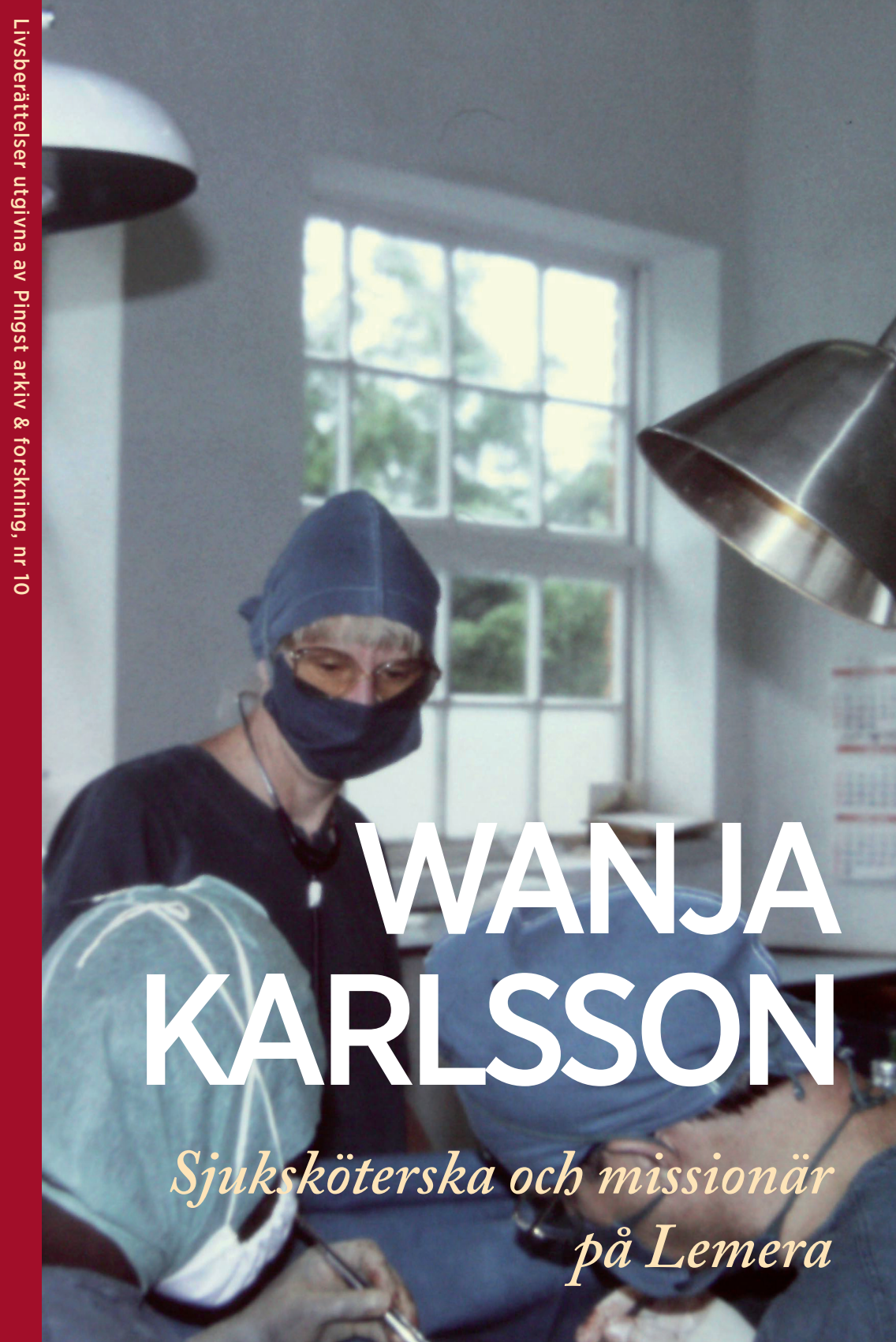

WANJA KARLSSON

*Sjuksköterska och missionär
på Lemera*

Wanja Karlsson

Sjuksköterska och missionär på Lemera

*Livsberättelser utgivna av Pingst – arkiv & forskning, nr 10
Skriften publiceras även digitalt på www.pingst.se*

Livsberättelser utgivna av Pingst – arkiv & forskning är en skriftserie som startade 2011 för att tillgängliggöra den viktiga kunskap som enskilda författare kan erbjuda genom sin berättelse. I serien publiceras biografiska skildringar av olika slag som på olika sätt anknyter till den svenska Pingströrelsen.

En mindre upplaga trycks på papper för bibliotek och enskilda personer. Skriften publiceras digitalt på www.pingst.se

Copyright: Wanja Karlsson

Utgivare: Pingst – arkiv & forskning

Ordning i serien: Nummer 10

Grafisk form: Stanley Almqvist

Omslagsbild: Wanja Karlsson som narkosköterska vid en operation på Lemerassjukhuset omkring år 1980. Läkare är Veikko Reinikainen som assisteras av afrikanen Epiki.

ISBN 978-91-984588-5-5

Tryck: Skilltryck AB, Skillingaryd 2020

E-publication: www.pingst.se

Innehåll

Inledning	7
Min uppväxt och mitt val av livsuppgift	8
Förberedelser	13
Pingstmissionen i Kongo/Zaire – bakgrund	22
Lemera – byn, församlingen och missionsstationen	26
Anestesi – sövning och bedövning	53
Min tid på Lemera – en översikt	58
Min första period på Lemera 1975–1977	62
Min andra period på Lemera 1978–1982	89
Min tredje period på Lemera 1983–1984	136
Efter Lemera	143

Inledning

Tanken på att bli missionär i Afrika väcktes tidigt i mitt liv, men det skulle dröja ganska många år innan jag satte min fot där. På grund av sjukdom blev emellertid min tid i Afrika inte så lång. Det är givetvis inte så lätt att acceptera att det blev så, men under den tid jag fick arbeta där kände jag att jag var på rätt plats.

Här berättar jag om upplevelser, händelser och erfarenheter från min tid i Afrika. Jag var verksam inom svensk pingstmission och arbetade på ett sjukhus i Lemera i den östligaste delen av Demokratiska republiken Kongo som under min tid där hette Zaïre. Min huvudsakliga uppgift var som narkos- och operationssköterska.

Då jag syftar på förhållanden i landet under en längre tidsperiod, skriver jag Kongo/Zaïre.

När jag nämner en årstid är det alltid den som gällde i Sverige jag syftar på. I Kongo/Zaïre talar man inte om årstider utan om torrtider och regntider.

Ett par citat har redigerats något.

På sidan 26 finns en karta som anger läget för flera av de platser i Zaïre, Burundi och Rwanda som nämns i denna skrift.

Av alla de personer som omnämns i det följande, använder jag oftast enbart tilltalsnamnet på elva av dem nämligen: Karin Alander, Britt-Lis Geidemark, Linnéa Halldorf, Margareta Halldorf, Tellervo Heinonen, Alfhild Johansson, Pirjo Mustanen, Gothy Peterson, Mirja och Veikko Reinikainen samt Ingegerd Rooth.

Jag har fått hjälp av Marianne och Roland Gäreskog att redigera och sammanställa det som jag har skrivit – bland annat i en stor mängd brev till min familj – och det jag har berättat. För detta är jag mycket tacksam.

Min uppväxt och mitt val av livsuppgift

Jag föddes i februari år 1937. Mina familj bodde då på Bjuggö, en ö i sjön Åsunden i södra Östergötland. Det är en liten ö – ytan är inte större än en dryg kvadratkilometer. Vid sjöns norra strand ligger Oppeby i den vackra Kindabygden.

När mamma kände att det började bli dags, tog pappa sparken till Björkfors för att hämta barnmorskan. Mormor hade kommit till Bjuggö för att hjälpa mamma och det gjorde att hon kände sig trygg. Isen var svag, så pappa valde den kortaste vägen till fastlandet. Det innebar att han satte kurs på Frössvik, som ligger en dryg kilometer från Bjuggö. Därifrån hade han nästan en halv mil till Björkfors. Barnmorskan, Ellen Wärnberg, lovade att göra sig i ordning direkt. De stämde träff vid Frössvik. Hon var gift med en droskägare. Han skjutsade henne dit. Därifrån gick hon och min pappa på isen till Bjuggö. De kom fram i tid och allt förlöpte väl.

På en av gårdarna i Frössvik bodde systrarna Rut och Hildur Bäckmark. De tillhörde Elimförsamlingen i Björkfors. De visste ju om att jag skulle komma till världen i början av februari, och har berättat, att när isen blev allt svagare blev de oroliga och bad mycket till Gud att allt skulle gå bra.

Mina föräldrar var Astrid och Martin Karlsson. De hade gift sig våren 1928 och bosatt sig i Halvsjöstugan, ett torp som pappa brukade. Det ligger vid Halvsjön mellan Svalsjö och Malexander, väster om Kisa.

Mellan åren 1933–1943 arrenderade pappa en av de två gårdar som fanns på Bjuggö. Den andra gården brukades av ägaren till ön. En tredje familj på fyra personer bodde på en mindre ö cirka 200 meter från Bjuggö. I detta torp användes ända in på 1940-talet en öppen eldstad som spis. Maten tillagades i en trefotsgryta som placerades över elden.

För transporter till och från ön använde man roddbåt eller »färja« – en flotte som man rodde. På den transporterades djur och större maskiner. Det var slitsamt att vara jordbrukare på en ö. Det blev extra bekymmersamt då barnen måste ta sig över sjön till skolan. Jag hade fyra syskon: May, Rune och Inez, födda i Halvsjöstugan, samt min yngre bror Boo, född på Bjuggö. När May skulle börja skolan kom mina föräldrar överens med skolans ledning att hon skulle stå över ett år tills hennes bror Rune blev sju år. Hon lärde sig läsa hemma och under sitt första skolår gick hon i första klass under höstterminen och i andra klass under vårterminen. Skolan låg vid Oppeby kyrka och för att komma dit fick mina syskon

ro den nästan två kilometer långa sträckan. När isen lagt sig gick det i allmänhet bra att åka spark. Väl framme vid stranden återstod en promenad på drygt 700 meter upp till skolan. Mina syskon hade till uppgift att varje dag hämta den post som skulle till Bjuggö. De fick därför gå en kilometer från skolan till affären och sedan ytterligare en kilometer ner till sjön innan de kunde ta sig hem igen.

Båda mina föräldrar kom från Kindabygden där Kisa är centralort. Mamma var född i Tjärstad och hennes föräldrar var baptister. Min morfar kom från Locknevi och blev dräng i Bersebo i Tjärstad socken. I Bersebo föddes mamma. Året därpå flyttade familjen till Oppeby där min morfar arrenderade en mindre gård, Ingeshult. Mormor och morfar ordnade ibland möten. Pappa var född i Hägerstad. Min farfar ägde en gård som han brukade men han arbetade även som byggmästare. Han blev änkling 1897 och gifte om sig året därpå med en syster till sin avlidna hustru. Under det första äktenskapet fick han fyra barn. I det andra föddes två barn varav pappa var den yngsta. Farfar blev ännu en gång änkling. Det var år 1908. Min farmor avled i TBC som hade varit dödsorsaken även för hennes syster. Farfar gifte inte om sig; en dotter till honom skötte hushållet. Farfar var troende, men han var inte medlem i någon frikyrkoförsamling eller missionsförening.

År 1943 flyttade vi till byn Nedre Vånga där pappa arrenderade en gård på cirka 40 tunnland åker- och ängsmark. Nedre Vånga ligger vid den väg som går från Rimforsa via Kättilstad till Björkfors. Vi hade sju kilometer till Björkfors, och sex kilometer till skolan vid Oppeby kyrka. Dit fick jag cykla eller gå när jag började första klass i augusti 1944. På vintern kunde jag ofta använda spark, och ibland åkte jag till skolan med mjölk bilen som körde böndernas mjölksåar till mejeriet i Kisa. Efter sju år slutade jag folkskolan. Det var våren 1951. Därefter hjälpte jag till på gården – när min bror Rune gjorde värnplikten var jag dräng. Jag var också under vissa tider barnflicka hos släktingar och arbetade dessutom under en något längre tid i hushållet hos en familj i Hägerstad. Någon fortsatt skolgång var det inte tal om, och hade det funnits tankar på det hos mig eller mina föräldrar så hade det inte varit möjligt av ekonomiska skäl. Hösten 1954 flyttade jag till Åtvidaberg och blev hembiträde hos doktor Carl Hugo Brundin som hade en privatpraktik i samhället. I början av år 1956 anställdes jag som vårdbiträde vid Oppeby ålderdomshem som låg mitt över vägen vid mitt föräldrahem.

Mina föräldrar var medlemmar i pingstförsamlingen Elim i Björkfors. Vid tolv års ålder blev jag frälst. Det skedde vid ett väckelsemöte som

hölls av Elimförsamlingens pastor, Folke Svensson, i en sal i ett obebott hus i Övre Vånga, inte så långt från vårt hem. Där fick jag syndanöd och beslöt mig för att lämna mig åt Gud. Året därpå (1950) höll Arthur H. Johansson seriemöten i Övre Vånga. Han hade innan han blev pingstvän varit evangelist inom Missionsförbundet och hösten 1930 verkat i Björkfors (missionsförsamlingen) då ett 50-tal blivit frälsta.

Väckelseserien år 1950 hölls i den sal där jag hade lämnat mig åt Gud. Jag hade velat vara med på alla möten, men läsläsning gjorde att jag fick stanna hemma några kvällar. En av kvällarna bad jag till Gud i min ensamhet samtidigt som mötet pågick. För min inre syn fick jag då se en skara afrikanska barn. Trots att jag var så ung upplevde jag det som en kallelse från Gud att bli missionär i Afrika. Jag hade dessförinnan inte haft någon tanke på att bli missionär. Ändå hade jag några år tidigare i Elim lyssnat till Kinamissionärerna Cela och Einar Karlssons fängslade skildringar från missionsfältet. Cela var uppväxt i Björkfors och det gjorde att det var lite extra spännande att höra hennes berättelser. År 1954 höll Rickard Rydén, pastor i Sionförsamlingen i Linköping, en bibelstudievecka i Elim. Folke Svensson hade då flyttat från Björkfors och församlingen var utan pastor. Inför Rydéns besök tyckte församlingens äldste att det skulle vara lämpligt att avsluta bibelstudieveckan med dopförrättning med Rydén som dopförrättare. Jag och fyra andra ungdomar beslöt att vi skulle döpas då. I samband med dopet blev jag medlem i församlingen. Detta var alltså samma år som jag flyttade till Åtvidaberg. Där deltog jag i pingstförsamlingens verksamhet.

Hösten 1955, innan jag slutade mitt arbete i Åtvidaberg, hade jag tankar på att gå ut som evangelist. Jag trodde det skulle vara en värdefull erfarenhet för en blivande missionär. Jag deltog därför under tre semesterveckor i den bibelskola som Filadelfiaförsamlingen i Stockholm anordnade. Då var jag inte inställd på att bli evangelist – jag ville bara känna mig för. Två år senare (hösten 1957) deltog jag ännu en gång, nu med tankar på att gå ut som evangelist. Jag blev tillfrågad om en tjänst som evangelist i Sommen, en utpost till pingstförsamlingen i Tranås. Jag gjorde ett besök där för ett par möten. Församlingen hörde aldrig av sig av lättförståeliga skäl. Vad utposten behövde var en någorlunda erfaren evangelist – inte en ensam nybörjare. I januari 1958 tillträdde jag en tjänst som vårdbiträde vid Åtvidabergs ålderdomshem.

Några andra ansträngningar, utöver den att försöka bli evangelist, för att förbereda mig för missionärskallet hade jag inte gjort, men nu hade jag kommit till en punkt då jag kände att jag måste ta tag i frågan. Jag hade inte talat med någon om min kallelse, men efter att i missions-

möten ha lyssnat till flera missionärers berättelser och läst skildringar i *Evangelii Härold* skrivna av Kongomissionärer, insåg jag att en framkomlig väg skulle vara att utbilda mig till lärare eller sjuksköterska – det var i Kongo jag kände att jag skulle arbeta. Eftersom jag arbetat inom vården var det naturligt för mig att fortsätta där. Jag ville bli barnmorska och det berodde på att de missionärer som jag kände till som var verksamma inom sjukvården, hade den utbildningen.

För att få de grundkunskaper som krävdes för att bli antagen på en sjuksköterskeskola var det folkhögskola som gällde för min del. På Lunnevad utanför Linköping gick jag först en sommarkurs i teoretiska ämnen för att se om denna typ av studier passade mig. Efter sommaren kändes det rätt att fortsätta. Kurstiden var två år – jag slutade efter vårterminen 1962. Kunskapsmässigt motsvarade utbildningen en realexamen. Man fick inga betyg, bara ett omdöme som kunde tolkas hur väl man lyckats. Efter att ha slutat vid Lunnevad arbetade jag vid Åtvidabergs ålderdomshem. Jag tog kontakt med samrealskolan i köpingen. Där fick jag tentera i ämnena svenska, matematik, fysik, kemi och biologi för att få svart på vitt att jag hade realskolekompetens. Det gick bra och med detta tentamensresultat var jag behörig att söka inträde till Birgitta sjuksköterskeskola i Linköping. Skolan var en del av Regionsjukhuset i Linköping (RiL). Den 1 november 1962 fick jag börja som provelev och den 1 mars 1963 blev jag antagen som elev.

Något år in i utbildningen – då jag gjorde min praktik på förlossningsavdelningen – insåg jag att jag som barnmorska skulle ansvara för två liv samtidigt. Det kändes alldeles för stort. Jag hade dittills varit nöjd med mitt beslut att bli barnmorska. Det var ett yrke där det hände något. Nu ändrade jag inriktning. Jag valde operation och narkos. Jag insåg att även där fanns det »nerv« i arbetet. Jag reflekterade inte på om detta val skulle ha någon betydelse för mig som missionär. Men med en titt i backspeglarna kan jag se Guds ledning. Jag blev nämligen den första sjuksköterskan med narkos och operation som specialitet på sjukhuset i Lamera.

I februari 1966 tog jag min sjuksköterskeexamen. Jag fick anställning vid RiL som narkossköterska. Hösten 1967 blev jag uppkallad till sjukhusdirektören. En pensionsavgång hade medfört att en tjänst som personalassistent för handläggning av ärenden som rörde sjukhusets över 300 sjuksköterskor, barnmorskor, och laboratoriepersonal omedelbart måste besättas. Sjukhusdirektören ville att jag skulle pröva på tjänsten. Jag gjorde klart för honom att jag inte ville fastna i en administrativ tjänst. Man kallade in min företrädare för att hon under ett par månader skulle skola in mig i arbetet. Sjukhuset var inne i en expansiv period och den

personal som jag administrerade ökade till över 500 under de två och ett halvt år jag arbetade på personalavdelningen. Nu var det dags att gå vidare innan jag tappade för mycket av min yrkeskompetens. För mig hade den här perioden inneburit en stor arbetsbelastning, men det skulle visa sig att den erfarenhet jag fick som personalassistent kom att bli värdefull under min tid som missionär. Min nästa tjänst blev på intensivvårdsavdelningen (IVA). Efter något år där blev jag tillfrågad om jag ville ta ett vikariat som sjukvårdslärare på Birgittaskolan. Jag tackade ja och fick under tiden tjänstledigt från min tjänst på IVA.

Förberedelser

Under år 1972 mognade beslutet att påbörja och genomföra de mått och steg som var nödvändiga för att få arbeta som sjuksköterska i Afrika. Jag ansåg att jag nu hade den yrkeserfarenhet som krävdes. Men mer behövde göras.

När jag på olika missionsmöten hade lyssnat till sjuksköterskor som arbetade som missionärer i Kongo/Zaire fick jag klart för mig att jag måste genomgå en kurs i tropikmedicin i Belgien för att få arbeta inom sjukvården i Zaire. Och för att kunna delta i en sådan kurs måste jag lära mig tillräckligt mycket franska så att jag kunde följa undervisningen. Det var dessutom viktigt att någorlunda väl behärska det franska språket eftersom det användes i Zaire, bland annat i kontakter med myndigheter.

En tredje avgörande pusselbit var att bli antagen som missionär av någon församling. Jag var sedan år 1968 medlem i Sionförsamlingen i Linköping och aktiv i Gitarrsystrarna med Margit »Heimer« Johansson som ledare. Församlingen hade en omfattande missionsverksamhet men jag insåg att det inte var självklart att den skulle ta ansvar för mig som missionär, men givetvis hoppades jag att det skulle bli så. Alternativet var att jag på egen hand skulle bearbeta församlingar och förmå dem att anta mig som sin missionär eller göra det tillsammans med några andra församlingar. För mig var detta uteslutet och jag förlitade mig på att Gud tog hand om detta problem.

Jag informerade Sionförsamlingens föreståndare, Karl-Erik Heinerborg, om min kallelse och mina planer. Min avsikt var inte att frågan skulle tas upp i församlingen – jag kände mig inte mogen för det – men det kändes viktigt för mig att få tala med honom om mina planer och så ett frö. De förberedelser som krävdes för att bli missionär var dock ännu så länge mitt eget projekt och det betydde att min ekonomi fick styra tidsplanen. Jag räknade med att själv bekosta nödvändiga kurser. Jag hade därför varit sparsam och kunnat lägga undan pengar för detta ändamål. Men för att inte behöva skjuta kursen i tropikmedicin på framtiden drygade jag ut kassan med ett banklån.

Kurs i franska hösten 1973

I Linköping fanns det kvällskurser i franska och givetvis anmälde jag mig till en sådan, men det visade sig att det inte passade mig särskilt bra. Jag fick ändå vissa grundkunskaper i språket. En dag damp det ner en

reklamfolder i brevlådan om en fyra månader lång kurs på en internat-skola i franska i Aix-en-Provence i södra Frankrike, drygt två mil norr om Marseille. Jag anmälde mig till en kurs som skulle börja i september 1973. Lektioner skulle varvas med utflykter till olika platser i staden och dess omgivningar dels för att få lyssna och tala franska, dels för att i någon mån lära känna landets kultur.

Jag avreste den 2 september 1973 med tåg via Köpenhamn, Paris och Marseille till Aix-en-Provence. Resan tog ungefär ett dygn. Det var många resande och trångt i vagnarna. Till Paris hade jag platsbiljett men det hade jag inte på den sista sträckan. Där fick jag stå hela vägen. Kaffe, smörgås och frukt hade jag med mig. Dessutom åt jag en finare fransk middag på tåget. Jag hade polletterat delar av bagaget, men hade ändå ett tungt handbagage att kånka på. Vid tågbytet i Marseille var det bråttom och jag hade ingen möjlighet att kontrollera att det som polletterats kom med. Det skulle visa sig att det blev kvar. Några dagar senare fick jag bilskjuts till Marseille för att hämta mina tillhörigheter. På kvällen kunde jag koka lite svensk kaffe. Det smakade gott.

Skolan låg i utkanten av staden. Alla kursdeltagarna kom från Sverige. Alla utom jag var i gymnasieåldern. De flesta av deltagarna tog inte studierna på allvar utan tog tillfället i akt att roa sig. Vi var tjugo elever och det var två lärare som undervisade. Det enda språk som användes i undervisningen var franska. Vi hade 4–5 lektioner varje dag, så det var ganska tomt i huvudet vid skoldagarnas slut efter att jag hade försökt förstå det som talades.

En lördag gjorde vi en utflykt i stadens omgivningar och en vardags-eftermiddag besöktes Marseille. Jag fick då tillfälle att se de slumkvarter där »Marseilles ängel«, Astrid Nilsson, bodde och arbetade. I december fick jag tillfälle att träffa Astrid och det var verkligen intressant att få prata med henne. Några längre utflykter gjordes också under kursen bland annat till Nice och Monaco.

I undervisningsmaterialet ingick inspelade band på franska som vi elever skulle lyssna till efter skoldagens slut. Jag tyckte det var jobbigt att sitta sysslös och lyssna, varför jag skrev till min vän Margon Andersson, som också kom från Nedre Vånga och hade utbildat sig till sjuk-sköterska, att hon skulle skicka virkgarn och virknål, och så ville jag att mamma skulle »virka av« mormors lakansspets, så att jag kunde använda mormors mönster.

Sista söndagen i september gick jag till högmässan i en protestantisk kyrka i staden. Det var ungefär som i en svensk statskyrka. Efteråt hälsade prästen på mig och undrade om jag var utlänning, så jag måtte

inte ha sett särskilt fransk ut. Senare var jag på ännu en gudstjänst i denna kyrka och då inbjöd prästen mig till gudstjänsten den första advent då det skulle vara ett samkväm senare på eftermiddagen. Tyvärr kunde jag inte vara med eftersom vi elever på kursen skulle göra en utflykt samma dag.

En bit in i november övergick den »svenska högsommarvärmen«, som vi hade fått njuta av, till riktigt kyligt väder. En dag klädde jag mig ordentligt och gick in till staden för att försöka mig på en intervju på franska, en uppgift som vår lärare hade gett oss. Jag gick till en blomsteraffär i det kalla vädret och där fick jag tillfälle att göra en intervju. Det blev trots kylan svettigt att försöka göra sig förstådd på franska.

Kursen skulle ha avslutats vid jul, men vi läste in nästan hela sista veckan, varför jag kunde lämna Aix-en-Provence den 17 december. Hemresan gjordes med studentflyg från Nice till Köpenhamn och därifrån med tåg till Linköping dit jag kom den 18:e på morgonen. Studentflyg var en transporttjänst som studentorganisationer erbjöd studiemedelsberättigade studerande. Priserna var gynnsamma. Av någon anledning fick jag utnyttja denna tjänst.

I början av december hade jag fått ett brev från RiL – ett nödrop om hjälp över jul- och nyårshelgen. Jag lovade att ställa upp, men inte på julaftonen, då jag ville vara i Oppeby.

Kursen i franska var en besvikelse genom att nästan alla eleverna uppenbarligen inte var där för att lära sig språket. Jag gjorde mitt bästa och jag kunde mot slutet av kursen klara mig på egen hand i staden. När jag under hemresan bytte till tåg i Köpenhamn och gick till en kiosk, så gjorde jag min beställning på franska av bara farten. Expediten som insåg att jag var svensk, undrade varför jag inte talade svenska med henne.

Jag hade haft min lilla lägenhet på Drottninggatan i Linköping uthyrd under min vistelse i Frankrike, och på så sätt minskat mina utgifter.

Kurs i tropikmedicin våren 1974

Mitt nästa mål var att studera tropikmedicin och bli godkänd. För att få information om den kurs det gällde tog jag i januari 1974 kontakt med Pingstmissionens u-landshjälp (PMU).

PMU var ett gemensamt organ för de svenska pingstförsamlingarna. Det hade bildats år 1965 för att bland annat hjälpa församlingarna att dra nytta av de satsningar som det då nystartade SIDA – den svenska myndigheten för internationellt biståndsarbete – kunde göra i utvecklings-

länder i projekt som frivilligorganisationer ville genomföra. Petrus Hammarberg, som då tillsammans med sin hustru Jenny arbetade som missionärer i Kongo, hade övertygat Lewi Pethrus om fördelarna med att skapa en organisation som med stöd av pengar från SIDA skulle riktas mot socialt missionsarbete. Utöver stöd till olika projekt var det möjligt att söka volontärbidrag från SIDA för personer som ville upptäcka världen och samtidigt göra en meningsfull social insats i utvecklingsländer. Jenny och Petrus Hammarberg flyttade till Sverige och byggde upp PMU.

Jenny Hammarberg var den jag fick tala med. Hon hade sin arbetsplats på Filadelfiaförsamlingens i Stockholm missionsexpedition. Hon gav mig viss information, men framför allt hänvisade hon mig till missionären och barnmorskan Birgitta Stenman (senare läkare) som då var i Sverige. Av henne fick jag en utrustningslista och en rekommendation att kontakta missionären och barnmorskan Birgitta Atterklint i Lemera. Birgitta gav mig adressen till *Institut de Médecine Tropicale* i Belgien, där kursen i tropikmedicin hölls. Institutet låg i Antwerpen. Hon berättade för mig om kursen och föreslog att jag skulle tillbringa den första veckan i Bryssel för att vänja mig vid miljön och inte börja med studierna direkt. Hon gav mig en adress till vad vi kan kalla en missionsbyrå i Bryssel, som disponerade några rum där man kunde bli inkvarterad. Efter att ha tänkt igenom det jag hade fått veta, anmälde jag mig. Så här i efterhand är det svårt att förstå att jag vågade med tanke på att jag bara hade basala kunskaper i franska. Men jag var säker på min kallelse, litade på Gud och var beredd på att göra mitt bästa. Till detta ska läggas ett ganska stort mått av envishet. Vad jag inte visste var att kursen skulle bli det tuffaste som jag gjort hittills i mitt liv.

Den kurs jag anmälde mig till skulle börja den 1 mars 1974 och pågå till slutet av juni. Innan jag reste hade jag ett samtal med Martin Tornell, som hösten 1973 hade tillträtt tjänsten som pastor och föreståndare i Sionförsamlingen. Han lyssnade och gav en positiv respons, vilket kändes bra för mig.

Med tåg anlände jag till Bryssel en vecka innan kursen skulle börja. När jag kom till missionsbyrån kunde jag konstatera att det fanns en annan svenska där, Agneta Lillqvist. Hon skulle också delta i kursen. Vi beslöt att tillsammans besöka Kungliga Centralafrikanska museet i Tervuren som ligger ostsydost om Bryssel. Där fick vi bland annat bekanta oss med en massa småkryp och insekter som vi snart skulle få veta mer om. På museet fanns naturligtvis många andra små och stora djur såsom

ormar, ödlor, fiskar, fjärilar och fåglar. Det var ett mycket intressant besök.

Den 1 mars anlände vi till institutet i Antwerpen och de två följande dagarna hölls informationsmöten för de drygt 80 kursdeltagarna. Dessa kom från Afrika, Amerika och Europa och hade vitt skilda bakgrunder. Vi var uppdelade i två grupper – i den ena skedde undervisningen på franska och i den andra på flamländska. Den grupp jag tillhörde delades sedan i två, och vi var ett 25-tal i min »klass«. En del av oss fick bo på ett studenthem, andra i privata hem och till de senare hörde jag. Jag fick ett stort rum med två höga fönster. De var försedda med oxblodsfärgade rullgardiner. Den ena gick inte dra upp. Gardinerna var av tjockt mörkblått tyg med lite ränder och skulle passat bra till en herrmorgonrock. Bordet var enormt stort och bra. Det tog femton minuter att promenera till skolan. En måltid per dag åt jag på studenthemmet. Frukost och kvällsmat åt jag på mitt rum, där jag hade ett spritkök.

Agnet behärskade franska språket avsevärt bättre än jag, och det drog jag nytta av under vår samvaro i Bryssel. Hon deklarerade emellertid att under kursen kunde jag inte påräkna någon hjälp – då var det franska som gällde för henne. Dessutom tillhörde vi inte samma grupp. Jag insåg snart att det var ett beslut som jag tror gynnade mig.

Det vi skulle lära oss var samlat i flera kompendier och lärarna följde dessa tämligen väl. Det gjorde att jag kunde förbereda lektionerna. Kompendiet var utformat så att texten var tryckt på ena sidan av varje blad, baksidan var tom. Med hjälp av lexikon kunde jag tillägna mig texten och sedan skrev jag ned det jag tyckte var väsentligt på baksidan – på franska. En mängd fackuttryck på franska – exempelvis konstiga namn på insekter – var jag tvungen att nöta in. Den teknik jag använde mig av var att skriva dessa märkliga namn på ett papper gång på gång tills de hade fastnat i minnet.

Några fritidsproblem hade jag inte, men naturligtvis var det nödvändigt att då och då göra något annat än att studera. Jag fick brev från min familj och från mina vänner, brev som jag besvarade med några rader på ett vykort. En av mina vänner i Linköping, Judith Isaksson, var telefonist på Televerket. Hon lyckades med viss möda med de resurser som fanns på hennes arbetsplats ta reda på telefonnumret till kursen och ringde sedan upp mig, och det var ju trevligt att få höra något från henne och Linköping.

Tisdagskvällen den 19 mars var jag på ett bibelstudium i Antwerpen och där träffade jag ett par svenska makar – Evy och Lars Ellisson som var missionärer i Belgien. De bodde på samma gata som jag. Jag fick åka

med dem hem och hälsades välkommen att besöka dem närhelst jag ville. Söndagen den 31 mars fick jag följa med missionärsfamiljen till den svenska sjömanskyrkan. Där hade det varit basar med påsk saker och helsvensk mat. Det fanns en del kvar och jag köpte sill, ansjovis och kaviar – visserligen dyrt så budgeten sprängdes, men man kan ju inte äta påskägg utan sill. Under påskhelgen var det inga lektioner varför en del av eleverna från Europa reste hem över helgen. Jag använde tiden till »läxläsning« och till att bekanta mig med Antwerpen.

Umgänget med kurskamraterna på fritiden var begränsat genom att jag inte bodde på studenthemmet. En dag blev jag »hembjuden« till en kurskamrat – en sjuksköterska från Danmark – efter lektionerna. Vi pratade då skandinaviska, men jag förstod henne bättre då hon pratade franska.

På ett kort med ett motiv från Bryssel skrev jag den 5 maj till mina föräldrar i Nedre Vånga:

Jag ska väl avsluta den här »lediga helgen« med att skriva några begripliga ord. Varje ledig stund går nämligen åt att försöka nöta in alla konstiga namn på diverse kryp. Vi har nu bara fem veckors föreläsningar kvar, och därefter en vecka för att tentamensläsa och så de sista två veckorna med skrivningar, förhör och laboratorieprov. Inte vet jag hur det ska gå till att klara av det.

Efter att föreläsningarna hade avslutats startade min tentamensläsning. Det första jag gjorde var att breda ut alla kompendier på det stora bordet i mitt rum. Jag hade bestämt mig för att första dagen skulle bli en bön- och fastedag. Jag slog upp Bibeln på måfå och läste: »Därefter öppnade han deras ögon så att de förstod skrifterna« från berättelsen om när Jesu mötte lärjungarna på vägen till Emmaus. Det kändes trösterikt.

Skrivningar, förhör och laboratorieprov – allt på franska – började tisdagen den 18 juni och avslutades tisdagen en vecka senare. Jag var verkligen spänd den första dagen, men på kvällen kände jag att det hade »gått vägen«. Och efter sista tentamensdagen kunde jag konstatera, att allt hade gått över förväntan, och på fredagen fick jag det bekräftat: jag hade klarat provet – ett ofattbart under. Laboratorieproven bestod i mikroskopiska analyser av bland annat ägg från inälvsmask och blodutstryk med olika former av malaria.

Jag drabbades av två ordentliga förkylningar under kursen, en började veckan före påsk och klingade av under helgen. Den andra slog till i slutet av maj och varade en dryg vecka. Jag borde varit hemma en och annan dag, men jag kunde inte vara borta från undervisningen. Det var ganska besvärligt.

Biljett hem hade jag köpt den 12 juni. Det fanns inte platsbiljetter i klass 2 utan jag fick köpa en förstaklassbiljett. Jag lämnade Bryssel den 29 juni klockan 18.25 och kom till Linköping 30 juni klockan 15.13.

Jag var ganska trött efter den ansträngande kursen, men kände en stor tillfredsställelse över att den var avklarad. Nu hade jag den kompetens som krävdes för att få arbeta som sjuksköterska i Zaire.

Antagen som missionär

Martin Tornell, som jag ju hade haft ett samtal med om mina planer, var förtrogen med Pingströrelsens missionsarbete och visste att det fanns behov av sjuksköterskor. Han var också införstådd med att församlingen kunde räkna med att större delen av mitt underhåll skulle kunna täckas av bidrag från SIDA. Frågan togs upp i styrelsen som ställde sig positiv till att församlingen skulle stå som utsändande församling. Per Berthilsson var Sionförsamlingens missionskassör. När jag hade kommit hem från Antwerpen berättade Per för mig om styrelsens ställningstagande och jag blev naturligtvis väldigt glad.

Per hade haft överläggningar med Petrus Hammarberg om möjligheterna för mig att få arbeta som sjuksköterska i Afrika med ekonomiskt stöd från SIDA (volontärbidrag). Denne hade hävdade att det just då inte fanns något behov av någon sjuksköterska på de sjukhus som pingstmissionen hade i Afrika. Jag skulle därför sändas till Vietnam där man skulle starta ett missionsprojekt. Själv var jag förvånad eftersom jag ansåg att min kallelse gällde Afrika.

Jag fick ett vikariat på RiL – att söka en fast tjänst var inte aktuellt eftersom jag räknade med att relativt snart få resa ut till missionsfältet.

En dag stötte jag på Harry Jansson, som hade varit Sionförsamlingens missionär i Kongo. Han kände till förhållandena i Zaire genom att hans dotter Ruth var i Uvira som missionär (lärare), utsänd av Sionförsamlingen. Han blev förvånad när jag berättade att jag inte behövdes i Afrika. Harry hörde sig för hos Ruth som menade att det fanns ett behov i Zaire. Själv protesterade jag inte mot PMU:s beslut att stationera mig i Vietnam. Jag litade på Guds ledning – en dag skulle jag komma till Afrika.

Vid församlingsmötet den 1 september (1974) beslöt Sionförsamlingen »att stå som utsändande församling« för mig under den tid jag skulle arbeta inom sjukvården i Vietnam. Ett par dagar senare skrev Martin Tornell under en garantiförbindelse till SIDA som innebar att församlingen tog arbetsgivaransvar för mig. Församlingen stod också för en del

av min lön, eftersom den lön SIDA betalade var lägre än den lön som gällde för Pingströrelsens missionärer i Zaïre. Sedan hände inget – sannolikt kom aldrig Vietnamprojektet igång.

Den 13 november fyllde Marin Tornell 50 år. Vid det högtidsmöte som hölls i Sionkyrkan under kvällen var Petrus Hammarberg med. Jag fick tillfälle att träffa honom. Han kunde då meddela att jag skulle få arbeta i Zaïre. Jag fick skriva på ett kontrakt med SIDA att jag som volontär skulle tjänstgöra som sjuksköterska under två år, räknat från den 1 januari 1975, inom pingstmissionens sjukvård i Zaïre.

Den svenska pingstmissionen hade två sjukhus i Zaïre, ett i Lemera och ett i Pinga (se kartan på sida 26). En sjuksköterska efterfrågades på båda platserna, men vid den aktuella tiden fanns ingen läkare i Pinga till skillnad från vad som gällde i Lemera. Där fanns det en läkare men man saknade en narkos- och operationssköterska. Nu var det ytterligare en sjuksköterska, Karin Alander, med samma inriktning som jag som var beredd att åka till Zaïre. Båda platserna skulle således kunna få en sjuksköterska. Sannolikt föreslog Sven-Erik Grön – han var pingstmissionens *Représentant légale* (representant gentemot myndigheterna), och hade dessutom en samordnande roll inom missionärskollektivet – att både Karin och jag till en början skulle placeras i Lemera, något som PMU accepterade.

Missionsexpeditionen i Filadelfia i Stockholm bokade flygbiljetter från Norrköping med avresa den 4 januari 1975, och underrättade Sven-Erik Grön, som då bodde i Bukavu, om min ankomst. Allt tyngre bagage transporterades med båt och det ombesörjdes av missionär Erland Jonsson som hade en så kallad u-landsdepå i Axvall strax öster om Skara (senare flyttades den till Alingsås). Jag hade sedan jag kom hem från Antwerpen börjat skaffa det som var upptaget på utrustningslistan men när beskedet kom återstod ändå en hel del arbete – det blev ju också vissa ändringar med hänsyn till att jag under en tid hade varit inriktad mot Vietnam. När allt var packat tog mina två bröder sina bilar och lastade in utrustningen varefter vi for till Axvall dagen före julafton. Ett problem var att det skulle ta flera månader innan den utrustning som transporterades sjövägen skulle vara framme. Detta gjorde att jag måste ta med mig ganska mycket bagage i flygplanet, utöver handbagaget.

Några dagar före jul bestämdes att missionärsavskiljningen och avskedet från Sionförsamlingen skulle äga rum annandag jul. Beskedet att jag skulle resa kom så sent att detta inte kom med när julens möten i Sionkyrkan annonserades. Jag avskildes till min tjänst vid förmiddagsmötet. På kvällen var det sång- och musikmöte – »Julens vackra sånger« – och

då fick jag tillfälle att säga några ord. Jag avslutade med biskop Nils Bolanders dikt *Följ mig*:

Följ mig! två aggande orosord
voro hans lystringssignal,
och för hans brinnande ögons skull
hade jag intet val.

Jag hade förhinder av hundra slag –
det kunde han väl förstå.

Jag var för oviss, för ung, för svag –
och ändå måste jag gå.

Min vilja var som en skadskjuten and,
min tro så skör som ett strå,
mitt hjärta ett ont och besudlat ting –
och ändå måste jag gå.

Ack, vem kan väl dröja, förslavad och slö,
i gamla, själviska spår,
när Kristus, de ungas löftesman,
kallar sin ungdomsvår!

Fråga mig inte varför och vart
och hur jag stod upp och gick.
Jag vet blott, att allt blev förvandlat och nytt
den gången jag mötte hans blick.

Följ mig! – två saliga orosord –
Min Gud, jag välsignar dem!
De skänkte mig allt som gör livet till liv:
en kamp, ett fäste, ett hem.

Nils Bolander lyfter i sin dikt fram både det tvång som ligger i kallelsen och den tillfredsställelse som det innebär att vara i Guds vilja. Jag har många gånger återvänt till denna dikt.

Innan jag berättar om min tid som missionär följer här som bakgrund ett kapitel om pingstmissionen i Kongo/Zaire från starten på 1920-talet till omkring år 1965, samt ett kapitel om byn Lamera och om församlingen och missionsstationen där. Dessa texter har tagits fram tillsammans med Marianne och Roland Gäreskog.

Pingstmissionen i Kongo/Zaïre – bakgrund

Redan år 1921 kom den första svenska pingstmissionären, Axel B. Lindgren, till Belgiska Kongo. Han kom tillsammans med den norske missionären Gunnerius Tollefsen och hans hustru samt ytterligare en norsk missionär, Hanna Veum. Dessa fyra missionärer hade fått i uppdrag att finna ett passande fält i östra Kongo för de norska och svenska pingstvännerna. Efter att ha blivit anvisade platser av myndigheterna bedömde de att det skulle vara möjligt att etablera såväl norsk som svensk pingstmission i Kivuprovinzen. Denna provins är Kongos östligaste (se kartan på sidan 26). Året därpå reste sammanlagt ytterligare tio svenska missionärer dit. Missionärna drabbades av stora motgångar, bland annat svårigheter att få tillstånd att bedriva mission, men värre var att fyra av dem avled år 1923.

I maj dog en av de gifta kvinnorna i barnsängsfeber och hennes man återvände till Sverige. I december dog ytterligare två kvinnor i en tropisk feber och några dagar senare avled maken till en av kvinnorna. Dessa tre missionärer begravdes i Uvira där gruppen då befann sig. Tre av de övriga missionärerna var svårt sjuka men överlevde. Man befارade att missionärerna hade blivit förgiftade. De flesta av dem som överlevde reste ganska snart tillbaka till Sverige. Kvar var Julius och Ruth Aspenlind med barn. Julius lyckades få tillstånd att förvärva en kulle med en utsträckning på några hundra meter i en by uppe i bergen väster om Uvira. Byn hette Nia Magira – i dag Lemera. I närheten låg en annan kulle där stamkungen Mukugabe residerade.

Strax före jul år 1924 flyttade familjen Aspenlind från Uvira till Nia Magira, eller Lemera som jag i fortsättningen skriver. Där planerade Julius att uppföra en missionsstation, ett skolhus och ett boningshus. »Vi börja nu på nytt« skrev han i ett brev till Sverige.¹ Hans insatser blev inledningen till den omfattande missionsverksamhet som de svenska pingstförsamlingarna efter hand kom att bedriva i Kongo.

Drygt 30 år senare, år 1956, kom den 25-åriga barnmorskan Ingegerd Rooth för första gången till Lemera. Hon skriver:

Nu [...] var det alltså min tur att stå här uppe vid kungakullen och se bort mot missionens kulle. Många byggnader klättrade längs sluttningarna: primärskolan med sina 600 elever, folkskoleseminariet och småskoleseminariet med 275 elever, sovsalar och ekonomibyggnader, bostadshus och grishus.

¹ *Evangelii Härold* 12/3 1925 s. 136.

Likaså skolan för missionärsbarnen och den stora vita nybyggda kyrkan, som kunde ses miltals ifrån. På en kulle intill låg sjukstugan med små runda lerhyddor för patienterna. Och så ett pyttelitet BB med en hemmasnickrad förlossningssäng i vitmålat trä. Här skulle jag ha min främsta uppgift. Jag var full av förväntan.

Det var januari och regntid. När molnen inte öste ner störtsjöar av regn var sikten kristallklar ända bort mot Ruanda. Hibiskusbuskarna blommade i klarrött och ljusrosa, julstjärnorna var jättestora, nästan som träd, och apelsinträdens vita blommor doftade jasmin. Men blommorna var så små, att de knappt syntes i det mörkgröna lövverket.²

Verksamheten hade haft framgång. På Kongofältet, det vill säga i Kongo och Ruanda-Urundi (se sida 27), fanns det i början av år 1960 sjutton församlingar med drygt 800 afrikanska predikanter, evangelister och lärare. Antalet medlemmar i församlingarna var 40 000 och i folkskolorna undervisades 43 000 barn. De svenska pingstförsamlingarna hade 121 missionärer på Kongofältet. Av dessa var omkring 100 på plats. Tolv år senare var antalet medlemmar 135 000 – en tillväxt med 10 procent per år. Enbart i Kongo fanns nio församlingar år 1960 med sammanlagt 16 000 medlemmar. Tolv år senare var antalet församlingar nitton med 53 000 medlemmar.

På missionsstationen i Lamera bodde år 1960 ett tjugotal svenska missionärer. Utöver de skolor som fanns där hade missionen ansvar för 58 byskolor med 2 800 elever. Skolan för svenska barn hade ett tjugotal elever som bodde på stationen under terminerna. Föräldrarna, som var missionärer, kom och hälsade på så ofta de hade möjlighet.

Levnadsförhållandena för landets befolkning var synnerligen svåra under kolonialtiden. Det var först efter andra världskriget som Belgien långsamt gjorde insatser för att öka välfärden. Politikerna i Belgien räknade med att Kongo efter en lång övergångsperiod skulle få självstyre, men det fanns krafter i Kongo som ville påskynda processen och efter oroligheter år 1959 i huvudstaden Léopoldville (nu Kinshasa) inleddes förhandlingar om avkolonisering. Den 30 juni 1960 proklamerades den demokratiska republiken Kongo. Detta blev sorgligt nog inledningen till en fem år lång period av stor oro då rebeller gjorde uppror med inbördesstrider som följd (»Kongokrisen«).

Min bror Boo var FN-soldat i Kongo. Han kom till Kongo hösten 1962. Efter endast några månaders tjänstgöring råkade han av misstag utlösa en landmina. Den skadade honom i ena benet och ena armen. Fraktur-skador på armen gav honom men för livet.

² Ingegerd Rooth, *Nära himlen i det gröna helvetet* (2007) s. 20.

Pingstmissionens verksamhet i Belgiska Kongo hade bedrivits under namnet Svenska Fria Missionen (*La Mission Libre Suédoise*), som enklast kan ses som ett samfund med Filadelfiaförsamlingen i Stockholm som huvudman. En svensk missionär var samfundets representant gentemot myndigheterna (*représentant légal*). Missionärer stod också i ledningen för alla verksamheter som missionen bedrev – de var föreståndare för församlingarna, rektorer för skolorna etcetera. Svenska Fria Missionen ägde all fast egendom.

Sommaren 1960 påbörjades en afrikanisering av pingstmissionen på Kongofältet. Där det inte var brist på afrikaner med någorlunda rätt kompetens skedde förändringen relativt snabbt. Enklast var det i församlingarna. Där hade en missionär varit föreståndare i varje församling och vid sin sida hade han haft åtminstone en afrikansk pastor som nu blev föreståndare. Även folkskolorna kunde överlämnas i ett tidigt skede. Men inom sjukvården kom det att dröja många år, beroende på att det inte fanns tillräckligt med utbildade afrikaner. Församlingarna var till en början fristående, men efter en tid bildades ett samfund och dess förste ledare blev Jean Ruhigita. Han var då lärare i folkskolan i Lemera. All fast egendom överlämnades till afrikanerna. Den svenska missionen ville behålla missionärsbostäderna, men så småningom överlämnades även dessa.

Kivuprovinzen var länge förskonad från de oroligheter som drabbade Kongo efter frigörelsen från Belgien. I början av april 1964 hade man emellertid nåtts av uppgifter om att en revolt kunde förväntas i provinsen. I mitten av månaden gick rebellerna till angrepp på många platser. Uvira drabbades hårt och pingstmissionens anläggningar förstördes helt. I Lemera anföll rebellerna ett hus. Flera misshandlades och en person dog. Många elever vid seminariet lämnade Lemera liksom lärare som var utsända av Unesco; de senare evakuerades av FN-soldater. En månad senare hade rebellerna intagit hela området på Ruzizislätten mellan Bukavu och Uvira – missionärerna i Lemera var inneslängda. Det dröjde ända till början av juni innan dessa efter förhandlingar med en av rebellernas ledare lyckades lämna Lemera och ta sig över gränsen till Burundi. Först sommaren 1966 kunde några missionärer bege sig upp till missionsstationen igen, bland dem Ingegerd Rooth som då studerade till läkare vid Karolinska Institutet men var i Kongo under sommaren för att hjälpa till att lindra nöden bland befolkningen. Hon skriver:

Nu svängde bilen skarpt åt vänster, runt kullen, som hade skymt sikten. Där var Lemera, vårt Lemera! Där högst uppe låg den vackra, vita kyrkan, skolan, våra missionärsbostäder, och däremellan ett hav av hyddor. [...] Utan-

för bilen hade vi tusentals människor, som vinkade och skrek. Hela kullen var full av hyddor. Ja, där stod hydda vid hydda så tätt, att man inte tycktes kunna passera mellan dem. [...] Soldaternas siffra för dagen av antalet personer i Lemerälägret var 33.400. [...] I varje hydda kunde det bo tio, femton personer.³

Läroutbildningen flyttades till Bukavu och i stället beslöts att upprätta ett sjukhus i de lokaler som frigjordes vid flyttningen. Det var på detta sjukhus jag kom att arbeta.

År 1965 tog arméchefen Joseph Désiré Mobutu makten genom en militärkupp och landet blev en diktatur. År 1971 ändrades namnet på landet till Zaïre. Utländska namn byttes ut och även kristna namn ändrades. Jean Ruhigita kallade sig Ndagora Ruhigita.

³ Ingegerd Rooth, *Rebellhärjard jord* (1967) s. 68–69, 72.

Lemera – byn, församlingen och missionsstationen

Karta över missionsfältet

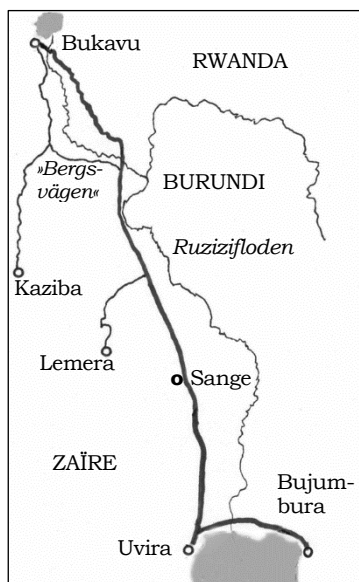

Kartan på föregående sida visar var några av de platser ligger som omnämns i denna skrift. Kartan täcker det missionsfält som före år 1960 kallades Kongofältet inom den svenska Pingströrelsen: ett område i östra delen (Kivuprovinzen) av Belgiska Kongo (Zaire under de år jag arbetade där) samt Ruanda-Urundi (nuvarande Rwanda och Burundi) som från år 1946 kontrollerades av FN men som administrerades av Belgien. Vid halvårsskiftet 1960 blev Belgiska Kongo självständigt och gränskontroller upprättades mot Ruanda-Urundi, som två år senare delades upp i de två självständiga republikerna: Rwanda och Burundi. Bujumbura är huvudstad i Burundi och Kigali i Rwanda. Huvudstad i Kivuprovinzen är Bukavu. Det område i Kivuprovinzen där pingstmissionen verkade kallar jag Uvirafältet i fortsättningen.

Tanganyikasjön ligger 770 meter över havet. Sjön är till ytan cirka sex gånger större än Vänern. Kivusjön ligger 1 460 meter över havet i ett vulkanområde som fortfarande är aktivt. Ytan är ungefär hälften så stor som Vänern. Sjön har sin avrinning till Tanganyikasjön via Ruzizifloden. Floden omges av ett flera mil brett slättland – Ruzizislätten – från Tanganyikasjöns norra spets upp till några mil söder om Kivusjön. Väster om denna slätt finns en bergskedja med höjder upp mot 3 500 meter. I denna bergskedja ligger Lemera på omkring 1 600 meters höjd, således något högre än Bukavu. Bergskedjan ligger i ett omfattande förkastningsområde där förskjutningar i bergen har gett upphov till ett kuperat landskap med åsar och dalar. Jag fick vid några tillfällen uppleva »jordstötar« i Lemera, men de begränsade sig till att det hus jag bodde i skakade under några ögonblick.

Vägar till och från Lemera

Städerna Bukavu, Bujumbura och Uvira besökte vi missionärer på Lemera ganska ofta. I dessa hade svensk pingstmission missionsstationer. Där fick vi träffa missionärskamrater och där kunde vi övernatta. Klimatet i Bukavu var behagligt – liksom i Lemera – medan det i Bujumbura och Uvira kunde bli olidligt varmt under regnperioden. I Bukavu fanns pingstmissionens seminarium för utbildning av lärare och i Bujumbura fanns svenska skolan för missionärernas skolpliktiga barn. Till Bukavu behövde vi ibland åka. Där fanns nämligen representanter för myndigheter som vi i olika ärenden måste besöka. Då passade vi på att handla i stadens affärer till oss själva och till missionsstationen. Kunde vi välja så valde vi att handla i Bujumbura. Jag åkte gärna dit för att koppla av när jag hade några lediga dagar. Det fanns flygfält i närheten av både Bukavu

och Bujumbura. När missionärer kom från Sverige, var det i allmänhet till dessa platser, men efter hand oftast till Bujumbura.

Kartan till vänster visar de vägar vi använde när vi skulle åka till Bukavu, Bujumbura och Uvira. Dessutom är den väg inritad som ledde till ett norskt sjukhus i byn Kaziba.

Vägen från Uvira till Bukavu – en sträcka på nästan 13 mil – löper, som framgår av kartan, till största delen väster om Ruzizifloden. Den var i dåligt skick jämfört med svenska länsvägar på 1970-talet (trots att den nog snarare borde jämföras med en riksväg). I fortsättningen kallar jag denna väg för »stora vägen«.

Skulle man från Lemera ta sig till Bukavu fick man åka ner till stora vägen och sedan fortsätta färden norrut. Omkring 45 kilometer söder om staden kom man till ett vägsکیل där

stora vägen fortsatte mot Bukavu, men genom Rwanda. Det innebar att man måste passera gränsen (Ruzizifloden) till Rwanda och sedan återvända till Zaïre några kilometer innan man var framme i Bukavu. Det blev således två gränspassager. För att få korsa gränsen måste man ha ett transitvisum infört i passet. Det kostade pengar och gällde för ett bestämt antal passager. Man kunde också köpa ett visum för varje resa och betala kontant i landets valuta. Var det oroligheter i något av länderna kunde det hända att gränsstationerna stängdes. Hade man varor att förtulla skulle man betala för det, men jag kan inte minnas att jag någon gång betalade tull. Kanske tulltjänstemännen var generösa mot oss missionärer. Gränskontrollen var tidsödande – man gjorde sig ingen brådska. Passen stämplades och mycket noggrant skrevs i en liggare namn, födelsedatum, passnummer, varifrån man kom och vart man skulle åka, vilken bil man åkte i och så vidare. På ett särskilt kontor lämnade man alla uppgifter om bilen och namn på föraren samt betalade en avgift. Det tog ungefär tre och en halv timme att färdas de nästan tio milerna mellan Lemera och Bukavu (inklusive stoppen vid gränspassagera).

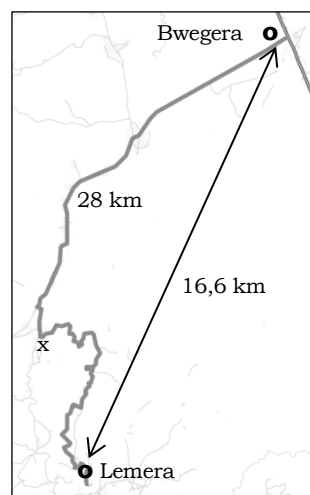
På kartan ovan lägger man märke till att det finns en avtagsväg åt vänster innan man åker över gränsförden Ruzizi. Valde man denna väg, som vi kallade bergsvägen, behövde man inte åka igenom Rwanda för att komma till Bukavu. Den var emellertid i avsevärt sämre skick än den väg som gick genom Rwanda. Vissa sträckor var leriga och när det reg-

nade (eller nyligen hade gjort det) var den svårframkomlig. Det hände att delar av de broar som fanns spolades bort vid kraftiga regn. Flera avsnitt av vägen var enkelriktade och det sköttes med hjälp av vakter som stod på vardera sidan av de passager som det gällde. En gammal hjulfälg var upphängd i ett träd och genom att slå på den med en kraftig käpp signalerade vakten att en bil skulle passera så att den andra vakten inte släppte fram någon bil från andra hållet. På nätterna var gränsstationerna stängda. Då måste vi använda oss av bergsvägen.

För att komma till Bujumbura från Lemera fick man åka söderut efter avtaget till stora vägen. Fem kilometer före Uvira tog man av österut och fortsatte sedan två och en halv mil. När man var framme i Bujumbura hade man färdats omkring elva mil. Eftersom Bujumbura ligger i Burundi passerade man en gränskontroll under den sista sträckan. Det var inte ovanligt att det kunde ta upp till tre timmar att köra till Bujumbura (inklusive uppehållet vid gränsen).

När det regnade mycket bildades sjöar omkring vägen mellan Uvira och Bujumbura. Barn och ungdomar passade då på att paddla kanot omkring hyddorna och fånga fisk. Vid ett tillfälle i maj 1979 rann vatten över vägen och där mötte vi en kvinna som bar en vuxen man på ryggen. Jag utgick ifrån att han var sjuk, men när vi kom närmare såg vi att han hade långbyxor och skor på sig, och då kunde han naturligtvis inte gå och plumsa i vattnet!

Vägen upp till Lemera började vid byn Bwegera som ligger något mindre än sex mil norr om Uvira. Byn ligger på cirka 800 meters höjd och vägen löpte de första 19 kilometrarna mellan berg och kullar på Ruzizislätten och sedan in i en förkastningsdalgång. En smal träbro över en mindre flod vid byn Rubanga (vid x på kartan till höger) utgjorde början av en nio kilometer lång »klättring« upp till Lemera. Stigningen var mer än 700 meter och vägen slingrade sig i serpentinerna uppför berget på en smal »hylla« med en bergvägg på ena sidan och ett stup på den andra. Här var det omöjligt att mötas. Vägsträckan var därför enkelriktad under dagtid och riktningen ändrades varannan timme. Det var inte alla som brydde sig om det vilket kunde orsaka problem. Jag tillhör dem som har brutit mot denna regel, åtminstone vid två tillfällen. Det ena var år 1976 när jag tvingades göra en »ambulansuttryckning« för att hämta en kvinna till BB, och det andra var

år 1977 när jag skulle åka till Bujumbura och vidare hem till Sverige och det var lite bråttom. Under torrperioden, när elefantgräset hade vissnat och bränts upp utmed vägen och inte längre skymde sikten nedåt, kunde man uppleva stupen som skrämmande. När jag första gången färdades upp till Lemera, noterade jag att vägen var som en sämre svensk skogsväg. Under och efter kraftiga regn var den i verkligt dåligt skick – »såphal«.

Jan Atterklint, som jag återkommer till, gav mig med glimten i ögat en lektion i hur jag skulle köra på denna sträcka med den lilla folkvagn (VW) som jag fått låna av Ingegerd Rooth: det ena hjulparet skulle köras på den höga åsen mellan hjulspåren så att inte bilens underrede skadades – sedan fick jag välja själv om det andra hjulparet skulle placeras mot bergsväggen eller precis intill stupet. Valet var inte svårt.

I Lemera gick denna väg («byvägen») fram till missionsstationen, fortsatte upp till kyrkan och slutade vid gästhuset (se sida 43).

Före den ovan nämnda bron vid Rubanga kunde man välja en annan väg än den på hyllan för att komma till Lemera. Vägen fortsatte uppför dalgången och förenades med byvägen där missionsstationens område började. Den var emellertid längre och i sämre skick än den andra och vi valde den endast undantagsvis.

Redan år 1924 fanns vägen upp till Lemera och användes av Julius Aspenlind när han med sin familj i december månad flyttade dit från Uvira. De tog sig fram till fots. Sträckan var nästan nio mil och tog fem dagar att tillryggalägga. Med sig hade de allt som de och missionen ägde – de skulle ju bosätta sig i Lemera och upprätta en missionsstation där. För denna transport anställdes bärare och det finns en uppgift om att det ska ha varit så många som 300. En bärare bar normalt inte mer än 20 kilo. Den totala vikten skulle således ha kunnat vara bortåt 6 000 kilo, vilket förefaller vara i högsta laget. Julius hade med sig en bärmatta till sina barn och kanske också en till Ruth. Dessa bärmattor av flätat elefantgräs var fästa på en ram av bambustammar. De bars av fyra bärare – två gick framför mattan och två bakom. På mattan kunde man sitta eller ligga. Vi kan räkna med att Ruth, även om hon hade en bärmatta, gick långa sträckor under de fem till sex timmar som vandringen varade varje dag. Uppehåll för mat och nattvila gjordes i byar utmed vägen. Där fick Julius köpa mat till bärarna. Familjen hade med sig en egen kock, matvaror och kokt dricksvatten. Troligen hade de också med sig ett tält att sova i. Vid den här tiden fanns det vilda djur på Ruzizislätten och i bergen runt omkring. När jag kom till Lemera 50 år senare hade befolkningen ökat och det var sällsynt med vilda djur. Men år 1925 var man tvungen att

freda sig. På natten gjordes det genom att tända en eller flera eldar, vilka höll de vilda djuren på avstånd. Omkring eldarna låg de flesta av bärarna på marken och sov. Andra hade fått husrum hos släktingar eller stamfränder i byn.

Ingegerd Rooth skriver om familjen Aspenlinds ankomst till Lemera:

Klockan tolv på julafton stod de uppe vid kungens kulle. Bakom den låg den kulle som hade tilldelats missionen av kung Mukugabe. Vad de inte visste då var att de fått den här kullen därför att folk trodde att den var ett tillhåll för onda andar. – Utsikten var hänförande. De blånande bergen avlöste varandra ända ner till slätten, och på andra sidan skymtade Ruandas höga berg. Men det var nog det enda som var hänförande den här julaftonen. De tog in i ett litet lånat gräshus, och julbrödet bakade de över öppen eld mellan tre stenar. Tankarna gick till de två äldre flickorna, som de lämnat kvar i Sverige tre år tidigare.⁴

Fyra månader efter ankomsten till Lemera hade en leopard rivit några av stationens husdjur. I ett försök att skjuta leoparden blev Julius anfallen och sårad i armen.

En alternativ väg att vandra till Lemera från Uvira var att först ta sig till Sange (se kartan på sidan 28) och därifrån gå upp till byn. När missionärerna Märtha och Oscar Lagerström kom till Kongo hösten 1934 blev de nödsakade att tillbringa en längre tid i Uvira i väntan på att kunna dra vidare till den plats dit de ämnade sig. En annan missionär, Alice Kjellberg, reste tillsammans med Lagerströms. En dag kom Linnéa Halldorf från Lemera på besök. Linnéa, som var utbildad lärare, hade kommit till Kongo som missionär redan år 1925 och varit med om att bygga upp pingstmissionens folkskolor. Hon föreslog att missionärerna skulle komma upp till Lemera en tid. Med bil tog de sig till Sange där bärare från Lemera mötte. Vandrigen tog fem timmar. Märtha skriver:

Vägen var dammig i torrtiden, stupen branta och solen het, så det var arbetssamt, helt otränade som vi var. Både Alice och jag hade fått bärstolar oss till mötes och hur glada var vi inte att ibland få utnyttja dem.⁵

Samma vandring gjorde jag i augusti 1980 men uppdelad i tre etapper eftersom jag skulle besöka två byar på vägen. Den återkommer jag till.

⁴ Ingegerd Rooth, *Nära himlen i det gröna helvetet* (2007) s. 19.

⁵ Märtha Lagerström, *Mitt Pinga* (1983), s. 36.

Lemerabyn

De högsta bergen bortom Lamera ligger på mer än 2 500 meters höjd. Ekvatorn går cirka tjugo mil norr om Kivusjöns norra spets, vilket innebär att dagarnas längd året om i Lamera är omkring tolv timmar. Gryning och skymning är det endast under cirka femton minuter.

Terrängen där Lamera ligger på bergsslutningen utgörs delvis av vidsträckta kullar. På en sådan kulle låg missionsstationen. Själva byn låg på slutningarna och nedanför denna kulle. Hur många som bodde i byn fick jag aldrig klart för mig. Det kan ha varit mellan 500 och 1 000 personer. De bodde i små enkla lerhus. Ett kommunalhus, byggt i tegel, skiljde sig markant från lerhusen. I vart och ett av husen bodde i allmänhet en familj och flera släktingar – sammanlagt kunde det vara så många som ett tiotal personer. Familjebanden var starka. Man tog hand om varandra. Lamera var centrum för bafulero stammen. Det område där majoriteten av invånarna tillhörde denna stam, hade en utsträckning på cirka fem mil i nord-sydlig riktning, och drygt tre mil i öst-västlig riktning. I mitten av 1970-talet hade stammen omkring 300 000 medlemmar. Stamkungen, som bodde med sina 50 fruar på kungakullen, hade tidigare varit enväldshärskare men hans ställning var nu relativt underordnad. Han hade bland annat domsrätt, men det var Zaïres lagar som gällde. Sammanhållningen inom en stam var stark och motsättningarna mellan olika stammar kunde vara stora. Ett exempel på detta är följande:

En evangelist från Uvira kom upp till sjukhuset och började gå omkring bland patienterna för att samtala med dem och ge dem bibeldelar.

Bostadshus i Lemerabyn.

Jag uppskattade hans insats och bestämde mig för att ge honom pengar så att han kunde fortsätta med detta. Jag hade nämligen fått en penningssumma från pingstförsamlingen i Björkfors och tyckte att det var ett bra sätt att använda dem på. Det visade sig snart att pastorena i församlingen ogillade mitt tilltag, och det berodde på att evangelisten inte tillhörde bafulerostammen. Jag blev därför tvungen att sluta stödja honom.

Familjerna i byn var i allmänhet självförsörjande. De hade mindre eller större åkerlappar. De flesta hade höns, en del getter och några en gris. En del av avkastningen kunde säljas och på så sätt fick man tillgång till kontanta medel. En buske som odlades var maniok. Den hade stora, stärkelserika rötter. Efter att ha skördats, torkades rötterna och stöttes till mjöl för att sedan kokas till en gröt, *ugali*, som var basfödan tillsammans med grönsaker och ibland torkad fisk från Tanganyikasjön, och någon gång ris. Var det fest kunde det vara kött, oftast höna, som serverades till gröten. Även bönor, ärter, majs och bananer odlades. Afrikanerna åt endast två mål mat om dagen, ett på morgonen och ett på kvällen, båda med gröt som huvudingrediens. Något sädesslag som kunde användas till bröd odlades inte, så bröd ingick inte i födan.

Kvinnorna i Lemera hade inga avundsvärda levnadsförhållanden. De utförde allt arbete i och utanför hemmet. De bearbetade jorden med hackor för att sedan så, sköta om, skörda och bära hem de rotknölar som de gjorde gröt på. De fick också bära hem ved och vatten. Små barn var alltid med sina mammor. Män som inte hade avlönat arbete sågs ofta sitta i små grupper och samtala. Men en del män hade arbeten – flera arbetade till exempel på missionsstationen och de tillhörde församlingen. Jag kunde notera att dessa män successivt, om än långsamt, började hjälpa kvinnorna i deras arbeten.

Kvinnorna i bafulerostammen var kortväxta. Deras höftpartier var smala och deras bäcken trånga. Detta gjorde att många av dem inte kunde föda på ett naturligt sätt. Förhållandet förvär-

Kvinna som bär sitt barn och en korg med maniok.

rades dessutom av att de korgar som de använde för att bära rotknölar i (eller ved som samlats in), tryckte mot korsryggen vilket medförde att kvinnornas bäcken deformerades. Gjordes inte ett kejsarsnitt i tid var risken mycket stor att barnet eller mamman dog, eller båda två. Kvinnorna fick arbeta ända fram tills det var tid att föda.

Ingerd Rooth skriver om hur det var i slutet av 1950-talet då hon arbetade som barnmorska i Lemera:

Vi arbetade hårt för att få de små bafulerokvinnorna att komma, i första hand till mödravården, men sedan också för att föda »på missionen«. Alltför många kvinnor hade dött i barnsäng där uppe i bergen. Det var i första hand inte på grund av infektion utan för att deras bäcken var för små. I generationer hade de fått bära tunga bördor sedan de var små flickor och fött barn i tidiga tonår. Därtill kom den medicin som trolldoktorerna delade med sig av. Dess verkningar drev oss till förtvivlan otaliga gånger.

Varannan onsdag kom kvinnorna för att bli undersökta. De kom från avlägsna byar, och ofta måste de övernatta i någon hydda på hemvägen, eftersom de inte hann hem innan mörkret föll. Med glädje kunde vi konstatera, att besöken blev allt fler. Förlossningarnas antal ökade också dramatiskt för varje år. Men vi kunde inte hjälpa alla med våra små möjligheter. Vid problem kallade vi på missionens bil, som förhoppningsvis fanns till hands och kunde köra de nio milen ner till Uvira, där det fanns en läkare som kunde göra kejsarsnitt. Det hände inte sällan att jag fick en skopa ovetat när jag väckte den belgiske doktorn mitt i natten.⁶

När Ingerd kom till Lemera som läkare i början av 1970-talet var det givetvis tillfredsställande för henne att kunna utföra kejsarsnitt. Det skulle bli många sådana under de år som följde.

Varor bytte ägare på en lokal marknad. Den hölls i en by, Kidote, ett par kilometer från Lemera och där var det ofta hundratals människor samtidigt. Där kunde man köpa frukt, grönsaker, ris, bönor, gris- och getkött, salt, tyger, batterier samt mediciner. Antibiotika såldes och användes i byarna ibland på sådant sätt att det blev bekymmer.

Ganska många av byns invånare tillhörde pingstförsamlingen. De flesta av de övriga utövade (mer eller mindre) en stamreligion med dyrkan av förfäder och tro på andar.

Vid kontakter med myndighetspersoner talades alltid franska. Inom det område där pingstmissionen arbetade talades flera lokala stamspråk. Swahili användes därför som språk mellan personer med olika stamspråk. Swahili har relativt enkla regler för ordbildning, ordböjning och meningsbyggnad. Språket är fonetiskt – orden skrivs med få undantag som de uttalas. Inom bafulero stammen talades stamspråket kifulero.

⁶ Ingerd Rooth (2007) s. 20–21.

I Kivuprovinnsen råder ett tropiskt savannklimat med en medeltemperatur på cirka 19 grader i bergstrakterna och cirka 25 grader i området omkring Tanganyikasjöns norra del. Året kan indelas i två perioder: regnperioden (september–april) och den något svalare torrperioden (maj–augusti). Särskilt kraftiga var regnen under november–februari, men även under april kunde det vara en vecka med våldsamma skyfall. Temperaturen var ganska behaglig året runt i det högt belägna Lamera, men det kunde bli mycket varmt (dock inte olidligt) under torrtiden och riktigt ruggigt under regntiden. Då var det skönt med kofta och strumpor, och gärna den pläd som jag hade fått av Judith Isaksson.

Lemeraförsamlingen

Pingstförsamlingen i Lamera hade, som tidigare nämnts, drygt 4 700 medlemmar i början av år 1960. Oroligheterna under de kommande åren medförde att antalet minskade för att sedan långsamt öka, så att det i början av år 1970 var något mer än 4 800. År 1971 bildades en församling i Luvungi som ligger utmed stora vägen. Den och många byar däromkring hade varit utposter till bland annat de församlingar som fanns i Sange och Lamera. Det gjorde att medlemsantalet minskade i Lemeraförsamlingen och uppgick till drygt 4 500 i början av år 1972. Därefter skedde en stadig och kraftig tillväxt. Under mitt första år i Lamera (1975) döptes omkring 1 000 personer och medlemsantalet vid årets slut var något över 6 700.

De flesta av församlingens medlemmar bodde i andra byar än Lamera, en del på mer än timmes vandringsavstånd. Beträffande avstånden till utposterna, så talade afrikanerna inte om hur lång sträcka det rörde sig om. I stället angav man den tid som det tog för en van vandrare att gå. På flera platser hade församlingen utposter där det bedrevs regelbunden verksamhet. Där var evangelister stationerade. En del av utposterna hade kyrkor, men dessa var i allmänhet mycket enkla.

Församlingens föreståndare var också dess pastor. Till sin hjälp hade han en andrepastor och under en tid även en tredje pastor. Vid sidan om pastorerna fanns två evangelister vars huvudsakliga verksamhet var begränsad till Lamera. Pastorena och evangelisterna utgjorde församlingens ledning tillsammans med några äldste.

Församlingens viktigaste möte under en vanlig vecka var gudstjänsten klockan nio på söndagens förmiddag. Då predikade två afrikaner varav åtminstone den ene var en av församlingens pastorer. Dessutom predikade av hävd en av missionärerna. Om andra missionärer eller missions-

arbetare gästade Lemera så förväntades av dem, om de inte var för många, att de skulle tala, i alla fall i något möte. Man predikade så långt det var möjligt på swahili som tolkades till stamspråket kifulero. De flesta mötesbesökarna talade swahili. Det var framför allt de äldre som bara talade kifulero. Vi missionärer blev tillfrågade inför mötena om vi ville tala och för min del hände det kanske en gång varannan månad efter att jag hade blivit varm i kläderna. När jag i början av min missionärstid fick tillfälle att tala gjorde jag det på svenska. En annan missionär tolkade till swahili och sedan tolkades det sagda till kifulero. Första gången jag talade »offentligt« på swahili var på sjukhusets morgonbön tisdagen den 23 mars 1976. Att jag försökte tala på swahili uppskattades av afrikanerna.

En översättning av Bibeln till swahili användes vid gudstjänsterna. Delar av Bibeln var också översatt till kifulero. Församlingssångboken var på swahili och innehöll många sånger som var hämtade och översatta från *Segertoner*. Det var också flera sånggrupper eller körer som i gudstjänsterna sjöng afrikanska sånger till ackompanjemang av trummor och ibland gitarr.

Även på utposterna hölls förmiddagsmöten på söndagarna.

En gång i månaden var det församlingsdag, vilket innebar att det efter förmiddagsmötet var en kort paus och sedan följde ett församlingsmöte. Då var det nattvard, information, predikan och sång.

Kyrkan i Lemera. Till höger syns en skolbyggnad.

Ett tjugotal ungdomar som tillhörde församlingen samlades på lördagskvällarna till möten i bibelskolans lokaler. Undervisningen skedde då ofta på franska.

Under min första tid i Lamera hade kyrkan ingen elektrisk belysning. Skulle ett möte hållas sent på eftermiddagen var man tvungen att använda fotogenlampor och det medförde att det var ovanligt med möten när det var mörkt ute.

Efter ett församlingsmöte i maj 1975 bad församlingens pastorer, evangelister och äldstebröder att få samtala med oss missionärer, och vi undrade så, vad det kunde gälla. Jo, de ville så gärna att missionärerna skulle vara med då de förberedde församlingsmötena. De sa att de behövde råd. Det var den ene gråhårsmannen efter den andre som stod upp och talade så. De sa också, att det var missionärerna som börjat arbetet och att de fortfarande var som far och mor och så länge som de hade sina »föräldrar« ville de vara så nära dem att de kunde känna andedräkten. Det var en så underbar atmosfär av kärlek och enhet, så bara detta var *mer* än en uppbyggelsekonferens. Som avslutning sjöng vi sång nummer 381 i Segertoner – »Det finns ljus och glädje« med kören »När vi alla hjälpas åt«. Den sången hade för mig varit förknippad med offerupptagning, men detta var något vida mer.

Lemeramissionen

Lemeramissionen omfattade två verksamhetsområden: sjukvård och bibelskola. Resurser krävdes dessutom för att sköta och underhålla missionsstationens markområde och de hus som missionen utnyttjade, liksom inredningar och olika typer av utrustningar inklusive fordon. Det fanns en snickeriverkstad som bland annat tillverkade skåp och bänkar som vi hade behov av. Fyra eller fem afrikaner arbetade där. Parallellt med den ordinarie verksamheten pågick nästan ständigt projekt för att få förbättringar till stånd.

På missionsstationen fanns en missionär som ansvarade för de stödfunktioner som krävdes för att hålla igång sjukhuset och bibelskolan. Till sin hjälp hade han afrikaner, bland annat de som arbetade i snickeriverkstaden och en murare. Under min tid i Lamera var det i huvudsak fyra missionärer som hade detta ansvar: Jan Atterklint, Gunnar Stenlund, Jarl Stenman och Roland Stålgren. Deras insatser – och hjälpsamhet – minns jag med glädje. Jan var efter denna tjänst lärare på bibelskolan. Han var gift med Birgitta som var barnmorska. Även Gunnars och Jarls fruar, Lisbeth respektive Birgitta, var barnmorskor. Rolands fru hette

också Birgitta. Hon hade administrativa uppgifter, bland annat skötte hon bokföringen.

Bibelskolan var tvåårig. Oftast var två missionärer knutna till den, varav den ene var ledare. De övriga lärarna var afrikaner. Antalet elever var 15–20. De bodde i enkla hus på missionsstationen och hade självhushåll. Vi missionärer hjälpte dem ibland med matpengar. En pingstförsamling i Sverige gav månatligt stöd till undervisningsmateriel.

Flera enskilda svenska pingstförsamlingar var engagerade i verksamheten genom att de stod som utsändande församlingar för missionärerna. En missionär fick sin lön utbetald av sin utsändande församling, som i sin tur kan ha fått bidrag dels från SIDA, dels från andra församlingar som ville vara med och underhålla missionären ifråga. Underhållet inkluderade resor till och från Sverige i samband med en viloperiod i hemlandet, och lön under två månader för varje tjänsteår i utlandet. Församlingarna kunde dessutom besluta att ge missionären ekonomiska bidrag utöver detta. När Alvar Henningsson, en av Sionförsamlingens pastorer i Linköping, besökte Lemera våren 1980 satte han sig in i mitt arbete och

Missionskullen i bergen som omger Lemera.

menade att en del av de utgifter som jag hade, exempelvis för visum och en del resor skulle ersättas av församlingen.

Åtgärder på missionsstationen som inte naturligt skulle betalas av en församling, kunde PMU ta ställning till – exempelvis inköp av en bil eller en maskin, eller en större investering. De kunde genomföras genom att PMU lyckades få de utsändande församlingarna att täcka kostnaderna gemensamt, eller genom att administrera en insamling för det aktuella ändamålet. En del av de större investeringarna kunde genomföras som SIDA-projekt. Lemeramissionen fick genom detta förfarande sin el- och vattenförsörjning säkrad och nya lokaler att expandera i.

På missionsstationen samlades missionärerna till stationsmöten, som var ett forum för att bland annat planera verksamheten och försöka lösa problem av olika karaktär som uppkommit. Ingen var utpekad som ledare utan det var upp till mötet att komma fram till ett beslut. Jag uppfattade att detta »styrelseskick« fungerade bra. På den överordnade nivån, Uvirafältet, hölls ett administrationsmöte en gång om året under ledning av Jean Ruhigita med representanter från de olika församlingarna och missionsstationerna samt en eller flera personer från Sverige. Dessa sammankomster hade karaktär av informationsmöten.

Missionärerna fick i allmänhet tillfälle att lära sig så mycket swahili så att de kunde klara sig någorlunda bra. Märkligt nog fick Karin och jag ingen utbildning i detta språk, förutom att en missionär i Bukavu under några eftermiddagar lärde oss något om språkets grundläggande principer. Det skedde när vi var där för att hospitera på det statliga sjukhuset för att få behörighet att arbeta med sjukvård i landet (se sidan 68). Jag fick lära mig språket efter hand.

Kommunikation och transporter

Våra kontakter med omgivningen skedde på olika sätt. Uvirafältets missionsstationer var utrustade med kortvågsradio. Radiokontakt togs varje vardag klockan tolv, då alla stationer var med. I speciella situationer kom man överens om andra tider. Radion använde vi också som ersättning för de telefoner som inte fanns. Behövde vi i brådskande fall komma i kontakt med Sverige, så kunde vi via radion be någon på missionsstationen i Bujumbura att per telefon överbringa meddelandet till Sverige. Vi använde alltid kodord när vi sökte kontakt via radio, så att ingen utanför vår krets skulle få kännedom om varifrån meddelandet kom eller till vem det var riktat.

Med en eller två veckors fördröjning kunde vi följa vad som hände i Sverige genom tidningen *Dagen*. En snabbare väg erbjöd Sveriges Radios utlandssändningar på kortvågsbandet. Jag hade ingen radio och även om någon annan missionär hade en, så har jag inget minne av att vi särskilt ofta tog del av dessa utsändningar.

Det fanns ingen ordnad postgång till och från Lemera. Vi tog med den post som skulle postas till Bukavo eller Bujumbura när vi hade ett ärende dit. Den post som kom till oss var adresserad till en postbox i Bukavu fram till och med år 1975 och därefter till en postbox i Bujumbura. Ändringen berodde på att det efter hand blev allt fler besök i Bujumbura och färre i Bukavu. Var det någon som vi kände som skulle flyga till Sverige passade vi på att skicka med brev som postades vid framkomsten. Det fanns en risk för censur för brev som postades i Bukavu, varför man fick uttrycka sig försiktigt. Någon censur förekom inte i Burundi. Ett brev via Bujumbura var normalt hos adressaten i Sverige sju till tio dagar efter att det postats, men det kunde ta längre tid. Ibland kom ett brev fram före ett annat som postats tidigare.

För att transportera oss själva liksom varor, material och utrustning använde vi bilar. På missionsstationen fanns en minibuss och en Land Rover – briterernas svar på den amerikanska Jeepen. Den hade skänkts till flyktinghjälpen under 1960-talet av den brittiska organisation Oxfam. Bilen hade fortfarande kvar Röda kors-symbolerna. Under min tid på Lemera anskaffades en VW-buss som vi kunde använda som ambulans, och i samband med att nybyggnationen startade år 1981 inköptes en mindre lastbil (Toyota). Några av missionärerna hade egna bilar. Ingegerd var en av dem. Hon ägde en folkvagn (»bubblan«). Den skänkte hon till missionsstationen när hon lämnade Lemera för att arbeta i Tanzania.

Långa sträckor som vi körde var på dåliga vägar och det slet givetvis på bilarna. En hel del av de skador som uppstod kunde repareras på missionsstationen av den som ansvarade för stödfunktionerna. Att vända sig till en verkstad var inte alltid så lätt. Ett exempel är följande:

I juni 1976 var det omöjligt att köra Ingegerds folkvagn på vägen upp till missionsstationen utan att ljuddämparen slog i underlaget. Dessutom fungerade inte helljuset. Jag lämnade därför in bilen till en verkstad när jag var i Bujumbura och bad att få den åtgärdad. Jag skulle få bilen dagen därpå. När jag skulle hämta bilen fick jag reda på att ljuddämparen var alldeles sönderbränd och måste bytas. Jag fick därför tillsammans med en av reparatörerna gå till en reservdelsaffär och köpa en ljuddämpare. Klockan elva dagen därpå skulle jag få bilen, men just då var någon på

verkstaden ute för att handla det relä som behövdes för att helljuset skulle fungera. Allt tog lång tid!

En stor utgift och ett stort bekymmer var den bilförsäkring som måste tecknas för bilarna. För folkvagnen fick man betala omkring 900 kronor per år och för Land Rovern dubbelt så mycket. Man fick inget bevis på att avgiften var betalad mer än tre månader i taget trots att man betalade för helår. Det nya beviset kom aldrig i tid utan man tvingades köra utan bevis. Alla bilägare hade detta problem. Förhållandet utnyttjades av poliserna för att pressa förarna på pengar som stoppades i egen ficka. I slutet av november 1976 blev jag stoppad av polisen i utkanten av Bukavu. Jag hade inget bevis och fördes därför till polisstationen där jag fick sitta i ett litet krypin under en timme. Jag fick betala motsvarande tio kronor i böter och sedan ville de ha mer för annars skulle det dröja tre dagar innan jag fick fortsätta. Man skyllde på att alla kontor var stängda på grund av nationaldagen som hade firats dagen innan! Jag vägrade och stod på mig och släpptes sent omsider.

Ingen i Lemerabyen hade någon bil. Den som ville komma någonstans fick gå och bära det som skulle med. Det var det vanliga, men det fanns mindre lastbilar i Uvira med chaufförer som stod till tjänst med befordran av både människor och varor. I en by, Kiringye, vid vägen upp till Lamera, cirka sju kilometer från avtagsvägen hölls en stor marknad tisdagar och torsdagar (södra Kivus största marknad). Dessa dagar kom det alltid flera lastbilar upp till sjukhuset. Den hade transporterat varor till marknaden men också tagit upp människor som ville komma och få hjälp vid vårt sjukhus. Många av patienterna skulle inte ha orkat gå den långa vägen. Marknadsbilarna var en räddningsplanka, men det kostade en slant att få åka med. Passagerarna hängde som klasar runt bilen och när den for tillbaka till Ruzizislätten med de färdigbehandlade patienterna såg det ut på samma sätt.

Elektricitet och vatten

Lamera var inte elektrifierat, men missionsstationen hade ett elkraftverk – en oljedriven elgenerator. På grund av att oljan var dyr i Zaire och ibland svår att få tag i var generatoren i drift endast mellan klockan sex och halv nio på kvällen. Under dessa två och en halv timme lyste missionskullen inbjudande. Efter halv nio fick vi använda fotogenlampor. De kylskåp som vi hade i bostadshuset drevs också med fotogen. Sjukhuset hade en mindre elgenerator – en Hondamotor – som kunde användas när vi opererade på natten. I samband med tillbyggnaden av sjukhuset byggdes

med SIDA:s hjälp en vattendrivna kraftstation som gav elström dygnet runt, en lyx som jag inte fick uppleva – då hade jag lämnat Lamera.

Några mindre floder flöt nedanför Lemeraby och försörjde byn med vatten. Missionsstationen fick sitt vatten från en källa nedanför byn. När elgeneratoren var igång pumpades vatten upp genom rör till en cistern på stationen. Tillgången var tämligen god året runt, men det hände att vi var tvungna att ransonera vattnet. I slutet av april 1976 gick pumpen sönder och en ny måste anskaffas från Sverige och i nästan fyra månader fick sex, ibland sju, av våra afrikanska arbetare bära vatten i hinkar – »ta sig vatten över huvudet« – flera gånger om dagen. Varje vända tog en halvtimme. Vi lärde oss att hushålla med vattnet. Det hade regnat ovanligt mycket, vilket var bra med tanke på vattenförsörjningen, men regnet förstörde två broar och då var vi mer eller mindre isolerade tills reparationerna var klara. År 1984 drogs rör från en källa 180 meter högre upp än Lamera och ner till missionsstationen och efter det hade vi alltid tillgång till vatten. Daniel André, 80 år, var bas för byggarna. Jag tyckte att bara vandringen upp till källan var ett helt dagsverke. Anledningen till att Daniel gjorde denna insats (och åtskilliga fler) var att han som pensionär ville ta aktiv del i missionsarbetet.

Då församlingen hade dopförrättning var det ett par olika floder i närheten som fick tjäna som dopgrav. Vilken av dem som användes berodde på varifrån de flesta dopkandidaterna kom.

Byggnaderna på missionsstationen

År 1970 hade arbetet påbörjats med att etablera ett sjukhus i Lamera. Soldater hade till dess bott i de hus som seminariets elever tidigare disponerat. Mycket var förstört i byggnaderna och gräset växte högt omkring husen. När jag kom dit hade lokalerna anpassats för att fungera som sjukhus och verksamheten var i full gång.

Bebyggelsen på missionskullen omfattade många hus. Församlingens stora vitmålade kyrka, som byggts på 1950-talet, syntes vida omkring. Den kunde ta in omkring 2 000 personer men då var det verkligen packat med folk. Folkskolan med hundratals barn fanns kvar. Rektor och lärare var afrikaner.

Sjukhuset disponerade sju hus för sin verksamhet.

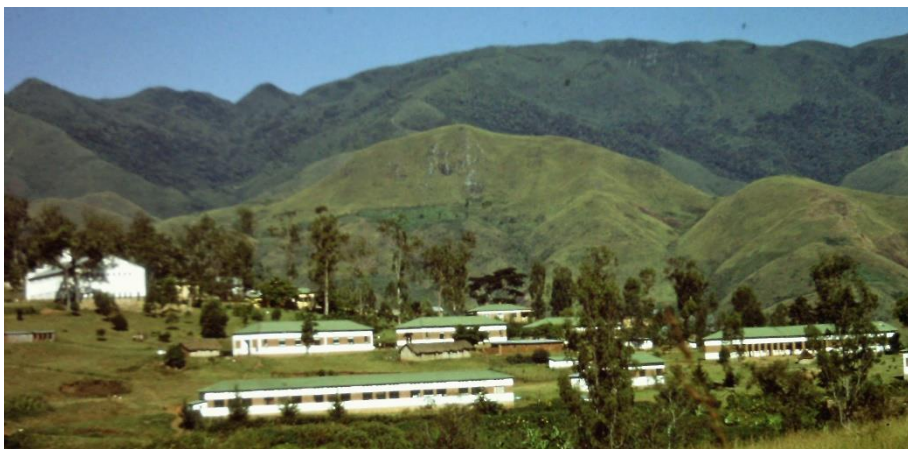
Fem bostadshus med sammanlagt sex lägenheter fanns på missionskullen år 1975 och de utnyttjades av de svenska missionärerna. Innerväggarna i bostadshusen var putsade med murbruk och sedan målade. Varje lägenhet hade ett kök med järnspis och fotogendrivet kylskåp som

inte sällan sotade igen och osade. Vattenspolade toaletter och ett badkar fanns i varje lägenhet. Vattnet tog man från en tunna som stod i toalettutrymmet.

Ett av bostadshusen hade två lägenheter med två rum. De övriga fyra husen hade tre eller fyra rum. År 1979 renoverades ett hus som kallades Torpet och det togs i bruk som bostadshus i januari 1980. Det fanns också en byggnad som användes som gästhus. Den hade tidigare inrymt skolan för svenska barn. Det var ganska vanligt att missionärerna tillbringade en tid av sina semestrar på andra missionsstationer och då kom rummen till användning. Dessutom behövdes det husrum för dem som av andra anledningar besökte stationen. Ett av rummen med intilliggande kök disponerades av Linnéa Halldorf. Trots sin höga ålder var hon under mina år på Lamera och även långt senare, lärare på bibel-skolan. Gästhuset var ett suterränghus och i bottenvåningen hade bibel-skolan sina lokaler.

De afrikaner som arbetade på sjukhuset bodde i byn eller i byar omkring Lamera, någon hade så långt som en timmes vandring till arbetet.

År 1978 påbörjades en projektering av en nybyggnad som bland annat skulle möjliggöra en expansion av sjukhuset. Dessutom skulle en ombyggnad göras av de gamla lokalerna. Det föll på min lott att i maj 1979 granska ritningar och utrustningslistor för det som berörde operation, uppvakningsavdelning och akutmottagning. Det var ett omfattande arbete. År 1981 började man uppföra de nya byggnaderna. I början av december kunde två avdelningar flytta in i nybyggda hus. Byggarbetet pågick i flera år och genomfördes med SIDA:s hjälp. Invigningen av det »nya« sjukhuset skedde i maj 1986.

Sjukhusbyggnaderna på Lamera. Kyrkan syns till vänster och till höger om den skymtar missionsstationens bostadshus utmed byvägen.

Missionskullen var ganska stor till ytan. Från bostadshusen högt upp på kullen till den byggnad längre ner där operationsavdelningen var belägen, var det ett par hundra meter. Sträckan var relativt brant, varför det hade byggts trappor på delar av den.

Verksamheten vid sjukhuset

Sjukhusets verksamhet omfattade läkarmottagning, vårdavdelningar (kirurg, barn och medicin), förlossning, BB och gynekologavdelning, operation, röntgen, laboratorium, apotek, förråd, sekretariat samt dispensär, som hade funnits där redan innan sjukhuset upprättades.

Personalkategorier

Under den tid jag var på Lemeraskliniket hade en svensk eller en finsk läkare ansvar för sjukhusets verksamhet. Vid hennes eller hans sida fanns under vissa tidsperioder en svensk eller afrikansk läkare. Någon narkos- och operationssköterska hade det inte funnits i Lamera förrän jag kom dit – jag var den första. Sjukhuset hade fyra afrikanska sjuksköterskor. De var män och kallades sjukvårdare. De hade fått en tvåårig utbildning vid ett norskt sjukhus i Kaziba, drygt två mil nordväst om Lamera (se kartan sida 26). En av våra sjukvårdare, Alfayo, hade gått en längre utbildning och var diplomerad. Han var pigg och vaken och mycket lämplig för akutsjukvård. Vi beslöt att vi skulle utbilda honom så att han kunde avlasta mig i mitt arbete på operation. Han fick växa in i arbetet genom att under en tid vara med vid de flesta av våra operationer. Jag skrev ett kompendium (på franska) som handlade om olika ingrepp, om premedicinering, anestesi (se sida 53) och de bedövningsformer som var tillämpliga. Då han blivit varm i kläderna kunde han arbeta självständigt och dela jourerna med mig – vi hade jour varannan vecka. Under mitt första halvår fick någon av de svenska barnmorskorna ta den »andra« jourveckan och det kunde bli problem eftersom BB också hade jourtjänst. När Alfayo sedan tog över fick vi ett mer regelbundet jourschema. Han hade även andra arbetsuppgifter vid sjukhuset. Utöver den sjukvårdspersonal som nämns ovan fanns afrikanska sjukvårdsbiträden och assistenter. De senare arbetade på operation. Deras uppgifter under en operation var att vid behov plocka fram ytterligare instrument, kompresser eller suturmateriel, samt assistera kirurgen. För övrigt arbetade de bland annat med att städa samt rengöra och sterilisera instrument och annan utrustning som skulle användas vid operationerna.

Minst två svenska eller finska barnmorskor fanns i allmänhet vid sjukhuset tillsammans med tre afrikanska barnmorskor, vilka också hade fått sin utbildning i Kaziba. Dessutom var tre eller fyra sjukvårdsbiträden anställda. Då jag kom till Lemera arbetade två afrikaner med enkla laboratorieanalyser. De hade utbildats på plats. Något år senare kom två laboratorieassistenter från Sverige. De byggde upp verksamheten och lärde också upp en sjukvårdare. De två svenska laboratorieassistenterna blev senare avbytta av en finsk.

För den dagliga verksamheten på apoteket ansvarade en afrikan, medan en av missionärerna hade det övergripande ansvaret för bland annat inköp av läkemedel.

Det var således ganska få på sjukhuset som hade utbildning eller erfarenhet för mer kvalificerade insatser. Det innebar att man ofta fick rycka in där man behövdes även om man inte var utbildad för uppgiften. Efter hand fick vi erfarenheter som gjorde att dessa improvisationer många gånger fungerade tillfredsställande. Det gällde också att ta till vara de potentiella resurser som fanns. Alfayo är ett exempel. Ett annat är Epiki som år 1973 hade anställts som städare. När Ingegerd en gång behövde assistans fanns bara Epiki i närheten och han fick hjälpa till. Ingegerd noterade att han hade ett gott handlag och han blev ganska snart assistent. När barnläkaren Anna Aronsson var chefsläkare på Lemera år 1988, berättade hon att Epiki med tiden blev en duktig »kirurg«. Hon skriver i *Evangelii Härold*: »Är det kejsarsnitt som det inte är så bråttom med opererar jag och han assisterar, men är det *haraka* (bråttom), får han göra det och jag assisterar.«

Det var mycket som skilde sig från sjukhusen i Sverige, där man endast arbetade inom sin specialisering. Några sådana begränsningar fanns inte i Lemera. Vi hade inga möjligheter att överlåta de fall som vi inte hade utbildning för till något annat sjukhus – vi måste klara det själva. Ibland innebar det mycket svåra avvägningar. Det var inte alltid vi lyckades.

Ett myller av människor på sjukhusområdet

Alla patienter togs emot på dispensären, som fungerade som en vårdcentral (utan läkare), där de bedömdes av sjukvårdare. Många av dem behandlades i öppenvård på dispensären – bland dem åtskilliga TBC- och leprapatienter, som regelbundet kom dit och hämtade sina mediciner. Andra hänvisades till läkarmottagningen, medan en del måste läggas in på sjukhuset akut. Det blev ofta nödvändigt med kirurgiska ingrepp på de patienter som »remitterades« till läkarmottagningen. Planerade operationer utfördes på tisdagar och torsdagar. Mottagningen

Mannen vårdas på grund av en benfraktur. Hans ben hålls i sträck av en motvikt, en behållare fylld med sand. Det blev trångt på nätterna när de anhöriga låg på golvet.

var öppen måndag–lördag. Då det endast fanns *en* läkare på sjukhuset var det ingen mottagning på operationsdagarna och inte heller de förmiddagar då läkaren gick rond på avdelningarna. Akuta fall togs emot dygnet runt, vilket ofta medförde att planerade operationer inte kunde utföras som det var tänkt. Flexibilitet och anpassning gällde för både personal och patienter. 30–50 patienter kom till läkarmottagningen de dagar den var öppen. Det antal patienter som be-

handlades i öppenvård på dispensären var betydligt fler.

År 1982 hade sjukhuset totalt 126 vårdplatser, men tidvis var det överbelagt. Vi kunde ha upp till 150 inskrivna patienter. Hundratals kvinnor födde sina barn på sjukhuset varje år. Sjukhuset hade inget av myndigheterna bestämt upptagningsområde – de som kom dit togs emot.

De som var inlagda på sjukhuset hade med sig någon eller några från sin familj som gav dem mat och viss omvårdnad. Var det en mamma som var inlagd följde de mindre barnen med. I varje sovsal fanns det fjorton sängar, ett bord i mitten och några bänkar. Under nätterna bredde de anhöriga ut sina mattor av flätat gräs på golvet mellan och under sängarna för att sova.

Det var mycket folk i rörelse på sjukhusområdet en vanlig arbetsdag.

Operationsavdelningen

Arbetet på en operationsavdelning är i högsta grad ett teamarbete. Vi var ett väl sammansvetsat gäng – kirurg, sjuksköterska, sjukvårdare och assistenter. De senare – Epiki, Kabizo och Kasore – var riktiga pärlor. Vi arbetade effektivt och en avgörande orsak till det var operationssalens storlek. Den rymde nämligen två operationsbord med en avskiljande skärm emellan (visserligen ingen bakteriebarriär) och ändå gott om

arbetsytor. Medan operation pågick av en patient förbereddes nästa patient på det andra operationsbordet med bedövning, uppdukning av instrument och sterilklädsel av patienten. Då det var dags att sy ihop huden på den patient som opererats kunde kirurgen lämna det till assistenten. Själv bytte han sterila handskar och kunde direkt »sätta kniven« i nästa patient. Tidsvinsten mellan varje patient blev minst 30 minuter.

I Sverige hade man full uppmärksamhet på en patient i taget, från förberedelse inför operation, under operation och ända till rapportering till postoperativ avdelning. På Lamera var det flera bollar i luften samtidigt som gällde.

Det ovan beskrivna var aktuellt när det bara fanns *en* läkare på Lamera. När de afrikanska läkarna kom in i bilden blev situationen en annan. Var det större operationer, var det värdefullt för den rutinerade läkaren att få vara med den vane kirurgen och lära sig hans operationsmetod. Vid mindre operationer kunde de däremot arbeta var för sig, men den ovane hade hela tiden möjlighet att fråga den erfarne kirurgen.

Någon annan belysning än dagsljuset hade vi inte vid de operationer som gjordes på dagtid – vi hade ingen elektricitet förrän kvällstid. Avancerad teknisk medicinsk apparatur var så gott som otänkbart i Lamera. Det fanns inte tillräckligt med elström och möjligheterna för underhåll och reparationer var synnerligen begränsade. Det hade varit oklokt att utrusta sjukhuset med sådana apparater. Även tämligen enkla resurser saknades. Vi hade ingen respirator och kunde bara göra ett fåtal enkla blodanalyser.

Blodtransfusion var ett särskilt problem genom att vi inte kunde ha något blod i lager – våra fotogenkylskåp var osäkra i drift. Detta problem tar jag upp i nästa kapitel (se sida 56).

Med de begränsade möjligheter och resurser, som vi hade tillgång till i operationsarbetet, var det naturligt för oss, att börja varje operation med att be om Guds hjälp och välsignelse. Han blev en del av teamet. Det var många gånger vi kunde konstatera, att det var ett rent under, att operationen ledde till att patienten tillfrisknade. De gånger som det inte gick lika bra, hade vi ändå gjort vad vi kunnat.

Läkemedel och förbrukningsmaterial

En gång varje halvår utarbetade vi rekvisitioner av läkemedel från ett statligt apotek i Kinshasa. Dessa betalades av den zairiska staten, men de ekonomiska ramar som vi måste hålla oss inom var inte särskilt väl till-

tagna. Läkemedlen var dyra och behovet stort, varför det inte var så lätt att sätta samman en rekvisition. När vi tog emot leveranserna hade dessa inte sällan plundrats – framför allt på antibiotika.

De statliga leveranserna räckte inte till varför det var nödvändigt att få hjälp genom PMU med medicin från Sverige. (Jag ska längre fram berätta om den hjälp vi fick av mina tidigare arbetskamrater i Linköping.) Som exempel kan nämnas att det gick åt 2–3 flaskor insulin per dag – skulle vi rekvirerat allt insulin från Kinshasa skulle det ha tagit i anspråk omkring 80 procent av budgeten. Vi köpte också mediciner i Bujumbura, där en katolsk mission hade återförsäljning av bland annat läkemedel. Socker- och saltlösningar för infusion (dropp) inhandlade vi i ett katolskt sjukhus ett par mil från Lemera.

För att kunna injicera antibiotika var det nödvändigt att lösa upp antibiotikapulver i sterilt vatten. Jag ställde ut mina plastbaljor i ösregnet och hällde sedan vattnet i flaskor som rymde 10–20 milliliter. På dessa satte jag gummikorkar. Steriliseringen skedde i vattenbad hemma på järnspisen.

Det mesta av det förbrukningsmaterial som vi behövde på sjukhuset fick vi från Sverige. Det transporterades med båt till Dar Es-Salaam (Tanzania). Det tog åtskilliga månader innan leveranserna nådde oss. I april 1979 fick vi en sändning av engångsmaterial som hade stått under bar himmel. När den kom till Lemera var den genomdränkt av vatten. Jag fick plocka ut allt ur sina förpackningar och låta det torka. För att spara pengar fick vi vara uppfinningsrika. Så till exempel tillverkade vi själva bukdukar av flera lager gasväv. Vi fick väven tillskuren i kvadrater (30 centimeter i sida) som kom till oss i stora packar. Vi vek och sydde med noggrannhet så att inga lösa trådar kunde fastna i patienternas öppna sår.

Operationer vid sjukhuset

De operationer som utfördes vid sjukhuset under min tid på Lemera kan enklast delas in i planerade och akuta operationer. De vanligaste av de större planerade ingreppen gällde sjukdomar i bukhålan, gynekologiska problem och struma. Ingrepp i bukhålan gjordes till exempel på grund av magsäckstumör och mjältförstoring. Det senare kunde drabba personer med kronisk malaria – mjälten kunde väga så mycket som 4,8 kilo mot normalt cirka 300 gram. Struma hos flickor var ett socialt problem. En flicka som hade »hönskräva« ville ingen gifta sig med. Det var därför värdefullt att vi under min tid på Lemera hade läkare som kunde operera struma.

Övriga planerade operationer gällde allt från tå till hjässa, precis som på svenska sjukhus. Numerärt toppades operationslistan av ljumsk-bräckoperationer.

Den vanligaste akuta operationen var kejsarsnitt och varje år gjordes mellan 120 och 130 sådana ingrepp. Anledningen var oftast trångt bäcken (den yngsta patienten vi hade var bara fjorton år). Andra mer vanliga operationer gällde extrauterin graviditet (utomkvedshavandeskap) och ingrepp på grund av olycksfall eller skador som följd av angrepp med knivar eller spjut (ofta med skador på inälvor).

Patientavgifter – ett steg mot afrikanisering

Tanken var att sjukhuset så småningom skulle tas över av afrikanerna – det skulle »afrikaniseras«. När detta var helt genomfört skulle driftskostnaderna till största delen täckas av patientavgifter. I början var behandlingarna gratis för patienterna. Senare bestämde myndigheterna att patienterna skulle betala en viss avgift. Avgifterna kunde hållas nere genom att svensk pingstmission och SIDA betalade de svenska missionärernas löner liksom den medicin och den material som sändes ut från Sverige. Även finska missionärer arbetade under vissa tider på sjukhuset och de avlönades av finsk pingstmission.

Patienterna fick betala för bland annat operationer, medicin och sängplatser. Dessa pengar gick till löner till den inhemska arbetsstyrkan som uppgick till omkring 35–40 afrikaner, däribland städare och de som tvättade i en flod i närheten av stationen. Avgifterna och statliga bidrag i form av läkemedel räckte emellertid inte till, varför PMU lämnade ett årligt driftsbidrag. Många lämnade sjukhuset utan att kunna betala och det gav underskott i kassan som måste täckas med missionsmedel. Som exempel på avgifter år 1984 kan nämnas att en förlossning kostade patienten motsvarande tio kronor och ett kejsarsnitt 40 kronor.

Missionärernas hushåll

De personer på missionsstationen som bodde i en enskild lägenhet utgjorde ett hushåll. En eller flera av oss måste ibland bo i gästhuset, vilket innebar att man inte hade eget kök utan fick äta hos de övriga missionärerna. Vi hade ganska ofta besök och då hade vi ett system som vi kallade »snurren« för att våra gäster skulle få mat. Det innebar att de som hade hushåll byttes om att en dag i sänder svara för mathållningen.

Den mat som vi missionärer åt kan enklast karakteriseras som svensk husmanskost. Maten tillagdes av de varor vi inhandlade i Bujumbura

eller på marknaden. Då det kom ett paket från Sverige med till exempel sill och ansjovis, blev det extra festligt. Ett speciellt kapitel var brödet. Rågmjöl fanns inte att köpa (vilket gjorde att knäckebröd från Sverige var välkommet). Däremot fanns det vetemjöl men det var svårt att få tag i. Kunde man få köpa en säck så fick man räkna med att den innehöll mjölbaggas, men dessa kunde tas bort genom att mjölet siktades. Värre var det om mjölet var unket, vilket vi inte visste förrän vi öppnade säcken men då var ju mjölet redan inhandlat.

Afrikansk mat åt jag då jag blev bjuden vid besök i olika byar. Det saknades aldrig höns vid dessa måltider och det gjorde att den ganska kraftiga gröten smakade bättre. Som gäst fick man Fanta att dricka till maten i stället för vatten.

Varje hushåll hade en så kallad inneboy anställd. Hans arbetsuppgifter var att laga mat, baka och stryka. Han kallades ibland för kock. Inneboyen slutade sin arbetsdag efter det att han hade diskat efter middagen som vi åt mitt på dagen. Kvällsmaten fick man ordna själv. Hushållen hade också en uteboy. Han högg ved, bar vatten, tvättade och städade. Inneboyarna hade ett visst anseende i byn. Det var det enskilda hushållet som anställde och avlönade dessa boyar. Det fanns ingen möjlighet att klara arbetet utan dem. Då man hade snurren kunde man ha så många som sex-åtta matgäster. För min del blev det komplicerat om det samtidigt var akutfall på sjukhuset trots att kocken givetvis tog hand om en hel del.

De flesta av dem var gifta och benämningen var inget uttryck för deras ålder. Slutade en inneboy var det svårt att inte anställa någon i hans familj som ersättare. Gjorde man inte det kunde den nye utsättas för obehagligheter från den föregående familj. Om man var missnöjd med sin kock kunde man givetvis avskeda honom men även detta kunde bli problematiskt. Ibland kunde tålmodet utsättas för ganska stora påfrestningar (beroende på hur trött man själv var). Det gällde främst när vi hade olika uppfattningar om brådskan med att utföra vissa arbetsuppgifter – som till exempel när jag frågade min kock om han strukit tvätten. Han svarade: »Det kanske ska bli i morgon.« Även på sjukhuset var det bra att vara utrustad med tålmod.

Risken för inbrott var stor, varför missionsstationen bevakades av två vakter på nätterna. Vi missionärer betalade en månatlig avgift till »stationskassan«, som bland annat avlönade nattvakterna. Även de odlings som vi hade invid bostadshusen var begärliga. Jag odlade gärna tomater, men det hände att någon plockade dem innan jag hade bestämt mig för att göra det. I bästa fall blev jag dagen därpå erbjuden att köpa tomaterna vid dörren.

Det var inga ordnade trädgårdar omkring bostadshusen, vilka låg utmed byvägen. Men det fanns plats för gräsmattor och trädgårdsland. Varje år blev det två odlingssäsonger. Under den torra perioden fick man vattna ordentligt. Det varma klimatet gjorde att växtkraften var god. Jag odlade främst gurka, dill, persilja och morötter. En gång hade jag två höns tjudrade utanför mitt hus. Jag hade fått dem som gåva och överlämnat den obligatoriska gengåvan, som helst skulle vara kläder. Hönsen behöll jag så länge de värpte.

I våra trädgårdar prunkade rosor, amaryllis och agapantus (Afrikas blå lilja). Julstjärnor, nerium oleander och hibiskus blommade på manshöga, vidlyftiga buskar. Bougainville (trillingblomma) bildade höga ogenomträngliga häckar – arter som för oss är behändiga krukväxter. En vilt växande blomma var en orkidé som växte i Kiringyetrakten (se sida 41). Den påminde om en fingerblomsört och stod i sin fägring i adventstid.

Här står jag vid en afrikansk julstjärna.

Bujumbura

Bujumbura var, som jag redan nämnt, en viktig stad för oss på Lamera. Den var vackert belägen vid Tanganyikajön. Invånarantalet var i storleksordningen 100 000. Staden var välordnad med fungerande banker och välsorterade europeiska och indiska affärer. På missionsstationen fanns två gästhus med fyra rum i varje enhet med toalett, gemensamt kök med kylskåp samt matrum. Man betalade ungefär tolv kronor per natt för lyse, gas och lön till den pojke som städade. Sänglinne och handdukar höll man alltid med själv när man var ute och reste. Att det fanns så många gästrum berodde på att föräldrar kom och hälsade på sina barn som gick i svenska skolan. Det var ungefär 50 skolbarn från Zaïre, Rwanda, Uganda och Burundi.

Att åka ner till Bujumbura för att göra inköp åt sig själv, missionärskamraterna och missionsstationen var ett trevligt avbrott från livet i bergen. Man kom till en storstad med livlig trafik och ett jäkt som var fjär-

ran från vad som gällde i Lemera. Så fort man stannade sin bil blev den omsvärmad av försäljare som bjöd ut diverse varor – klockor, brev-papper, frukt och grönsaker för att nämna något. Det mesta var dyrt. När jag var där i september 1975 kunde jag inte motstå frestelsen att köpa fem äpplen – jag hade inte ätit något äpple sedan jag kom ut till Afrika – och för dem fick jag betala ungefär 85 kronor i dagens penningvärde.

Risken för stöld var stor varför man alltid måste vara två så att bilen hela tiden stod under uppsikt. Var jag ensam hände det att jag anlidade någon av de äldre pojkar som jag kände igen från tidigare besök och som erbjöd sig att vakta bilen mot betalning. Även vid gränsstationerna var man tvungen att vara uppmärksam, eftersom bilen stod obebakad några tiotal meter bort när man visade pass och bilpapper, vilket ibland kunde ta ganska lång tid. Utanför fanns gott om »löst folk«.

Vid några tillfällen använde jag en liten folkvagn när jag skulle göra inköp i Bujumbura och det var ett konststycke att packa allt som skulle med tillbaka till Lemera – till exempel en säck med mjöl, en dunk bensin, matvaror, tyger, skrymmande förpackningar av läkemedel från den katolska missionen i staden och mycket annat som jag hade åtagit mig att köpa eller som jag själv behövde. Var det under den tid som temperaturen var mycket hög i Bujumbura var det påfrestande att göra en sådan inköpsresa. Men under juni, juli och augusti kunde värmen vara behaglig, och då var det mera regel än undantag att äta mat på Båtklubbens restaurang med uteservering och se flodhästar ett stenkast bort (om man är duktig på att kasta sten). Vid ett besök fick jag se inte mindre än nio flodhästar som hade uppvisning för oss i vattnet och på land, bara ett tiotal meter bort.

Anestesi – sövning och bedövning

Anestesi står för att man med sövning, bedövning, som kan vara lokal eller regional och omfatta större delar av kroppen, gör en patient smärtfri, så att operativa ingrepp kan utföras.

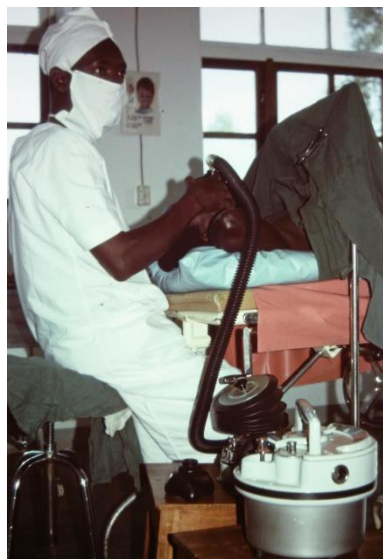
Sövning

Den anestesiform till vuxna patienter som användes allra minst var narkos – sövning – men det fanns tillfällen då inget annat var möjligt.

Då jag började som narkosköterska i Linköping hade eter börjat fasas ut som narkosgas till förmån för en ny och mera lättstyrd gas. En av kirurgerna tålde emellertid inte den nya gasen, varför hans patienter fortfarande sövdes med eter, då den nya gasen skulle varit ett alternativ. Det skulle senare visa sig på Lemera, att jag vid flera tillfällen fick nytta av att ha sövt med eter. Där hade vi inte tillgång till något annat. Då fick jag damma av mina gamla kunskaper om eternarkos.

Den apparat som vi hade på Lemera för att söva med var betydligt enklare än den apparatur vi hade i Linköping. Jag hade ingen möjlighet att komplettera etern med syrgas och lustgas, eftersom vi inte hade någontera på Lemera. Apparaten hade en behållare för eter. Denna var försedd med ventiler och då luft passerade förgasades etern som är mycket lättflyktig. Luften gick vidare till en bälge och sedan i en slang till patienten som anslöts med en andningsmask eller med ett rör som jag satte ned i patientens lufrör (intubation). Antingen kunde patienten andas själv och då rörde sig bälgen rytmiskt, eller också använde jag bälgen för att pumpa in etergas i patienten – det vill säga assisterad andning. Exempel på då eternarkos var det enda alternativet, är operationer i huvudet och bröstoperationer.

Barn sövde vi med ett läkemedel som i koncentrerad form sprutades in i en muskel och i utspädd form gavs direkt i blodet. Läkemedlet doserades efter kroppsvikt. Den första dosen gavs i muskeln och barnet sov i ungefär 30 minuter. Om operationen inte

En eterinhalator med bälge.
Alfayo håller ansiktsmasken
över patientens mun och näsa.

var klar, gavs en mindre dos direkt i blodet. En dag skulle en av sjukvårdarnas minste pojke opereras för bråck. Pojken satt i mammans knä då jag skulle ge sömnmedlet i muskeln. Jag stack in kanylen och kontrollerade, att jag inte stuckit i något blodkärl. Då jag sprutat in läkemedlet och tagit bort kanylen, slutade pojken att andas. Mamman blev helt förtvivlad och trodde att pojken dog. Jag tog pojken, sprang in på operationssalen och pumpade i honom luft med Rubens blåsa (se nedan). Det var först i slutet av operationen som han kunde andas själv. Vad var förklaringen till det som hände? Jo, då jag börjat spruta läkemedlet, hade pojken ryckt till och kanylen ändrat läge och hamnat i ett blodkärl. Därför blev effekten av läkemedlet dramatisk.

Regional bedövning

Något som jag inte hade en personlig erfarenhet av, var spinalanestesi – ryggbedövning – eftersom det i Sverige är narkosläkare, som lägger den. På Lemera fanns ingen narkosläkare. Det första Ingegerd lärde mig var hur jag skulle lägga en spinalanestesi. Jag lyckades vid första försöket. Det blev sedan åtskilliga hundratal under årens lopp. Tekniken var enkel. Patienten kunde antingen sitta eller ligga på sida med kutande rygg. Man fick vara noga med att desinficera insticksstället ordentligt, eftersom vätskan i spinalkanalerna har direktförbindelse med hjärnan. Kanylen sticks vanligtvis in i höjd med höftbenskammen mellan ryggkotorna. Med den böjda ryggen ökar utrymmet mellan kotorna, vilket underlättar att komma rätt. Med lite vana kan man känna, att man går igenom hinnan som omger ryggmärgskanalen och får det bekräftat då det börjar droppa spinalvätska. Bedövningsmedlet sprutas in, kanylen tas bort och patienten intar ryggläge. Dosen bedövningsmedel bestäms bland annat av beräknad operationstid, var på kroppen operationen ska ske och patientens längd. Ett observandum vid kejsarsnitt är att graviditeten gör spinalkanalerna trängre vilket ökar känsligheten för påfyllnad i kanalen.

Det bedövningsmedel som vi använde hade högre specifik vikt än spinalvätskan. Detta gjorde – tillsammans med dosens storlek – att det var möjligt att bestämma hur högt bedövningen skulle gå. Ville man ha en hög nivå sänktes patientens huvudända och med försiktiga stick på huden undersöktes hur högt bedövningen tagit. Vid önskad nivå tippades patienten tillbaka i horisontalläge. Om bedövningen gick för högt blev andningsmuskulaturen påverkad. Patienten fick andningssvårigheter, och funktionen kunde helt slås ut. Då kom Rubens blåsa till användning. Det

är en självexpanderande gummiblåsa med ventiler och munstycke kopplat till en andningsmask. Med ena handen lyfter man upp patientens haka (fri luftväg) samtidigt som man håller masken tätt intill patientens näsa och mun (alla fingrar behövs). Med andra handen pumpas rytmiskt luft in i patientens lungor. För att minska det obehag som det innebär att inte kunna andas, får patienten lugnande läkemedel.

Till Rubenblåsan kan man också koppla syrgas, men sådan »lyx« fanns inte på Lemera. Vi fick nöja oss med det syre som fanns i luften på 1 600 meters höjd. Att ha tillgång till en Rubenblåsa kan vara helt avgörande vid ett akut tillstånd. Därför var det ett verkligt fynd att jag hade hittat en sådan när jag botaniserade i förrådet en kort tid efter jag hade kommit till Lemera. I stället för att vara dammig och inlåst blev »Ruben« en värdefull tillgång.

Lumbalanestesi, då bedövningsvätska injiceras i ländryggen, är en mycket användbar regional bedövningsform. Den kan användas vid olika operationer från midjan till fötterna på vuxna patienter. Däremot är det inte ett alternativ för barn. Deras spinalkanal är inte fullt utvecklad och man kan därför orsaka skada. En nackdel är, att man inte kan fylla på bedövningen under operationen. Vid exempelvis en operation av ljumskbräck eller kejsarsnitt var det lätt att beräkna hur mycket bedövningsmedel som skulle sprutas in. Men vid bukoperationer visste man däremot inte alltid före operationen vad det var som skulle åtgärdas, och då var det svårt att bestämma mängden. Det fanns helt enkelt inte resurser att ställa diagnos, till exempel ingen möjlighet till tarmröntgen. Patientens tillstånd var det avgörande om det skulle bli operation. Ibland kunde det bli väldigt dramatiskt. Det hände att själva bedövningen blev lösningen. En kvinna som hade *ileus* (totalstopp i tarmarna) skulle opereras. Då jag lagt bedövningen släppte krampen i kvinnans tarmar. Ut på operationsbordet välde avföring och ett stort nystan av spagettilånga inälvsmaskar, vars ägg jag studerat i mikroskop i Antwerpen. Kvinnan var botad och fick istället för operation en kur maskmedel.

Ibland hände det, att bedövningen började gå ur innan operationen var helt slutförd. Då fick operatören injicera lokal bedövning i de olika muskellagren och i den del av huden, som skulle sys igen. Patienten fick också smärtstillande intravenöst.

Om man redan från början misstänkte, att operationen skulle ta lång tid kunde man använda en annan typ av ryggbedövning – epiduralanestesi. Då används en annan typ av kanyl, som är betydligt grövre. Man ska heller inte sticka igenom den hinna som omger ryggmärgskanalen. Med kanylen på rätt plats matas en fin kateter in genom den,

varefter kanylen backas ut och katetern fixeras. Bedövningsvätskan kan sprutas in och fyllas på vid behov under operationens gång. Vid några enstaka tillfällen använde jag den här bedövningsformen. Då var det den finländske kirurgen Veikko Reinikainen som var min läromästare.

Förutom att ryggbedövning har ett mycket brett användningsområde, finns en annan värdefull nytta. Mår patienten bra kan man under kortare stunder göra andra arbetsuppgifter – en sövd patient kan inte lämnas för ett ögonblick.

Lokalbedövning

Lokalbedövning är en annan anestesiform, som är mycket användbar. Själv använde jag den då jag agerade som tandläkare och drog ut tänder eller sydde mindre sårskador. Vid större ingrepp då lokalbedövning användes, gällde det främst strumaoperationer. Operatören sprutade då bedövningsvätska i hela operationsområdet. Dessutom fick patienten smärtstillande och lugnande läkemedel, för att mildra obehagen. Att hela tiden finnas vid patientens huvudända och inge trygghet var min uppgift som narkosköterska, förutom att övervaka andning och blödning.

Blodgivning

Ett ansvar, som jag hade utöver själva bedövningen var att hålla koll på blödning och vid behov ersätta den. Det fanns ingen praktisk möjlighet att ha en blodbank, eftersom vi bara kunde ha fotogendrivna kylskåp som var mycket osäkra i drift (de kunde slockna och sota igen när som helst). Om blodvärdena hos en vuxen patient var normala från början, kunde det räcka med lite extra salt- och sockerdropp vid en mindre blödning (250–350 milliliter). Var det en planerad operation, där man befarade stor blödning, fick patienten ta med sig anhöriga, som testades så att vi fick två lämpliga blodgivare. Det gällde bland annat vid strumaoperationer. Då vi behövde en blodgivare fick han (jag minns bara män som givare) ligga på en brits på operationssalen. Han fick en kanyl i ett stort blodkärl så att det med en spruta gick att suga ut 20 milliliter i taget och spruta in i patientens kanyl. Det blev en »pinne« för varje spruta, och maximalt fick det bli tjugo det vill säga 400 milliliter. Ett bekymmer var att de flesta var mycket skeptiska till att både ge och få blod.

För att ha lite beredskap vid akuta operationer med stora blödningar, testades de elever på bibelskolan och de bland personalen som var villiga att ge blod. Vid ett par tillfällen blev jag själv blodgivare, samtidigt som jag hade ansvaret för patienten i övrigt. Det ena var i december 1981 då

vi opererade en kvinna med kraftig blödning. Till följd av den, trots blodtransfusion, var hon ganska blek då operationen var avslutad efter tre och en halv timme. Var hittar man en blodgivare vid midnatt? Då var jag ganska nöjd med att jag själv hade den blodgrupp som passade. Det gjorde kvinnan gott med ytterligare några deciliter blod.

Senare då laboratorieverksamheten var mera utbyggd, tappade personalen på laboratoriet blodgivaren och vi fick sedan en flaska blod till operation, men fortfarande färskvara.

En annan typ av blodgivning var, att ta tillvara och ge tillbaka patientens egen blödning – autotransfusion. Det var möjligt vid akuta operationer med färska blödningar i buken (patienten hade inte hunnit bli blodgrupperad). De fall där metoden kom till användning var utomkvedshavandeskap och yttre våld mot buken med blödning som följd. Inom loppet av bara några dagar fick vi ta hand om två pojkar i tioårsåldern, som på olika sätt skadat sig och fått bristning av mjälten och därmed mycket blod i buken. Operatören fick »sila« blodet i ett kärl försett med gasväv och några droppar läkemedel, så att blodet inte skulle koagulera. Sedan sög jag upp 20 milliliter blod i taget med en spruta och gav det tillbaka till patienten.

Vård och övervakning efter operation

En anestesikliniks verksamhet är inte begränsad till det som händer på operation. Den innefattar också postoperativ vård och övervakning samt intensivvård. På Lemera hade vi inte någon postop/intensivvårdsavdelning, men däremot en och annan patient, som var i behov av extra övervakning. En av de första som jag övervakade efter operation var en kvinna – Ingegerd hade opererat bort en strumaknöl som vägde drygt ett och ett halvt kilo. I fotogenlampans sken satt jag hos henne på natten och kontrollerade, att hon inte blödde eller svullnade igen i luftvägarna.

Att sätta dropp och sedan övervaka ett tio månaders barn med salmonella och uttorkning som följd, var en annan stor utmaning.

De mera intensivvårdande insatserna kunde gälla olika akuta tillstånd, som när den katolske prästen i en närliggande by i mars 1977 hade blivit stucken av en geting och fått en allergisk reaktion. Honom fick jag först hämta med ambulans och sedan övervaka på natten i gästhuset. Han repade sig snabbt. Det var intressant att höra afrikanernas tankar om saken. Det var ungefär: »hut går hem«. Han hade nämligen avskedat alla sina arbetare och var själv tvungen att slå gräset för att det inte alldeles skulle växa igen. Det var då han blev getingstungen.

Min tid på Lemera – en översikt

Arbetet på sjukhuset och olika uppgifter på missionsstationen som jag som missionär ägnade min tid åt var intressant och stimulerande. Men det tog avsevärt mer tid i anspråk än de 37½ arbetstimmar i veckan som gällde för en likande tjänst som sjuksköterska i Sverige. Det berodde till stor del på jourtjänst och operationer utanför den ordinarie arbetstiden men också på underbemanning. Jag räknade aldrig ut hur långa arbetsdagarna var, men det kunde nog handla om 50 procent övertid, i synnerhet under de veckor jag hade jour. Därför var det viktigt för mig att ha ett bra boende och att kunna koppla av på den fritid som jag ändå hade och då syssla med lite mer privata saker. Men kvällarna var korta. Det blev mörkt tidigt och elmotorn var bara igång ett par timmar efter mörkrets inbrott.

Malaria är en infektionssjukdom som drabbar hundratals miljoner människor i tropiska och subtropiska områden varje år. Det är malariamyggan som är bärare av den parasit som orsakar sjukdomen. Vid ett myggstick överförs parasiten till människan och utvecklas under några dagar (inkubationstiden) innan sjukdomen bryter ut. Det börjar med frossa och hög feber, huvudvärk, illamående och kräkningar (som vid en kraftig influensa). Parasiterna utvecklas i röda blodkroppar och spränger dessa, och vid en massiv infektion då många blodkroppar sprängs, uppstår blodbrist. Under det här skedet kan man ta blodprov för mikroskopisk undersökning och få rätt diagnos innan en fem dagars kur med kinin sätts in som botemedel.

Naturligtvis drabbades också jag av malaria vid ett flertal tillfällen trots profylax. En av de senare gångerna jag låg utslagen hemma, var det Denis Mukwege som kom hem och ordinerade en kur. Det kändes riktigt darrigt i benen efter en malariainfektion.

Jourarbete och sömnbrist var säkert bidragande orsaker till att jag ibland fick migränanfall. Det var snarare regel än undantag att anfällen kom då jag i Bujumbura kopplade av från det vanliga arbetet. Pensionärslivet är betydligt lugnare, och några migränanfall har jag inte längre.

Min arbetsdag

Mitt arbetsschema på Lemera var i allmänhet uppdelat i tvåveckorsperioder. Jag arbetade varje dag under dessa veckor utom på söndagarna och den andra veckans lördag. Parallellt hade jag jourtjänstgöring – dag och natt – från första veckans fredag till andra veckans fredagsmorgon. Jag

hade alltså jour varannan vecka. Det blev ofta ändringar – en gång hade jag jour fem veckor i sträck. Jourtjänsten var ibland mycket krävande. Ofta hände det att jag blev kallad till akuta operationer även om jag inte var jour. En gång blev jag hämtad med bil när jag låg sjuk i malaria för att hjälpa till under en operation. Under en tidsperiod då jag utöver arbetet på operation även ansvarade för vårdavdelningarna, gick jag rond på sjukhuset varje morgon och kväll då jag var i tjänst med undantag för operationsdagarna då jag endast gick kvällsrond.

En sjukhusdag började med att alla som skulle arbeta den dagen – omkring 40 personer – samlades klockan halv åtta på en plats invid sjukhuset där en flaggstång var placerad. Zaires flagga hissades och landets nationalsång sjöngs på franska. Därefter gick vi till en innergård där en morgonbön hölls. Vi sjöng en sång tillsammans, någon läste ur Bibeln och talade en kort stund och avslutade samlingen med en bön. På söndagar hölls ingen morgonbön, och de dagar då operationer var planerade deltog inte vi som arbetade på operation i dessa samlingar. En gång i veckan var det möten för patienterna och deras anhöriga. Vi hade ett möte för de vuxna och ett för barnen. Det var församlingen i Lemera som svarade för dessa gudstjänster tillsammans med någon av missionsnärarna. Sannolikt var det vid dessa möten som församlingen nådde flest ofrälsta.

Mitt på dagen åt jag middag hemma. Maten var tillagad av min inneboy och jag kunde återvända till arbetet inom en halvtimme. I bästa fall slutade arbetsdagen klockan fyra på eftermiddagen. Eftersom personalstyrkan var ganska liten – ofta var det dessutom vakanser på några tjänster – kunde det bli långa arbetsdagar, ibland ända upp till sexton timmar. Jag brukade ibland på skoj säga att det viktigaste var att man fick med sig ficklampan och regnkläderna när man gick till arbetet. De kunde behövas när man skulle hem igen.

Jag hade många uppgifter vid sjukhuset. Jag var bland annat förrådsarbetare, ambulansförare, transportarbetare och avdelningssköterska samt fuskade som farmaceut, tandläkare och underläkare. Främst var det givetvis som narkos- och operationssköterska jag arbetade. Under en längre tid hade jag ansvaret för sjukhusets afrikanska personal. Det innebar schemaläggning, uträkning och utbetalning av löner samt att se till att bemanningen fungerade. Till detta kom kontakter med myndigheter och förhandlingar (tillsammans med chefsläkaren) med de anställda. Jag hade också under några tidsperioder ansvar för apoteksförrådet. Ibland föll det på min lott att köra missionsstationens »ambulans« till Bukavu och lasta den full med sjukvårdsmaterial och annat som hade

anlänt från Sverige i containrar. Ganska mycket kläder kom samtidigt för utdelning till afrikanerna.

En avkoppling i arbetet var den brevväxling jag hade med släktingar och vänner i Sverige. Jag hade bestämt mig för att besvara varje brev jag fick. Det blev ganska många. Men breven var välkomna och det sporrade mig att hålla fast vid mitt beslut. De brev som jag skickade till Sionförsamlingen besvarades av tre medlemmar. De mest uthålliga var Börje Allert, som pepprade sina brev med citat ur Psaltaren, och Ivar Friberg som gärna skrev om sina upplevelser i sin sommarstuga – Knybbla i ett skogsområde sex kilometer nordost om Rimforsa – men också om sina besök på Skänninge marknad.

Som missionär hade man i allmänhet ledigt för semester fyra veckor under ett år men det var ibland besvärligt att få ledigt som man hade planerat – verksamheten måste ju fungera.

Mina tre perioder vid sjukhuset

Den första av mina tre perioder vid Lemerasjukhuset tog sin början i januari 1975. Mitt kontrakt med SIDA gällde två år, det vill säga fram till årsskiftet 1976/77. Om jag ville fortsätta var jag tvungen att begära förlängning sommaren 1976. Jag trivdes med mitt arbete på sjukhuset, ja till och med stortrivdes. Ändå var det påfrestande. Sommaren 1976 var speciellt besvärlig genom att det var brist på personal och jag arbetade flera veckor i sträck utan någon ledig dag – det var ofta arbete från morgonen till sena kvällen och många av dessa dagar hade vi akuta operationer på nätterna. Varje dag kändes som att jag utnyttjade mina reservkrafter, och jag frågade mig om jag skulle orka ytterligare ett och ett halvt år. Då kunde mina tankar gå till mitt avskedsmöte i Elim Björkfors. Min söndagsskollärare Arvid Pettersson läste ett avsnitt ur Psaltaren. Då han läst »bruka din kraft så mycket du förmår«, lade han till: »och det vet jag att du kommer att göra«.

En missionär som var på besök på Lemera ett par dagar, var väl insatt i frågor som gällde SIDA. Efter att ha talat med honom skrev jag en ansökan om bidrag för år 1977, men med en reservation för att jag kanske inte orkade ett helt år. I januari 1977 fick jag besked från PMU att förlängningen var beviljad. Arbetssituationen förbättrades efter sommaren 1976, men när problemen hopade sig, kände jag att mina krafter var högst begränsade. Därför bestämde jag mig för att avsluta min första period sommaren 1977, vilket blev möjligt genom att en ny sjuksköterska hade kommit till sjukhuset och kunde ta över mina arbetsuppgifter.

Min förhoppning var att jag efter en längre tids vistelse i Sverige skulle kunna återvända till Lemera. I mitten av juli reste jag. Som jag tidigare nämnt fick man efter att ha återvänt till Sverige, lön under två månader för varje år man arbetat som missionär i utlandet. Jag hade således lön under fem månader. Därefter var jag anställd som vikarie på intensivsen vid Regionsjukhuset i Linköping. Jag kunde konstatera, att jag kom från djungelapparaten till en djungel av apparater. Jag räknade med att stanna i Sverige omkring ett år, men tiden fick bestämmas av när jag behövdes på Lemerajukhuset – det var där jag ville vara.

Den 30 juli 1978 avled min far. Jag var tacksam över att jag då var i Sverige.

Under sommaren 1978 blev det klart att jag skulle återvända till Lemera. Jag avskildes i Sionkyrkan på förmiddagsmötet den 26 november. I början av december var jag åter i Lemera.

Min andra period i Afrika blev längre än jag hade tänkt mig. Arbetet var krävande och min förhoppning var att det skulle bli möjligt att få åka hem sommaren 1981. Men det var angeläget för mig att inte försätta mina kamrater i ett bekymmersamt läge när jag lämnade stationen och eftersom det var brist på sjuksköterskor blev processen utdragen. Läget blev inte bättre under hösten, men mina kamrater insåg att jag behövde vila och rådde mig att planera för att resa hem. Vi kom överens om hur vi skulle lösa bemanningsproblemet. I februari 1982 var jag tillbaka i Sverige. Den här gången hade jag sex månaders betald ledighet. Liksom under den förra hemmavistelsen arbetade jag vid RiL och följde utvecklingen på Lemera för att vara beredd att åka när det blev en vakans där.

Min tredje och sista period i Zaïre tog sin början den 3 oktober 1983 då jag landade på flygplatsen i Bujumbura. Denna period blev inte som jag tänkt mig. I början av maj 1984 blev jag sjuk och dagarna före midsommar flög jag hem till Sverige för att få vård.

Jag ska nu i tre kapitel berätta om mina perioder på Lemera. Den första periodens upplevelser och erfarenheter har jag valt att skildra mer detaljerat än de två övriga.

Min första period på Lemera 1975–1977

Ankomsten

När flygplanet hade lyft från Norrköpings flygplats lördagen den 4 januari 1975 var det en underbar känsla att veta att jag var på väg dit Gud hade kallat mig. Med flyg skulle jag ta mig till Kamembe som ligger i Rwanda, nära gränsen till Zairë. I Kamembe skulle jag mötas av Sven-Erik Grön. Sedan var det bara en bilfärd på något mer än en mil till Bukavu där jag stannade på missionsstationen några dagar.

Flygplanet landade i Bryssel vid femtiden på eftermiddagen. Det flygplan som skulle föra mig till Afrika hade avgångstid först klockan 21.50. Det blev försenat och lyfte inte förrän 23.30. Destinationen var Burundis huvudstad Bujumbura. Dit kom vi halv nio på morgonen. Vi gjorde ett uppehåll på en och en halv timme och fortsatte sedan i nordnordostlig riktning till Rwandas huvudstad Kigali som ligger nästan mitt i landet. Flygtiden var ungefär en halv timme. Här fick jag byta till ett mindre plan som hade plats för sju passagerare. Vi fick vänta i tre timmar innan vi kom iväg till Kamembe. Dit kom vi kvart över två. Där fanns ingen Sven-Erik Grön som mötte. Han hade varit där från tiotiden, fick jag veta senare, men givit upp och åkt hem. En norsk missionärsfamilj som var med på flygplanet blev hämtad av norska missionärer för transport till Bukavu. Jag fick åka med dem. När vi gick av vid tullen mellan Rwanda och Zaire kom en bil och i den satt Ruth Jansson (Edith och Harry Janssons dotter). Hon skulle också till Bukavu och jag fick åka med henne till missionsstationen. Jag hade åkt från ett vintrigt Sverige till ett somrigt Zaire.

Ett par dagar efter mig kom Karin Alander till Bukavu. Fredagen den 10 januari blev vi hämtade av Jan Atterklint i en Land Rover som klarade den dåliga vägen upp till Lemera utan problem. Med i bilen var pastor Gunnar Olovsson från Uppsala som under några veckor skulle besöka en del platser där pingstmissionen hade verksamhet. Det var regntid, och så gott som varje eftermiddag de kommande dagarna regnade det ordentligt, men just den här dagen var det uppehåll. Karin och jag blev väl mottagna och fick bo i det hus där Jarl och Birgitta Stenman bodde, men som för tillfället var ledigt. De var i Sverige och jag hade haft lite kontakt med dem per telefon innan jag reste ut. Under den första tiden fick vi äta hos de andra missionärerna – enligt det schema som gällde för »snurren« (se sidan 49). Nu fick jag börja vänja mig vid fotogen-

drivet kylskåp och fotogenlampor efter klockan halv nio på kvällen. Vedeldad spis hade vi hemma i Nedre Vånga, så det var ingen nyhet.

Större delen av det jag tog med mig från Sverige transporterades, som jag tidigare nämnt, med båt till Afrika. Bagaget gick från Göteborg den 2 februari och den 7 juni kom det till Lamera – fem månader senare. Ändå gick det relativt fort – vanligare var att packningen kom fram efter åttanio månader. Det kändes som julafton att få packa upp, och till det bidrog att det i en av lådorna fanns ett paket med mammas pepparkaksgrisar – allt var helt liksom det knäckebröd som jag fått av Anton Forsberg (medlem i Sionförsamlingen) som arbetade vid knäckebrödsfabriken i Tannefors i Linköping.

På lördagen gick Karin och jag runt på sjukhuset och bekantade oss med den afrikanska personalen, och med lokaler och utrustning. Sjukvårdarna hade satt in blommor dagen till ära. Vi besökte också missionsstationens begravningsplats där två missionärer och tre barn var begravda.

Söndagen inleddes med frukost klockan åtta. En timme senare började förmiddagsmötet i kyrkan. Jag hade under morgonen sett en brokig skara komma gående över kullarna i omgivningen till den stora kyrkan. Karin och jag blev varmt välkomnade: församlingens pastor räknade »tre, två, ett« varefter den tretusenhövdade skaran ropade *karibu* (»välkom-

En del av de många mötesbesökarna vid en församlingsdag på Lamera.

na«). Vi två talade en liten stund och Gunnar Olovsson predikade. Därefter talade några afrikaner. Det var många sånger som sjöngs. Mötet blev långt, det tyckte åtminstone jag, två och en halv timme. Därefter var det en kort paus och sedan ett kombinerat församlingsmöte och årsmöte som höll på till halv tre. Då var det hög tid för dem som bodde allra längst bort från Lemera att påbörja sin vandring hem så att de var framme före mörkrets inbrott vid artontiden. På kvällen var det välkomstsamkväm för Karin och mig. Alla missionärer var samlade. Vi fick minnesord från Bibeln och var sin sångbok på swahili.

När jag kom till Lemera fungerade inte elgeneratorn. Den hade gått sönder några dagar före jul. Fotogenlamporna kom därför till användning hela kvällarna. Det tog lite tid innan jag vande mig att pyssla, läsa och skriva i fotogenlampans sken. Men efter en vecka fungerade generatorn och gav oss ljus mellan halv sju och nio på kvällen.

Jag ska nu berätta något om det jag fick vara med om under min första period på Lemera. Här blandas längre berättelser med kortfattade skildringar av episoder – ibland i kronologisk ordning, ibland tillsammans med berättelser som har något gemensamt.

Karins och mitt hushåll

Den 3 februari började jag och Karin med eget hushåll. Det medförde att vi fick anställa en inneboy som tog hand om matlagningen, men också att vi ingick i den så kallade snurren. Vår första gäst var en missionär från Bukavu som kom till Lemera för att bli ompysslad för sin sjuka kropp. Jag bestämde mig för att gå till marknaden drygt två kilometer bort för att köpa kött. Det var något som i vanliga fall gjordes av inneboyen, men jag ville göra det själv. Det väckte stort uppseende att en vit kom och handlade. Den inneboy som vi anställde var samme man som hade arbetat hos Birgitta och Jarl Stenman. Han var mycket duktig på att laga svensk mat och baka. Vi anställde också en uteboy.

I början av april återvände familjen Stenman från Sverige och det medförde att Karin och jag fick flytta till var sitt rum i gästhuset och ha hushåll tillsammans med Ingegerd. Det blev givetvis mer inskränkt än tidigare och vi räknade med att vi först under hösten skulle få en egen lägenhet. Den första veckan kunde vi emellertid bo i Ingegerds hus eftersom hon var på en spetälskekongress. Hennes kock tog det verkligen som en högtidlig och angelägen uppgift att få ta hand om oss. Det var inte utan att vi drog på munnen då han hade satt på sig sin damfilt-

hatt med ripsbandsrosett – antagligen skänkt från Sverige. Inför vår första middag i huset hade han varit på marknaden och kom hem med ett stycke gris »med hull och hår« – det vill säga: hela raggen fanns kvar. Som väl var flådde han stycket innan han la in det i kylskåpet. Jag var mer än en gång tacksam över att jag är uppväxt på landsbygden och att jag sett lite av varje, men på missionsstationen upphörde jag aldrig att förvånas. En gång hade jag sagt till om eldning i en järnspis i tvättstugan eftersom jag skulle koka instrument till operation. När jag kom dit hade den som fått uppdraget tänt en eld i ugnen.

Sjukhusets läkare

Ingegerd Rooth var läkare vid sjukhuset när jag kom till Lemera. Sommaren 1975 ersattes hon av Margareta Halldorf. Margareta kom då från Sverige. Under sin föregående period hade hon arbetat i Pinga. Margareta lämnade sjukhuset i maj 1977 och ersattes då av Ingegerd. Under kortare tidsperioder arbetade Bengt Klang och Katrine Danielsson som läkare. Någon afrikansk läkare fanns inte på sjukhuset under min första period.

Sjukvårdsarbetet

Under den första tiden fick jag gå tillsammans med en sjuksköterska för att sätta mig in i allt nytt. Flertalet av de patienter som jag mötte led av en eller flera masksjukdomar, malaria, tyfoid feber, tumörsjukdomar, hjärt- och kärlsjukdomar. Barn fanns med diarréer och undernäring. Nog var arbetet annorlunda än vad jag var van vid från Linköping, men jag var förvånad över att man kunde göra så mycket med enkla medel, och dessutom sådant som det aldrig skulle vara tal om att göra hemma, som till exempel att ta bort omkring ett och ett halvt kilo vid en strumaoperation utan att ha möjlighet att ge en enda droppe blod, vilket hände om det inte fanns någon lämplig blodgivare i närheten – det fanns ju inga resurser för att lagra blod.

Första veckan i februari började jag arbeta på egen hand. Kontakten med patienterna var besvärlig den första tiden. Våra sjukvårdare fick översätta stampspråket till franska. Det kändes lite konstigt, men jag trivdes trots det otroligt bra.

En tioårig pojke som opererades av Ingegerd i slutet av februari hade varit alldeles utfrusen från all gemenskap på grund av att den allmänna uppfattningen var att struma var smittosamt. Han var dessutom föräldra-

lös varför hans situation var beklämmande. Hans struma opererades under lokalbedövning. Han var verkligen tapper. Ingegerd lovade honom att om han var duktig skulle han få lite bröd till det te han skulle få efter operationen. Det var han verkligen förtjänt av.

En dag hade jag lektion för patienterna och visade hur man tvättar håret, och en annan dag gällde det fottvätt. Det var många, många människor som var där för att lära sig.

Från mars månad arbetade jag huvudsakligen på operation. Där fick jag lära mig sådant som jag inte hade utfört i Sverige, till exempel att lägga en bedövning i ryggen – jag lyckades vid första »sticket«. I Sverige gjordes detta endast av läkare.

Måndagen den 10 mars blev Ingegerd och jag kallade till sjukhuset just som vi hade kommit till kvällens bönemöte. Det var engelska missionärer som kommit med en patient. Vi opererade honom från klockan åtta till en kvart över ett (på natten). Han hade en tumör i tarmen, som totalt hade stoppat all passage. Under operationen tog bensinen slut i den motor som under natten försörjde operationssalen med elström. Vi fick tända en ficklampa och fylla på bensin innan vi kunde fortsätta. Då Ingegerd öppnade tarmen kunde hon ta bort tumören men också några maskar som såg ut som spagetti.

Jag är tacksam för den tid jag fick arbeta tillsammans med Ingegerd. Det var många gånger vi fick uppleva hur Gud hjälpte då det var besvärligt. Jag påmindes om ett sådant fall då jag gick igenom operationsliggaren för att göra statistik för första halvåret 1975 (det var 206 stora och 199 små ingrepp). En operation gällde en stor buktumör. Ingegerd hade skrivit: »*Fait par Dieu, Miracle!*« (»gjort av Gud, ett under«). Självt hade jag en liknande erfarenhet när en patient låg i koma som vi inte kom till rätta med. Jag tänkte över vilka åtgärder vi skulle ha vidtagit på IVA – blodanalyser, respirator och natriumbikarbonat och så vidare. Vi hade inga möjligheter till någonting av detta. Tanken slog mig då att vi kunde röra ut vanlig bikarbonat i vatten och ge som lavemang. Vi gjorde så och överlämnade patienten i Guds händer. Koman hävdes. Jag upplevde att det var Gud som gav mig denna ingivelse.

Utpostmöten

Trots att det var mycket folk på söndagarnas förmiddagsgudstjänster i Lemera så pågick det samtidigt möten på församlingens utposter. Dessa möten besökte vi då och då. Söndagen den 19 januari var jag på mitt

första utpostmöte. Karin och jag fick gå över kullarna i ungefär tre kvart, så det var inte så långt dit. Utposten hade en enkel lerkyrka. Det fanns inga glasrutor i fönstren, och det blåste ordentligt där vi satt. I mötet sjöng en barngrupp sina ryt-miska sånger till trummor och andra »instrument«.

Andra gången jag var med om ett utpostmöte var söndagen den 2 mars.

Linnéa hade planerat att gå till en by där det fanns en utpost och frågade mig om jag ville göra sällskap med henne.

Jag lämnade sängen en kvart i fem på morgonen, tände i spisen, kokade gröt till frukosten och gjorde i ordning matsäcken. Tjugo minuter i sju startade vi och var framme i god tid innan mötet började klockan nio. Vi fick lyssna till fem predikningar – mötet slutade en kvart över tolv. Bänkarna bestod av stockar och det var verkligen inte bekvämt att sitta på en stock utan ryggstöd i drygt tre timmar. På vandringen hem gjorde vi en paus och drack vårt medhavda kaffe och åt var sin smörgås med ost och de sista skivorna av en medvurst som jag hade haft med mig i bagaget från Sverige. Vi var hemma klockan halv tre. Vandringen var ganska krävande, men jag klarade den bra. För Linnéa (78 år) var det inga som helst problem, och jag hoppades att hon tyckte att det inte var så dåligt virke i nykomlingen, utan att jag skulle få tillfälle att vandra med henne på en längre tur (som tyvärr aldrig blev av).

När vi kom hem fick jag veta att Ingegerd på förmiddagen hade opererat en strumapatient som fick andningsproblem efter operationen. Jag vakade över den patienten till klockan ett på natten.

Vår vandring var kort jämförd med den som Ingegerd och Alfild Johansson, som var en av barnmorskorna, gjorde en vecka senare då de besökte ett »stormöte«. Det var en vandring på åtta timmar i vardera riktningen med övernattnings. Jag hade jour, och i och med att Ingegerd var borta fick jag klara ordinationerna utan läkare – bland annat fick jag på söndagsmorgonen ge en astmapatient sprutor eftersom han hade väldigt svårt med andningen.

Männen slår takten på trummans båda trumskinn under inledningssången vid ett utpostmöte.

Utflykt till Bukavu i mars 1975

Arbetet på sjukhuset var ofta krävande, varför det ibland kändes angeläget att då och då komma bort några dagar från missionsstationen för att koppla av. Första gången Karin och jag fick den möjligheten var efter nio veckor. Vi fick ledigt från klockan tolv fredagen den 14 mars fram till måndagens kväll. Vi fick låna Ingegerds folkvagn och gjorde en utflykt till Bukavu, där vi ju hade varit när vi anlände till Afrika. Då hade vi åkt den väg som gick över Rwanda. Vi hade fått reda på att den här vägen skulle vara sämre än den som gick över Rwanda. Det visade sig att den var mycket sämre. Om ni tänker er den allra sämsta skogsväg, där sand och jord spolats bort av störtregn och bara berg och vassa stenar utgör »vägbanan«, såvida den inte består av åtkörd lera, som blir alldeles såphal efter regn, kan ni ändå inte göra er en föreställning om hur dålig vägen var. Vi råkade dessutom ut för ett åskregn och en hagelskur – vattnet forsade över vägen. Men som genom ett under gick allt utan missöden och vi var framme efter drygt fyra timmar. I Bukavu fick vi träffa flera missionärer och vara med på några möten. Carlo Johansson, som hade varit lärare ett och ett halvt år på bibelskolan, predikade vid ett tillfälle. Det gjorde han på franska – det var skönt att för en gångs skull förstå vad som sades. Hemfärden på måndagen gick bra. I Lemera och däromkring hade det störtregnat i två timmar och det var väldigt halt på vägen upp till missionsstationen. Där hade man haft föga hopp om att vi skulle ta oss hem utan hjälp. Jan Atterklint hade varit beredd att rycka ut.

I Bukavu köpte vi medicin för 450 kronor till sjukhuset. Till oss själva inhandlade vi bland annat tyg men också lite mat till påskan som var i antågande. I Zaïre var sedan en tid tillbaka de kristna helgdagarna borttagna – de var vanliga vardagar – och på vardagar var det förbjudet att ha möten. Påskan blev därför annorlunda än i Sverige. På fredagskvällen var det emellertid en samling i kyrkan och då användes för första gången den elektriska belysning som höll på att installeras. På söndagen – påskdagen – arbetade jag men kunde vara med på församlingsmötet mitt på dagen.

Hospitering i Bukavu

Det var tänkt att Karin och jag skulle vara på statens sjukhus i Bukavu under mars månad för att få kunskap om hur sjukvård bedrevs vid ett statligt sjukhus. Detta kallades för hospitering och, som redan nämnts, krävdes det för att få arbeta som sjuksköterska inom sjukvården i Zaïre.

Den person på sjukhuset som skulle ordna denna sak var emellertid bortrest och därför sköts den på framtiden. Tre gånger fick vi kontakta sjukhuset innan vi fick besked, vilket var den 7 april. Vi skulle infinna oss den 1 april (!) och hospiteringen skulle pågå till början av maj. Vi åkte dit den 9:e med Jan Atterklint som chaufför. Han skulle hämta reservdelar som kommit från Sverige för att laga en av Lemeramissionens bilar. Den 10:e var Karin och jag på sjukhuset och presenterade oss. Sven-Erik Grön var med oss och han argumenterade för att tiden för hospiteringen skulle räknas från 1 april. Han poängterade att bristen på sjuksköterskor var stor vid sjukhuset i Lamera och att det var angeläget att vi var tillbaka i början av maj. Den som förde sjukhusets talan menade att det nog inte skulle vara omöjligt om vi bara visade oss intresserade.

Sven-Erik Grön kom jag att uppskatta mycket och när det år 1979 bestämdes att han skulle tillträda som ledare av PMU och därför lämna oss, tyckte jag att det var tråkigt, men samtidigt trodde jag att ingen annan skulle klara den uppgiften bättre än han.

Det vi fick vara med om under denna månad visade att den statliga sjukvården var så undermålig att man blev illa berörd. Den första läkaren vi fick möta var en europeisk läkare som var chef på kirurgen. Han var narkoman och var ständigt påverkad av droger. Då kan man förstå att den hjälp han gav inte var särskilt bra. De flesta av hans patienter som vi fick se hade opererats på grund av frakturer, men de hade felställningar, öppna sår där varet flödade och stora liggsår på hud som hade transplanterats. Den andra dagen vi var där kom han inte förrän långt fram på förmiddagen. I stället för att följa läkaren var vi med på omläggningar. En manlig sjukskötare gav vid detta tillfälle sprutor i blodkärlen. Jag trodde jag såg i syner, då han använde samma spruta och spets till ett tiotal patienter på salen. Två dagar var vi på medicin och tre dagar på hygienlaboratoriet, där vi studerade olika maskägg – i stort sett en repetition av Antwerpenkursen.

Den 1 maj var vi lediga. På valborgsmässoaftonen åkte vi till en norsk missionsstation, en timmes färd från Bukavu. Där arbetade en kamrat till Karin. På kvällen tände vi »majbrasa« i öppna spisen och på förmiddagen den 1 maj tog vi kaffe med oss och gick upp på ett högt berg och beundrade den fina utsikten.

Hospiteringen avslutades lördagen den 3 maj. På söndagen var vi tillsammans med Sven-Erik Grön på en utpost till en stor församling norr om Bukavu där det var högtidlig kyrkoinvigning. Man skulle ju kunna tro, att man då skulle få sitta under tak, men så var inte fallet. Kyrkan skulle inte tas i bruk förrän en tid efter invigningen och för

övrigt skulle inte allt folket ha rymts i lokalen. Alla satt utanför kyrkan i gassande solsken. Efter mötet blev vi bjudna på ris och getkött som smakade riktigt gott med ett glas Fanta till. Tallrik, glas och bestick hade man med sig på sådana fester.

Innan vi återvände till Lemera gjorde vi en avstickare till Bujumbura. Där var vi ett par dagar och kopplade av. Den 12 maj var jag åter i tjänst på sjukhuset i Lemera.

Mödravård

Onsdagen den 21 maj klockan sex på morgonen åkte Gothy Peterson och jag till Sange på mödravårdskonsultationer. Gothy hade kommit till Kongofältet redan år 1939 – hon var vårt »allt-i-allo«, men ägnade sig åt barn- och mödravård då hon inte var ute och predikade i byarna eller undervisade i bibelskolan. Jag hade möjlighet att följa med och kunde därför avlasta Alfild, som skulle åkt, men hon behövdes på BB. Innan vi åkte fick jag en snabblektion på några minuter av Alfild angående de undersökningar som jag skulle göra. Gothy skulle sköta skrivarbetet. Vi kom till Sange strax före åtta på morgonen. Utanför mottagningslokalen mötte oss församlingens pastor som tog oss med på en liten »byrond« till ett par sjuka. Då vi kom tillbaka till mottagningen väntade en blivande mamma på oss. Gothy och jag bedömde att det var nödvändigt att hon omedelbart skulle föras till sjukhus. Vi körde henne därför till Uvira – en utflykt som tog en och en halv timme. Vid tiotiden var vi tillbaka, färdiga att börja dagens egentliga arbete. Jag undersökte 155 kvinnor och jag hade verkligen god hjälp av de instruktioner jag fått på morgonen. När kvällen kom kände jag mig alldeles yr. Det var hög temperatur utomhus och det blev därför mycket varmt i den lilla lokal där vi höll till. Jag hade dessutom behövt hjälpa många kvinnor att komma upp på och ner från britsen. Som avslutning på dagen var det barnavård och utdelning av mediciner. Vi delade också ut mjölk till barn. Klockan var ungefär fem på eftermiddagen då vi kom till missionen i Uvira för att äta och sova.

På torsdagen åkte vi tillbaka till Lemera och jag återupptog mina arbetsuppgifter där. Lördagen förlöpte ganska lugnt på sjukhuset. Under söndagens möte blev jag kallad till ett kejsarsnitt – en fin liten pojke som jag fick suga ren i luftvägarna eftersom det inte var någon barnmorska med.

Det var inte enda gången som jag tjänstgjorde som »mödravårdskonsult« utanför Lemera. I januari 1976 var den barnmorska sjuk som

skulle tjänstgöra och jag fick rycka in. Konsultationerna skulle äga rum i Sange och Kiliba, som ligger något norr om Sange. En svensk läkarstuderande som besökte missionsstationen en kortare tid följde med. Han körde Land Rovern, men efter bara sju kilometer blev det något fel och vi måste skicka bud till stationen. Jarl Stenman kom så småningom med folkvagnen men kunde inte åtgärda vår bil. Vi fick därför fortsätta med folkvagnen och kom fram till Kiliba tre timmar försenade. Då hade många tröttnat och gått hem, men arbetet räckte ändå till för oss trötta resenärer. Vi övernattade även den här gången på missionsstationen i Uvira. Under dagen arbetade jag i Sange tillsammans med den afrikanska barnmorskan på platsen. Där var det rekordmånga besökare till mödravården – 176 kvinnor. Dessutom delade vi ut medicin till TBC-patienter, mjölk till småbarn och medicin till ett antal sjuka vuxna.

Karin blir sjuk

Jag går nu tillbaka till början av juni 1975. Då hade Margareta Halldorf kommit till Lemera för att mot slutet av juli efterträda Ingegerd Rooth som skulle resa hem till Sverige. Söndagen den 8 juni blev Karin sjuk. Tillståndet förvärrades efter hand och blev kritiskt, men vi lyckades ge henne en behandling så att vi kunde notera en tydlig förbättring.

Ingegerd hade varit på elva dagars resa till Nkinga i Tanzania och kom hem onsdagen de 18:e. En vecka senare försämrades Karins tillstånd och då beslutade Ingegerd, att hon och Karin skulle resa hem fortast möjligt. Redan den 2 juli på kvällen flög de från Bujumbura. Karin vårdades sedan på ett sjukhus i Sverige och tillfrisknade. Hon återvände inte till Afrika som missionär.

Det hade varit arbetsamma veckor och jag tog tacksamt emot ett erbjudande att få tio dagars semester i juli. Tillsammans med familjen Stenman besökte vi Bujumbura och sedan missionsstationen i Kiremba (Burundi), där jag tillbringade rätt mycket tid vid ett barnhem där det bodde omkring 80 barn.

Förflyttning till Pinga?

I slutet av maj hade jag fått reda på att man ville förflytta mig. Det var akuta behov i Pinga – som ligger 17 mil norr om Goma, vid »världens ände«. De sista 22 kilometrarna kunde man inte köra med »vanlig« bil utan bara med en Land Rover eller motsvarande. Innan missionärerna hade tillgång till större bilar fick de gå denna sträcka.

I Pinga hade både Ingegerd och Margareta tjänstgjort. Sjukhuset var något mindre än det i Lemera. Pinga låg i ett urskogsområde och var en plats där missionärerna gärna tillbringade en semester. Men att bosätta sig där var för många mer eller mindre otänkbart, det var alltför isolerat.

Efter att Margareta avslutat sin period i Pinga fanns det under en tioårsperiod ingen läkare på sjukhuset. Den förste afrikanske läkaren kom till Pinga några år in på 1980-talet, men endast under en kort tid. Det isolerade läget gjorde att det var svårt att rekrytera personal. För att i någon mån bryta isoleringen hade ett flygfält iordningsställts, där MAF:s (*Mission Aviation Fellowship*) flygplan kunde starta och landa. Daniel André hade använt sig av ett vattenpass för att få en jämn landningsbana. Med modern teknik har man kunnat konstatera att nivåskillnaden på den 800 meter långa banan endast var åtta centimeter! Jag kommer att längre fram berätta om bekymmer att ta sig dit och därifrån trots möjligheten att flyga.

Avsaknaden av läkare i Pinga medförde att personal från Lemera gjorde punktinsatser där två till tre gånger om året. Då gick »djungeltelegrafan« och patienter med kirurgiska sjukdomar strömmade till för att få hjälp. Även lepra- och TBC-patienter kom, om de visste att läkaren hade en mer medicinsk inriktning. Vid akuta fall mellan dessa insatser fick patienterna transporteras till sjukhus i Goma och i vissa fall även till Lemera. Ibland utnyttjades MAF för transport till Goma eller till Bukavu i det fall patienten skulle vidare (med bil) till Lemera.

Det hade varit på tal redan i mars att jag skulle till Pinga, men det löste sig just då. Nu var det en akut situation eftersom en barnmorska hade behövt lämna sjukhuset för att kunna hjälpa sin sjuka mor i Sverige. Omkring den 10 juli var det planerat att jag skulle flytta. Det skulle bli en avsevärt mer isolerad tillvaro än i Lemera. Samma dag som jag skulle ge besked fick jag genom ett bibelord ett löfte som gjorde att det inte var svårt att tacka ja:

Och Herren skall leda dig beständigt; han ska mätta dig mitt i ödemarken och giva styrka åt benen i din kropp (Jesaja 58:11).

Karins sjukdom gjorde emellertid att det inte gick att avvara mig i arbetet på sjukhuset i Lemera, varför det beslöts att jag skulle stanna kvar. Jag fick flytta in i Ingegerds hus. Först i slutet på september hade jag fått allt i ordning och kunde packa upp mitt bagage.

Stormöte i en by

Lördagen den 2 augusti 1975 lämnade jag, Alfhild och några evangelister Lemera för att vara med på ett stormöte (eller konferens) i en by. Vi startade klockan åtta på morgonen och åkte först bil en dryg timme för att sedan vandra i mer än två timmar upp till byn. Enligt evangelisterna skulle det inte vara någon svår vandring, för det var bara *en* backe och för övrigt ganska jämn mark. Det visade sig att denna backe var jättebrant och ganska lång. Det tog ungefär en och en halv timme att gå upp för den. Vi var genomsvettiga då vi kom fram. Husrum fick vi i en ny-städad hydda som hade två rum. Alfhilds och mitt rum var precis lagom för våra två tärtsängar som våra medvandrare burit. Som välkomstgåva fick Alfhild och jag en levande höna och tio ägg. Ett möte hölls på eftermiddagen. Därefter, när mörkret sänkt sig, satt vi ute hos några kvinnor vid en eld där de lagade mat. Under tiden kastade de in oskalade sötpotatisar i glöden där de stektes. Dessa åt vi under matlagningen och det smakade riktigt gott.

Mycket folk hade samlats till konferensen och de sånggrupper som kommit underhöll hela natten, men Alfhild och jag sov gott i våra sov-säckar på tärtsängarna i det lilla rummet.

Kyrkan kunde inte på långt när rymma alla, så man hade vid sidan om den byggt upp ett stort tak av bamburör och bananblad som solskydd, men i stället för sol blev det regn. Efter att förmiddagsmötet pågått ett par timmar skyddade bananbladen inte längre för regnet, och mötet fick tyvärr avslutas lite snabbt. Vi blev naturligtvis genomvåta, så det var bara att byta om, packa ihop och påbörja hemfärden. Efter regnet var det mycket besvärligt att ta sig nerför den omtalade backen. Den var alldeles såphal. Även under torr-tiden kunde det således regna ordentligt, men det påverkade inte växtlig-heten på den brunbrända marken. Först i mitten av september kunde vi räkna med att marken skulle börja blomstra igen.

Körsång under ett utpostmöte.

Vård av ett par pojkar och två uttryckningar

I slutet av september fick jag ägna en hel del tid åt ett par pojkar. Den ene var fem år och kom till oss i ett uruselt tillstånd. Han vägde bara 10,8 kilo. Han kunde inte svälja. Jag pysslade om honom flera gånger per dag. Det tog 45 minuter att få i honom 250 milliliter vätska. Vi vårdade honom i fyra månader. Då hade han ökat fem kilo och lärt sig äta fast föda. För vården av den här pojken skulle fadern betala 100 kronor och det kunde han inte. Då gav jag honom 100 kronor. Samma dag fick jag ett brev från Sverige där en vän till mig berättade att han skulle skicka 100 kronor!

Den andra pojken var tio månader och vägde tre och ett halvt kilo. Mamman sa att han inte ville ha någon mat och han hade därför inte fått något av den mjölk som vi delade ut utan bara deras gröt, kokt på stötta maniokrötter, och så tjock och hård att man brukade rulla bollar av den. Pojken var fruktansvärt intorkad. Det tog lång tid att få honom någorlunda återställd. Det gällde att vara uthållig och inte tappa tålamodet.

Torsdagen den 13 november fick jag göra två »ambulansuttryckningar«. Två kvinnor skulle till BB. Det blev sammanlagt 85 kilometer vilket var ganska mycket med tanke på hur dåliga vägarna var. Det blev ett spännande bilrally. Båda gångerna vann jag kapplöpningen med tiden och de födde sina barn på BB.

Advent och jul i Lemera år 1975

Veckan före advent blev jag sjuk i influensa under fyra dagar. Jag hade hög feber och en halsinfektion. Influensan var seg och det var först ett par dagar före julafton som jag kände mig frisk. Men lördagen den 29 november (dagen före första advent) kunde jag bjuda alla missionärerna på adventskaffe med saffransbullar, två sorters kakor och mjuk pepparkaka. Det första ljuset tändes i adventsljusstaken som var smyckad med toppmossa från Nedre Vånga. Under veckan som följde kom äntligen det regn som vi hade väntat på en längre tid. Det regnade hela veckan och tur var det, för motorn som pumpade upp vårt vatten var trasig och vi tog därför till vara på regnvattnet.

På Luciadagen – redan klockan halv sex – kom en liten lucia på två och ett halvt år och en stjärngosse på fem år – två av missionärernas barn – med lussekaffe. Veckan därpå samlades vi missionärer en kväll till ett stationsmöte, då vi pratade om vad församlingens omkring 150 (!) evangelister i Lemera och på utposterna skulle få för julklappar. Samma vecka

hade Linnéa avslutning på bibelskolan. Då bjöds elever och lärare på mat. Vi missionärer var med och serverade.

Dagen efter bibelskolans avslutning skulle det hållas ett ungdomsmöte då jag skulle tala. Det skulle göras på franska. Det var första gången jag talade franska på ett möte, så det var lite extra pirrigt. Mötesledaren, en afrikansk lärare, sa efteråt att han hoppades att det inte var sista gången, så det gick väl någorlunda bra.

Torsdagen den 18:e slaktades traditionsenligt julgrisarna på marknaden. Jag sände dit min inneboy Jesaya med instruktioner att köpa ett framstycke och ett bakstycke. Som han tidigare hade gjort, kom han hem med köttet med både »hull och hår« och till och med klövarna satt kvar, men dem högg han av och tog med sig hem innan han lade in resten i kylskåpet. Dagen därpå gjorde han köttbullar som blev till belåtenhet. Det som skulle bli sylta och skinka hade han kokat med svål och borst. Skinkan var alldeles »svartblommig« i svålen. När jag berättade detta för Gothy som hade mer än 35 års erfarenhet av Afrika, så sa hon att hon nog inte ville äta min skinka, men en tid efteråt lät hon sig väl smaka.

På lördagen arbetade jag på operation på förmiddagen och på eftermiddagen var jag med vid en dopförrättning i en flod då 149 personer döptes. Det var min matdag, så jag fick se till att missionsstationens gäster fick middag och kvällsmat. På söndagen tog jag det lugnt mellan mötena på grund av influensan.

Vi hade bestämt, att vi inte skulle ha några operationer under julveckan och över nyår, men så blev det inte. Måndagen den 22:e skulle jag vara ledig, men blev på eftermiddagen kallad till operation. Det var en man med en tumör i tarmen. Vi tog bort omkring en halv meter av tarmen. Vi var färdiga klockan åtta och sedan räckte inte »orken« till för de julförberedelser jag hade tänkt göra, men jag hoppades att de skulle bli gjorda på tisdagen. Den dagen arbetade jag först med de omläggningar av sår som liksom alla andra dagar skulle göras på avdelningen. Därefter började akutoperationerna »ramla in« – först ett kejsarsnitt och sedan några stora operationer, varav en på en kvinna med flera vätskefyllda tumörer. Slutligen var det två patienter som hade ansamlingar av var. Klockan åtta på kvällen var vi färdiga, och då kunde jag inte skjuta på saffransbaket och skinkgrillningen. Jag hade tur för elgeneratorn stängdes inte av förrän klockan 22, men de sista plåtarna fick jag grädda i fotogenlampans sken.

På julaftonens morgon bad jag min uteboy att hugga och sätta in en julgran, en cypress. Själv gick jag på morgonbönen som var extra högtidlig. Klockan halv ett var alla missionärer och barn samlade kring

julbordet hos Alfild och Gothy. Därefter gick var och en till sitt. Jag öppnade några julklappar jag fått från Sverige och hann sedan vila en stund. Klockan sex samlades vi hos Stenmans. Birgittas mor och far – missionärer i Rwanda – var på besök och Birgittas mor hade bland annat gjort lutfisk. Efter maten delade vi ut julklappar och läste julevangeliet och sjöng julsånger. Vid halv tiotiden skildes vi åt och det kändes skönt att få gå till sängs. Men någon sömn blev det inte. Det var ett förfärligt oväsen i byn och mycket folk var i rörelse – något som kom som en obehaglig överraskning för mig. Klockan tre ringde väckarklockan – julottan skulle börja klockan fyra. Mötet var två timmar långt. Det skulle räckt med ett kortare möte för min del, och av allt att döma även för andra. Det var många som tog sig en tupplur och den man som höll uppsikt över mötesdeltagarna – vi kallade honom kyrkstöten – var i full verksamhet. Han gick runt och knuffade på folk, satte händerna viftande bakom öronen för att riktigt demonstrera att vi skulle lyssna. Efter julottan drack vi kaffe hos Margareta, och därefter gick jag till operationen en stund varefter jag gick hem och ordnade med den jullunch jag skulle bjuda mina kamrater på. Det var traditionell julmat – sill, skinka, sardiner, köttbullar, leverpastej, Janssons frestelse etcetera. Vi var tretton runt bordet. Jag hade planerat att ha fruktsallad till efterrätt, men det hade Stenmans bjudit på, så jag fick tänka om. Jag valde nyponsoppa med skorpor, som jag fick baka på julaftonens eftermiddag. Vi drack eftermiddagskaffe hos Linnéa innan vi gick på möte klockan fyra. Väl hemma skrev jag ett brev till de mina i Sverige och berättade om julen. Klockan halv elva gick jag till sängs. Då hade jag varit vaken ett dygn. Dagen därpå blev en full arbetsdag och jag gick dessutom på jouren. Hela eftermiddagen och kvällen var jag sysselsatt med en tioårig diabetespatient med koma som det var svårt att komma till rätta med.

Detta var min första jul i Afrika. Jag hade blivit inbjuden av Gudrun Borg att fira julen i Pinga. Jag ville nog gärna tillbringa min första Afrikajul i Lemera, samtidigt som jag insåg att Gudrun verkligen skulle uppskatta ett besök – missionärerna där levde ju ganska isolerat från sina missionärskamrater. Gudrun och jag kom överens vid en kontakt via kortvågsradion att hon skulle komma till Lemera en vecka i januari och sedan skulle vi tillsammans ha semester i Gisenyi, som ligger i Rwanda vid Kivusjöns norra ände.

Nyåret på stationen inleddes med en konferens med de evangelister som arbetade i byarna runt omkring Lemera. Konferensen avslutades söndagen den 4 januari med församlingens årsmöte. Drygt 1 000 personer hade döpts under året och medlemsantalet var nu något över 6 700.

Ledighet i början av år 1976

Onsdagen den 21 januari började jag den ledighet som jag skulle tillbringa i Gisenyi tillsammans med Gudrun Borg. Där skulle vi bo på missionsstationen. Jag hade ju haft besök av Gudrun en vecka och tillsammans åkte vi med bil till Bukavu och därifrån med båt till Goma och sedan till det närbelägna Gisenyi. Gudrun och jag fick bo i en husvagn (en ombyggd järnvägsvagn) som användes som gästtrum på missionsstationen. Det var varmt som det ska vara på en semester – kanske lite i överkant. Vi latade oss, läste och handarbetade lite. På kvällarna beskådade vi stjärnhimlen och vulkanen i Goma som på natten såg ut som ett brinnande hav. Där var också ett mycket rikt fågelliv. Fåglarna kvitterade tidigt på mornarna, precis som hemma i Nedre Vånga på våren. Lördagen den 7 februari lämnade jag Goma med båt och Gudrun återvände till Pinga. Efter ett stopp i Bukavu for jag vidare med bil till Lemera dit jag kom på måndagskvällen. På tisdagen hade jag en full arbetsdag på operation.

Tandläkare och operationssköterska

Lördagen den 21 februari var min första lediga dag efter tio dagars jour. På fredagskvällen kom en sjukvårdare med en av kockarna och dennes sexåriga dotter Hulda till mig och undrade om jag vid tillfälle kunde dra ut en tand på flickan. Kocken arbetade hos Ingrid Åkerström, som var barnmorska på sjukhuset. Jag hade ett par månader tidigare dragit ut en tand på Hulda eftersom hon inte fällde mjöltkänderna och de nya kom innanför. Hon hade varit alldeles förskrämd, sparkat och skrikat, så jag hade varit tvungen att söva henne.

Jag hade lovat Ingrid att gå rond på lördagen trots att jag skulle vara ledig. Då passade jag på att kalla på Hulda för att dra ut tanden. Även denna gång måste jag söva henne. Precis när jag var klar kom en man till sjukhuset. Han hade blivit påkörd av en lastbil och fått ett drygt två decimeter långt bågformat sår på ryggen, och flera sår på huvudet, benen och fötterna. Han hade varit på en dispensär, där de hade satt alldeles tätt med agraffer. Vi kunde inte plocka bort agrafferna och sedan sy, utan fick lägga in honom på observation. Vi gav honom penicillin. Nästa akutfall kom Ingrid med från BB. Det var en kvinna som Gothy hade hämtat och vars foster var dött och låg i ett onormalt läge. Navelsträng, huvud, fötter och händer var på väg ut. Om möjligt skulle vi få ut fostret den normala vägen, men risken var överhängande att livmodern skulle

brista. Kvinnan fördes till operation där vi satte dropp och hade högsta operationsberedskap samtidigt som vi bad till Gud att livmodern skulle hålla. Det blev en och en halv timmes verkligt hårt arbete, särskilt för Margareta som måste dra ut barnet. Allt gick dock bra, men det är klart att jag inte kände mig något vidare till mods efter ett sådant ingrepp. En stund senare hämtade Gothy ytterligare en kvinna i nästan lika bedrövligt tillstånd som den tidigare, men henne lyckades man klara av på BB, så jag blev inte inkopplad. Men med detta var arbetsdagen inte slut. Då Ingrid gick rond på sjukhuset på kvällen hade den man som jag nämnt om ovan, blivit alldeles spänd och bullig i magen, varför Margareta hämtade mig – det skulle bli operation. Den enda tänkbara bedövningsformen var sövning med eter och med hjälp av den enkla eterförgasare som vi hade på sjukhuset. Jag hade använt metoden några gånger förut, men aldrig på en patient med så dåligt utgångsläge. En timme innan jag skulle börja söva, hade mannen ätit gröt och då Epiki började tvätta magen på honom började han kräkas. Jag försökte suga upp en del genom en grov magsond, men han fortsatte kräkas lite smått efter att jag hade sövt honom. Jag blev därför tvungen att sätta ned en tub i luftstrupen och genom den hostade han sedan upp två grötklumpar. Gud hjälpte oss och Margareta kunde ta bort hans brustna mjälte. Det var tursamt nog inte några stora blodkärl som var skadade, men det var en hel del andra blödningar som inte gick att göra något åt. Det blev midnatt innan patienten var någorlunda vaken så att vi kunde bära honom till avdelningen. När vi var färdiga åt vi kvällsmat hos Gothy. Då kom Linnéa dit iförd nattlinne och ville veta hur det hela hade avlöp. Hon och Gothy hade varit hemma och bätt till Gud för patienten och för oss.

Så var den »lediga« dagen till ända. Mannen intensivvårdades och återhämtade sig så småningom. Det hade gått åt mycket olja under operationen för att få elektricitet. Det var ont om olja och den var mycket dyr. Under de närmast följande två veckorna stängdes elgeneratoren av tidigare än vanligt för att ta igen det vi hade förbrukat.

En arbetsam tid

Arbetet på sjukhuset var under de första månaderna 1976 ungefär som det hade varit under andra halvåret 1975. Sedan blev det, som jag har nämnt om tidigare, mer betungande. Den 25 juli skrev jag så här:

Jag har inte haft någon ledig dag sedan midsommar och har nu haft jour oavbrutet tre och en halv vecka och har väl ännu en vecka kvar. Jag har varit ensam sjuksköterska på avdelningarna eftersom Ingrid Åkerström har fullt

upp på BB. Jag har dessutom hand om läkemedelsförrådet och röntgen en kväll i veckan. Till detta kommer mitt arbete på operation. Ett par nätter den senaste veckan har vi arbetat på operation 4–5 timmar. Det har också varit bekymmer med steriliseringsapparaten, men den fick jag som tur var hjälp med. Jag har också haft en förkylningsomgång och besvär i en knäled så de senaste tio dagarna har jag åkt bil ned till sjukhuset för att slippa de besvärliga trapporna, men i kväll är det avsevärt bättre och jag kunde gå ner. Nu ser jag fram mot semestern. Margareta, Linnéa och jag kommer att vara borta nästan hela augusti. Detta blir möjligt genom att en läkare och en narkos- och operationssköterska som arbetat i Tanzania, kommer att arbeta i Lamera och Pinga under tre månader.

Semester i augusti 1976

Denna semester startades torsdagen den 5 augusti med färd i Margaretas Land Rover. Första dagsetappen var till Bukavu. Dagen därpå fortsatte färden via Rwanda till Gisenyi där vi slog läger. Vi gjorde en tvådagars-tur till en nationalpark tretton mil norr om Goma. Det var en trevlig tur massor av vilda djur i sin rätta miljö. Vi tillbringade sedan nästan en vecka i Gisenyi, men hade lite otur med vädret – trots att det var torrtid regnade det varje dag om än inte hela dagarna. Vårt nästa resmål var Rwandas huvudstad. Ett uppehåll gjordes efter sex mil då vi var i staden Ruhengeri, där jag visste att det fanns en europeisk tandläkare. Han var tyvärr bortrest, så en tand som jag hade planerat att få lagad där blev inte åtgärdad. På missionsstationen i staden fick vi middag och tidigt eftermiddagskaffe innan färden gick vidare.

Det regnade. Vägen var mycket smal och löpte på en avsats på sluttningarna av de väldiga höjderna. Det var en »berg- och dalbana«. Vägen slingrade sig fram som en orm med den ena hårnålskurvan efter den andra i en ändlös följd. Väg var nog inte det rätta ordet. Den var som en nyplöjd åkerremsa i svenskt novemberrusk. Mörkret tillsammans med dimbankar gjorde det extra svårt att köra. Det enda som fattades var snön av allt som naturen kan erbjuda för att göra det besvärligt. Vi hade aldrig tagit oss fram i denna lervälling utan Land Rovern. Margareta och jag byttes om att köra och det var onekligen ganska svettigt att vara chaufför. Vi hade planerat att åka ända till Kigali, men på grund av mörkret och det dåliga vädret och väglaget varken orkade eller vågade vi fortsätta ända dit. Räddningen för oss blev missionsstationen i Bujumba dit vi kom en kvart över sju, men missionärerna där var inte hemma. Deras kock bodde i ett hus på gården, men han hade ingen nyckel till missionärsbostaden. Han upplät därför sitt hus till nattlogi för

oss. Vi hade luftmadrasser, sovsäckar och filter med oss, och en massa tröjor och klarade därför den nattkyla som under torrtiden råder på 2 100 meters höjd. Margareta och jag sov ganska bra efter dagens strapasser. Värre var det för Linnéa. Av rädsla för att ramla ner från det smala bord hon låg på, vågade hon inte få en blund i ögonen. Inte så konstigt att hon väntade på att en ny dag skulle gry och att ämnet för nästa predikan formades: »Väktare vad lider natten?» (Jesaja 21:11).

När vi dagen därpå fortsatte vår färd mötte vi de missionärer som vi skulle gästade under natten. Vi gick ur bilarna och pratade en stund med varandra vid vägkanten. Precis då jag skulle stiga in i bilen kom det en grabb i sjutton–artonårsåldern och ryckte min handväska ifrån mig. Jag hade handtagat snott om min arm, så jag rycktes omkull, och själv snubbade han till lite innan han försvann ned för vägslänten i den småsnåriga terrängen. Det gick ett rop till himlen – »Jesus» – innan jag hoppade ur träskorna och tog upp förföljandet i strumplästen – egentligen en omöjlighet eftersom han var långt utom synhåll bland snåren. Jag fortsatte ändå och efter några hundra meter fick jag se en man stå och hacka i sin åker. Han ropade till mig och frågade vad som var fatt. Jag svarade att någon stulit min väska. Han frågade om det var pengar i den. Jag svarade att pengarna brydde jag mig inte om, det var passet som var det värdefulla. Just då blev tjuven synlig en bit bort och mannen ropade något till honom som gjorde att grabben slängde väskan. När jag fick tag i den kunde jag konstatera att allt fanns kvar. Det var svaret på min korta bön.

Jag berättade om denna episod i ett brev till Sionförsamlingen i Linnköping. Jag skrev att det var den kortaste bön jag någonsin bett. Martin Tornell berättade för mig att han i en predikan om bönen hade nämnt om min korta bön.

De sista sju milen till Kigali var asfalterad och solen sken. Nästa resmål var en konferens i Kiremba i Burundi. Dit var det omkring 35 mil varför vi låg över två nätter på missionsstationen i Kirundo i norra delen av landet. Utöver att sova och äta fick vi tillfälle att vara med på ett möte – det var söndagen den 22:e – och göra en utflykt till de närliggande sjöarna. Där provade vi på att paddla kanot. På måndagens morgon startade vi den 27 mil långa vägen till Kiremba. Vädret var vackert men vägarna dammade alldeles förskräckligt. Vi var framme halv sex på kvällen. Konferensen började inte förrän på onsdagen, så på tisdagen kunde vi göra en utflykt till en varm källa, men också passa på att bada och tvätta upp lite kläder.

Det var fem år sedan denna konferens senast hade hållits. Oroligheter hade medfört att den ställts in. En av talarna var pastor Sven O. Svensson från Örebro.

På onsdagskvällen den 1 september var vi tillbaka i Lamera och dagen därpå började jag arbeta igen. Visst var det skönt att under nästan en månad vara ledig från det dagliga (och nattliga) arbetet på Lamera, men inte särskilt vilsamt. Vi bodde på många missionsstationer och det innebar packning och uppackning av väskor och att stuva och plocka ur bagage ur Land Rover. Dessutom var ju hela resan strapatsrik och några gånger hade vi dessutom tvingats ta bilen till verkstad för reparation. Någon mera så »kringflackande« semester tänkte jag inte planera.

Besök i Bujumbura i september 1976

Den tand som jag hade hoppats få lagad i Ruhengeri i augusti, fick jag hjälp med i Bujumbura en tid senare. Torsdagen den 16 september skulle jag göra ett återbesök hos tandläkaren. Jag skulle samma dag hämta en barnmorska vid flyget. Min planering var att åka sent på tisdagens eftermiddag från Lamera och använda onsdagen för inköp, hämta barnmorskan vid flygplatsen på torsdagsmorgonen och sedan träffa tandläkaren. Det var operationsdag på tisdagen och när vi var färdiga (och jag skulle åka i väg) blev det dags för akuta ingrepp. Vi började halv fem och höll på till klockan fyra på morgonen. Efter två timmars sömn var det dags för sjukhusrond och ännu en omgång operationer och först klockan ett kunde jag åka. Jag hann ändå med att göra nästan alla inköp i Bujumbura på onsdagen, men jag behövde gå till ett apotek på torsdagen innan vi åkte hem. Min kamrat som jag hämtat vid flyget satt kvar i bilen, men det blev för varmt för henne varför hon gick ur och låste bilen omsorgsfullt genom att trycka ner alla låsknappar på insidan av dörrarna. Hon skulle vakta bilen och vågade inte ha den olåst. (Vid samma apotek hade Margareta varit tre månader tidigare och haft sedlar till ett värde av 300 kronor i sin hand. En man sprang fram och försökte rycka pengarna ifrån henne, men hon höll dem så hårt att han endast fick med sig små bitar av sedlarna, så lite att Margareta kunde använda dem att betala de läkemedel hon skulle köpa.) Jag hade lämnat kvar min nyckel i tändningslåset. Vi var utestängda. För att komma in var vi tvungna att anlita en bilverkstad. En reparatör lyfte bort bakrutan för att komma in i bilen.

Advent och jul år 1976

I december skulle mycket göras inför julfirandet och med de erfarenheter som jag hade från föregående år försökte jag komma igång lite tidigare än då. Det blev att varva julförberedelser med uttryckningar till sjukhuset så gott det gick. Till mina föräldrar skrev jag söndagen den 12 december så här:

I onsdags gick jag först rond på sjukhuset och därefter opererade vi ett dygnsgammalt barn. Dagen innan hade sjukvårdarna tagit bort stygnen på en kvinna som vi tidigare gjort en stor bukoperation på. Tyvärr gick en stor del av såret upp helt och hållet, så det måste sys ihop igen, men det visade sig inte vara så enkelt. Då vi lagt upp kvinnan på operationsbordet fick vi se att det blev bulligt längre ner på magen och det visade sig att det var en tarmslinga som matats in i en annan. Tarmen var skör och det fanns till och med hål på den, varför Margareta fick ta bort omkring en halv meter. Den dagen fick vi mat först en kvart i fem och efter maten var jag på sjukhuset någon halvtimme. När jag kom hem konserverade jag »äpplemos«, men jag använde mangos, som smakar nästan som äpple då de är omogna. Jag gjorde rabarberpaj och en pepparkaksdeg, och när jag höll på med det kom Margareta och sa att vi var tvungna att utföra en operation. Jag gjorde i ordning lite kvällsmat till oss och sedan var vi på operation mellan åtta och halv elva. Dagen därpå gick vi stor rond på förmiddagen och efter matrasten opererade vi till klockan kvart i sex. Den dagen tog jag eftermiddagskaffet på sängen. Klockan halv sju var det dags för ett kejsarsnitt. Kvinnan blödde enormt så vi fick ge tre flaskor blod. Vi var inte klara förrän vid midnatt. Egentligen hade vi tänkt fortsätta med en patient till, men då var både motorbränslet och krafterna illa åtgångna så den operationen fick vi skjuta till fredagen.

Brevet tog Gothy med sig till Sverige. Hon flög hem till Sverige från Bujumbura på Luciadagen. Det blev tomt efter henne – vårt allt i allo. Jag hade jour från fredagen och en vecka framåt, och på fredagskvällen (den 17:e) efter att jag gått av juren satte jag igång med julförberedelserna igen – det blev tre sorters kakor: skurna chokladbröd, bondkakor och chokladdoppade strassburgare, men också skorpor, så att jag slapp baka dem på julafton som året innan. Jag hade sett ett recept på en honungskaka och eftersom jag hade väldigt gott om honung passade jag på att baka en på lördagens förmiddag. Jag hade köpt ett helt parti oberedd honung någon månad tidigare och av detta blev det sex liter och då har jag inte tagit med det som kokade över och rann ut över cementgolvet i köket. Det var min kock som hade kokat honungen. Jag kände lukten av bränt socker på långt håll och förstod vad som hade hänt. Jag gick in i köket med träskorna på mig och de sögs fast i honungen.

Tisdagen den 21 december hade jag erbjudit mig att inhandla skinka och lite annat kött till mitt och till tre andra hushåll. Det skulle jag göra vid den stora marknaden vid Kiringye nere på slätten. Min kock och en av de andra kockarna följde med. Det visade sig att man bara hade slaktat *en* gris och eftersom de afrikanska grisarna är som de svenska och bara har två baskinkor så fattades det två. Jag lyckades övertala dem som sålde att slakta en till. Den var en riktigt fet gris och betydligt dyrare, men vad betalar man inte för få en julskinka. Min kock Jesaya och jag hjälptes åt att ta hand om och tillaga det jag hade köpt till mitt hushåll.

Dagen före julaftonen hölls ett möte på eftermiddagen och då var jag ombedd att tala. Jag gjorde det på svenska och Margareta tolkade mig. Klockan sex på kvällen blev vi tvungna att operera – först ett kejsarsnitt och sedan en bukoperation. Först klockan elva var vi klara. Elströmmen den kvällen kom från den stora elgeneratorn och inte från vår motor på sjukhuset. Det medförde att alla hushållen hade tillgång till ljus den kvällen. Det uppskattades av mina kamrater som kunde sitta hemma och julpyssla i bra belysning.

Det var jag som bjöd på jullunch på julaftonen med det som brukade finnas på ett svenskt julbord. Till efterrätt serverade jag en blåbärspaj. Blåbären hade plockats i Oppeby. Ruth Jansson hade tagit med sig dem i torkad form, när hon tidigare under hösten hade kommit tillbaka till Afrika efter en viloperiod i Sverige. Från eftermiddagen hade jag jour och måste därför ta hand om kvällsronden. Men jag kunde vara med när vi på kvällen samlades hemma hos Alfhild. Klockan tio gick var och en hem till sitt. Till skillnad från förra året kunde jag sova tills klockan ringde klockan tre för att jag skulle hinna till julottan.

Förstärkning i januari 1977

I januari 1977 anlände sjuksköterskan Karin Aronsson till Lemera. Efter som alla lägenheter var upptagna fick hon bo hos mig. Min tanke var ju att jag skulle lämna Lemera sommaren 1977 och hennes ankomst till Lemera gjorde det möjligt. Verksamheten på sjukhuset förlöpte som tidigare, det vill säga med mycket arbete. Första veckan i februari hade vi fullt upp. Vid våra två operationsdagar arbetade vi utan matrast med de planerade operationerna till klockan fem på eftermiddagen. Dessutom hann vi med ett inklämt bräck och fyra kejsarsnitt. Vi fick också in ett barn på två och ett halvt år med en lårbensfraktur. Antagligen hade hon blivit misshandlad.

Pinga i februari 1977

I februari 1977 besökte jag Pinga första gången. Jag gjorde det tillsammans med Bengt Klang, som var läkare ett par månader på Lamera detta år. Jag lämnade Bukavu lördagen den 12:e i ett sexsitsigt flygplan. Vi var fyra passagerare, jag och tre missionärer från Burundi. Bengt kom på söndagen med sin familj. Under flygfärden passerade vi nära en vulkan inte så långt från Goma. Den hade nyligen haft ett utbrott och fortfarande stod röken som en pelare. På marken kunde vi se följderna av detta och tidigare utbrott. Det var ett sterilt landskap täckt av lavagrus och sten.

På lördagskvällen hade församlingen ett »eldsmöte« på en plan utanför kyrkan. Det hade samlats massor med folk runt den stora elden. I den mörka kvällen sjöng församlingen till ackompanjemang av trummor och i bakgrunden hördes bruset från floden. Det var en ny sida av Afrika jag upplevde den kvällen. På söndagens eftermiddag besökte jag sjukhuset för att göra mig hemmastadd på operation. Måndagen använde vi till att gå rond och titta på de patienter som skulle opereras. På tisdagen började vi operera och när vi var färdiga för dagen kom en kvinna till sjukhuset. Under kvällen blev vi tvungna att göra kejsarsnitt på henne. Hon skulle inte ha klarat den sju mil långa vägen till närmaste sjukhus och vi såg det som Guds nåd att vi råkade vara i Pinga och kunde hjälpa henne. Efter operationerna på onsdagen kom stormännen från de närmaste byarna med en välkomstgåva: en fullvuxen gris, ett fat ris och några ägg. På fredagskvällen var det stor fest då grisen hade slaktats och tillagats. Sjukhuspersonalen, »storgubbarna« och några i församlingen deltog tillsammans med mig och Bengt Klangs familj. Alla lät sig väl smaka och det var inte mycket till gris kvar när festen var slut. På lördags-eftermiddagen tog vi ledigt från sjukhusarbetet och gav oss ut på en lång promenad för att titta på en av de många och mycket omtalade hängbroarna som fanns i den tropiska regnskogen.

Under veckan hade vi gjort mindre eller större ingrepp på 25 patienter.

Familjen Klang lämnade Pinga med ett flygplan på söndagen, men jag blev lämnad kvar, eftersom piloten inte ville ta mer än 300 kilo. Start- och landningsbanan var ganska mjuk och det var därför han inte ville ta full last. En av missionärerna skulle därför skjutsa mig i bil till Goma och sedan skulle jag fortsätta med båt till Bukavu. Men det visade sig att en bro hade rasat så att det inte gick att komma iväg. Dessutom fanns det ingen olja i Goma varför båttrafiken var inställd. Men på fredagen var bron lagad och vi kunde ge oss av. Jag hade då fått meddelande om att jag skulle få följa med ett par missionärer i deras bil från Goma till Bukavu.

Vi startade den sjutton mil långa färden från Pinga till Goma klockan halv tio fredagen den 25:e. Bilen var en Land Rover och den kördes av en afrikansk chaufför. Med var också den ovan nämnde missionären. Det var inte varje dag som det kördes bilar till och från Pinga. Vägen var därför igenväxt de första milen och kvar var bara en liten gångstig. På båda sidor om den reste sig det höga elefantgräset. Där fanns också träd, buskar och lianer, och jag hade en känsla av att jag var tvungen att ducka för att inte få mig en snärt i ansiktet. Den smala vägen var torr och trots allt framkomlig. Vägen blev sedan bredare och vi kunde åka lite fortare. Vi rastade vid en utrymd missionsstation och åt vår medhavda matsäck. Så småningom började lastbilar dyka upp. Vägen blev snart sämre på grund av att det hade regnat kraftigt, och då började svårigheterna. Först kom vi till en bro som endast hade två tredjedelar kvar av sin bredd, resten var borta. Vi fick punktering när vi passerade bron. Mitt ute i ödemarken fick vi byta hjul. Färden fortsatte därefter i snigelfart på den upplöjda åkern, det vill säga vägen. I en kraftig kurva satt en lastbil fast i sörjan. Den gjorde försök efter försök att komma loss men sjönk allt djupare ner i leran. Omsider lyckades vi ta oss förbi lastbilen på insidan av kurvan. Av mötande bilar fick vi veta att vägen var ännu sämre framöver och att åtta lastbilar satt fast. Det fanns en omväg som gick genom en nedlagd teplantage, nu ett buskage. Det var alltså ingen väg men vi kom igenom och ut på vägen igen som efter hand blev bättre. De sista tre milen var asfalterade. Vi kom fram klockan halv sju – nio timmar efter start. Jag sov över på missionsstationen i Goma.

Halv åtta på lördagsmorgonen påbörjade jag färden mot Bukavu tillsammans med de missionärer som jag fick åka med. Fem och en halv timme senare hade vi avverkat de nästan tjugo milen. I Bukavu befann sig, som tur var, några av mina missionärskamarater från Lemera och de skulle åka hem på söndagen. Jag kunde följa med i bilen. Jag kom således

Vägen mellan Goma och Bukavu efter ett regn.

Foto: Everence Jakobsson.

hem en vecka senare än om jag hade fått flyga.

Jag var tacksam för att jag hann hem före tisdagen för då skulle familjen Klang lämna Lemera för att resa hem till Sverige. Den dagen var operationsdag och för att Bengt skulle hinna med operationerna innan det var dags för avfärd så började vi redan klockan halv sju.

Oroligheter

I mars 1977 angreps Zaïre av trupper som trängde in från Angola i provinsen Shaba i den sydöstra delen av landet. Rebeller i provinsen gjorde gemensam sak med de fientliga trupperna. Zaïre fick stöd från flera länder, bland annat med krigsmateriel från Frankrike och Belgien. Efter striden som varade i drygt två månader var revolten nedslagen. Även om kriget pågick ganska långt ifrån oss på Lemera kände vi givetvis en viss oro, men jag trodde aldrig att min hemresa var i fara.

Inför hemresan

I maj kom Ingegerd Rooth tillbaka till oss (efter två år i Sverige) och Margareta Halldorf lämnade oss. Efter att Ingegerd anlant var det en jämn ström av människor som välkomnade henne med gåvor – ägg, frukt och höns. Hon flyttade in i »sitt« hus och jag flyttade till gästhuset där jag bodde de två månader som återstod av min första period i Afrika.

Fredagen den 20 maj började min jourvecka. De närmast följande dagarna bodde jag i stort sett på sjukhuset. Anledningen var att det var flera sjuka barn intagna som inte kunde äta själva. Jag fick mata dem varannan timme. Parallellt var jag med på en del akuta operationer. Från söndagen till fredagen opererade vi varje dag. Vi hann med 41 operationer varav flera var stora. Jag var inte klar förrän vid niotiden på kvällarna. På lördagen den 28:e var jag ledig och kunde pusta ut. Det var dopförrättning i en flod några kilometer från missionsstationen. Karin Aronsson och jag promenerade dit. Det tog en timme. Det var 80 dopkandidater. Vi hade kaffe med oss, och det njöt vi av på hemvägen på ett par stenar vid floden. På söndagen var det församlingsdag med möte mellan klockan nio och halv två.

Veckan som följde var ganska lugn på sjukhuset och jag kunde ägna en del av min tid åt instrumentvård och städning. En av pojkarna på sjukhuset menade att jag tyckte om att hitta på arbete, när jag i stället kunde vara ledig.

Söndagen den 5 juni gick Alfhild och jag till en utpost för att vara med på ett möte. Det tog mindre än en timme att gå dit så det kändes lagom långt. På tisdagen när jag kom hem från dagens operationer drabbades jag av malaria. Temperaturen var 38,5 grader. Febern höll i sig under onsdagen men jag arbetade ändå några timmar den dagen. Vi gjorde bland annat några små ingrepp på ett par missionärsbarn. Efteråt intog jag sängläge och var rätt så dålig. På fredagen den 10:e var jag så pass kry att jag kunde börja min jourtjänstgöring på kvällen med att gå rond på sjukhuset och se till att alla intorkade barn fick vätska i sig på ett eller annat sätt. Detta var min sista jourvecka. Jag arbetade från halv sju på mornarna till klockan åtta-nio på kvällarna. En dag hade jag glömt ta med mig ficklampan och då fick jag treva mig hem i den kolsvarta natten.

Från Sverige fick jag ibland barnkläder. Det var högtidsstunder när jag fick ge bort dem. Jag hade fått ett paket i början av juni, och en vecka senare hade jag ett tre veckor gammalt barn med en infekterad navel som skulle läggas om. Jag klädde på henne en trikåtröja. Mamman blev så glad att hon frågade sig själv var hon skulle få tag i ett ägg och ge mig som gåva. Sedan fick hon en mössa och en tröja och då sa mamman att hon skulle köpa en tupp och ge mig. Tanken var god.

Efter min jourvecka for jag och Karin Aronsson till Bujumbura för att handla. Innan vi åkte tillbaka tankade jag bilen. När jag fick växelpengarna, 45 kronor, var det någon framme och tog dem innan jag hade stoppat ner dem i plånboken. Jag fick ändå vara tacksam över att tjuven inte tog min handväska. Där fanns det gott om pengar. Jag hade nämligen tagit ut pengar på uppdrag från flera av mina kamrater.

Min sista dag på operation var torsdagen den 23 juni. Då gjorde vi tolv ingrepp. Dagen därpå var det midsommarafton (i Sverige). Vi missionärer hade då en liten fest.

Dopförrättning.

Karin Alander, som var i Sverige, hade skickat pengar med Ingegerd för att köpa något som vi kunde festa på. Det var två år sedan hon låg allvarligt sjuk. Sista arbetsdagen på sjukhuset var måndagen den 27 juni. Då sammanställde jag bland annat operationsrapporten för de 30 senaste dagarna. Det var 130 stycken och flera hade varit komplicerade.

Måndagen den 4 juli gjorde Birgitta och Jarl Stenman tillsammans med mig en utflykt till en nationalpark som ligger tre och en halv mil nordväst om Bukavu. Vi åkte dit för att få se gorillor. Men vi hade otur. Vi fick bara se dem på avstånd högt upp i träden, och var de hade haft sitt nattläger. Vi hade guider med oss som med sina långa djungelknivar högg sig fram i undervegetationen. Efter åtskilliga timmars vandrande och krypande gav vi upp. Vi fick nöja oss med att se förbandet som en av guiderna hade ovanför ena ögat. Därunder dolde sig en skada som han hade fått av en gorilla dagen innan.

Packning av det som skulle följa med hem och det som skulle förvaras på Lemera sysselsatte mig sista veckan i Afrika.

Tisdagen den 13 juli lämnade jag, Ingegerd Rooth och Karin Aronsson Lemera i stationens Land Rover för att ta oss till Bujumbura varifrån jag skulle flyga till Sverige. Det var vemodigt att ta avsked från kamrat-

erna och de afrikaner som jag arbetat tillsammans med. Jag körde bilen. Vi kom i väg lite sent, varför jag blev nödsakad att köra mot enkelriktningen en längre sträcka. Vi var tacksamma över att vi så länge vi var på »hyllan« inte plötsligt stod front mot front mot en marknadsbil. Förklaringen till varför vi ingen mötte, visade sig vara att den första av de bilar som var på väg upp hade kört fast i leran trots att det var mitt i torrtiden – en bevattningsdamm hade brustit. Omsider fick man loss bilen och vi kunde lugnt fortsätta vår färd. Mitt flyg avgick tidtabellsenligt på kvällen.

Ingegerd Rooth avvaktar utvecklingen.

Min andra period på Lemera 1978–1982

Ankomsten

Tidigt på morgonen fredagen den 1 december 1978 lyfte det flygplan från Norrköping som förde mig till Köpenhamn och vidare till Bujumbura via Bryssel och Nairobi. Till Bujumbura kom jag på lördagsmorgonen och där möttes jag av en delegation som leddes av Sven-Erik Grön. Han var nu missionens representant i Burundi. Jag fick frukost hos familjen. Det bjöds på de sedvanliga afrikanska frukterna och gröt. Det kändes som att tiden stått stilla sedan jag lämnade Afrika nästan ett och ett halvt år tidigare.

På söndagen körde jag upp till Lemera i den lilla folkvagnen, som stod och väntade på mig. De följande dagarna använde jag till att packa upp de saker som jag hade lämnat kvar och lagt in i ett förråd på missionsstationen och till att installera mig i det hus jag nu skulle dela med Alf-hild och Gothy. Huset hade tre sovrum och ett vardagsrum. När Torpet (se sida 43) var inflyttningsklart i januari 1980 flyttade Alf-hild och Gothy dit och till »mitt« hus flyttade då Pirjo Mustanen och Tellervo Heinonen. Båda var från Finland. Pirjo var barnmorska och Tellervo var undersköterska och evangelist. Hon arbetade till en början med barnhälsovård och vaccineringsringar i olika byar. Senare blev hon en av lärarna på bibelskolan.

Mitt bagage lämnade Göteborg först den 29 januari 1979. I slutet av augusti fick jag reda på att det hade kommit bort. Mina tankar gick då till Hebreerbrevet 10:34 – »och med glädje underkastat eder att bliva berövade edra ägodelar« – men jag kunde inte påstå att jag kände någon större glädje. Omkring månadsskiftet oktober/november fick jag meddelande om att mina fem lådor hade kommit till Uvira. Två av dem kom till Lemera i november. De innehöll läkemedel. De tre som innehöll mina saker kom först i slutet av december, mer än ett år efter att jag kommit till Lemera.

Sjukhusets läkare

När jag kom tillbaka i december 1978 hade Ingegerd lämnat Lemera. Under de år som följde var hon verksam i Tanzania. På sjukhuset arbetade Margareta Halldorf och Veikko Reinikainen som läkare. Margareta hade varit ansvarig läkare på Lemera två år under min första period. Hon

kom att under senare delen av sin andra period på Lamera framför allt att ägna sig åt kartläggning av leprasjuka och uppsökande vård. Veikko, hans hustru Mirja och deras tre barn hade kommit till Lamera i oktober. Veikko var kirurg och Mirja barnsjuksköterska. Hon arbetade med hälsovård och sjukvård för barn. De tillhörde den finsktalande grenen av den finska pingströrelsen, men behärskade svenska språket bra. Veikko var en skicklig kirurg. Familjen lämnade Lamera i slutet av juni 1981 (men återkom under min hemmavistelse efter andra perioden). Som ersättare för Veikko kom barnkirurgen Svein Haugstvedt. Han var född i Norge men hade flyttat till Sverige. Han och hans hustru Ingela och deras tre döttrar anlände i augusti 1981. Dessutom arbetade två svenska läkare under en kortare tid på sjukhuset, och afrikanska nyutexaminerade läkare tjänstgjorde upp till ett halvår för att få praktik

År 1980 tjänstgjorde en afrikansk läkare, Runyambo, på sjukhuset. Under juldagarna detta år var han ensam läkare på sjukhuset. På annandagen fick vi bud om att den gamle stamhövdingen var sjuk och behövde komma till sjukhuset. Det var riktigt bekymmersamt på kvällen. Den afrikanske läkaren trodde att hövdingen skulle behöva opereras, och det

vågade han inte göra eftersom han själv inte tillhörde bafulerostammen. Hade han misslyckats hade det säkert inneburit att han inte kunde vara kvar på Lamera. Vi slog våra kloka huvuden ihop och satte in alla möjliga behandlingar och han blev bättre. I slutet av april 1981 blev läkaren utan förvarning omplacerad. Det skedde efter påtryckningar från myndigheterna och hade med stam motsättningar att göra. Redan efter några dagar lämnade han oss. Han ersattes av en annan afrikansk läkare.

Fotot är taget när Margareta Halldorf hade besök av sina föräldrar. Från vänster syns Alfild Johansson, Gothy Peterson, syskonen Linnéa och Osmin Halldorf samt Margareta..

Arbetet börjar

Fredagen den 12 december 1978 var min första arbetsdag på sjukhuset. Den var ganska lugn, men sedan följde sju dagar med många operationer. Bland annat opererades fem spädbarn som jag sövde. En pojke var bara en och en halv timme gammal. Han hade ett diafragmabräck – ett stort hål i diafragman genom vilket hjärtat hade sjunkit ner så att det låg i bukhålan. Operationen tog två och en halv timme.

På Luciadagen hade vi fest. Den svenske ambassadsekreteraren i Kinshasa med fru och svärföräldrar var på besök så det var lite extra högtidligt. På missionsstationen fanns tio barn efter att Veikko och Mirja kommit – sju var under skolåldern och tre var skolbarn. Dessa var hemma på julferier. Barnen bildade ett luciatåg med lucia, tärnor och stjärngossar.

Julen firade jag på Lemera och som tidigare var det både arbete och gemenskap med kamraterna. Det nya året inleddes med den vanliga rutinen med planerade och akuta operationer. En dag gick akutlarmet klockan fem på eftermiddagen. Då hade det varit en bilolycka ett par mil från missionsstationen. Två hade omkommit och många var skadade. Tolv av dessa kördes upp till vårt sjukhus. De hade drabbats av bland annat sårskador, armbrott, revbensbrott och bäckenfrakturer. Vi tog hand om dem och skickade dem vidare till avdelningen där de lades in. På onsdagen gick Veikko och jag rond och såg över olycksfallen. När det var avklarat och jag upprättat en rapport över de skadade blev jag kallad till BB där en patient fått hjärtstillestånd. Dagen därpå brast äggledaren på en gravid kvinna och en stor mängd blod samlades i buken. Hon behövde blod och för att lösa problemet tog vi hennes eget blod i buken, silade det, och gav henne det tillbaka i hennes blodkärl. Det rörde sig om ungefär en liter. Vi var övertygade om att det räddade hennes liv. Det var emellertid inte slut med operationerna – vi gjorde ytterligare tre stora ingrepp den dagen.

I oktober 1977 hade en koleraepidemi brutit ut i Tanzania. Epidemin spreds bland annat på grund av att man bröt mot karantänsbestämmelserna och genom att medicinmän sålde förorenade avkok på växter som ansågs bota sjukdomen. De som drack dessa väts-

Veikko Reinikainen opererar.

kor trodde att de blev hjälpta och brydde sig därför inte om föreskrifterna. Epidemin drabbade under 1978 Kivuprovinzen, men det var först i januari 1979 som vi fick ta emot kolerafall och efter en tid började en del patienter som var inlagda att drabbas, vilket medförde att vi inte ville lägga in några nya. Några av de sjuka avled. Det var en arbetsam tid. Vi ägnade en hel del tid åt att lära ut regler för hur man skulle sköta sin hygien för att inte bli smittad. Vi lyckades över förväntan.

Till min födelsedag fredagen den 9 februari försökte jag hinna med att baka några sorters kakor men det blev inte så många som jag tänkt för på torsdagen drabbades jag av malaria-huvudvärk och tvingades inta sängläge. På födelsedagen tänkte jag ta det lite lugnt, men just när jag skulle gå upp på morgonen började en kvinna som hade opererats två veckor tidigare att störtblöda – det var säkert nästan två liter. Hon behövde blod. Jag visste sedan tidigare att hon hade samma blodgrupp som jag, varför jag sa åt sjukvårdaren att sätta in en grov nål. Kvinnan hade då inget mätbart blodtryck och ett tag andades hon inte. Sjukvårdaren (Alfayo) sög ut blod från mig genom en kanyl med en spruta och gav kvinnan, sammanlagt 420 milliliter. Tillsammans med vätska blev blodtrycket normalt. Jag träffade henne ett år senare. Hon var pigg och glad och såg ut som hälsan själv.

På eftermiddagen blev det så födelsedagskaffe med sexton vuxna och sex barn. När det var avklarat kom sex nya gäster, bland dem Martin Tornell och Åke Boberg. O, vad roligt det var. Martin och Åke hade varit med på det årliga administrationsmötet i Uvira för missionärer och afrikanska ledare (se sidan 39). På kvällen var det möte i kyrkan då både Martin och Åke talade.

Pinga

Klockan halv åtta på morgonen torsdagen den 22 februari 1979 lämnade Veikko och jag Lamera i Margaretas Land Rover för att åka till Kavumu, en liten flygplats utanför Bukavu. Därifrån skulle vi fortsätta med missionsflyget till Pinga. Mellan Lamera och Bukavu var det flera militärposter, där man minuttiöst gick igenom vår bil. Detta gjorde att vi blev försenade mer än en och en halv timme. Vi kunde därför inte ta vägen förbi missionsstationen i Bukavu för att lämna vår reservdunk med bensin där, som vi planerat. Flygplanet hade som tur var väntat in oss. Vi lämnade bilen vid flygfältet. Klockan kvart över två var vi framme i Pinga. Dagarna som följde arbetade vi från tidig morgon till framåt nio på kvällen. Sammanlagt de här dagarna blev det 46 operationer och

många av dem var stora. När vi skulle flyga därifrån visade det sig att planet var trasigt och vi fick åka Land Rover till Mwezo, en fem mil lång skakande färd som tog tre timmar. Där fanns ett BB och där undersökte vi flera patienter – man visste om att vi skulle komma. Flyg var beställt till dagen därpå, men planet var fortfarande trasigt och vi tvingades fortsätta med Land Rovern till Goma. Väl omskakade anlände vi dit på eftermiddagen och begav oss till flygfältet där ett flygplan skulle avgå klockan halv fem. Planet kom och vi var fem personer som tog plats. Vi hade ganska mycket bagage. Piloten beordrade oss att gå ur. Han behövde öka lufttrycket i däck. När det var klart stuvade vi in oss på nytt. När piloten tog kontakt med Bukavu, fick han meddelande om att vädret var så dåligt att vi måste avvakta. Veikko och jag övernattade på missionsstationen. Men dagen därpå fick vi en fin flygtur. När vi hade sökt upp vår bil på Kavumus flygplats kunde vi snabbt konstatera att det varit inbrott. Någon hade brutit sig in och tömt bensindunken. Den rymde 20 liter. Bensin var en åtråvärd vara på den svarta marknaden. Där kunde 20 liter kosta mer än 1 000 kronor i dagens penningvärde. (Det var först i slutet av augusti som tillgången på bensin ökade.) Den bensin vi hade räckte nästan ända till Lamera. Bilen stannade ett par kilometer från missionsstationen, varför en av oss fick gå upp till stationen för att få hjälp. Dagen därpå var det full fart på sjukhuset. På eftermiddagen blev det ett våldsamt oväder med åska, storm, regn och hagel stora som duvägg – det värsta jag någonsin varit med om. Vatten trängde in överallt och när vi framåt kvällen skulle göra ett kejsarsnitt fick vi börja med att torka upp två hinkar vatten från operationssalen.

Nästa gång jag besökte Pinga var i juni månad. Även denna gång var det tillsammans med Veikko som hade hela familjen med sig. De skulle nämligen efter vårt arbete i Pinga besöka en nationalpark inte så långt därifrån.

Vi kom till Pinga med flyg måndagen den 18:e och började operera dagen därpå. Under fyra dagar opererade vi från morgon till kväll utan matrast. På midsommardagen var det bara en akut operation, så vi kunde pusta ut lite. Underligt nog var det inga operationer på söndagen och det gjorde att vi kunde vara med på förmiddagsmötet. Församlingens pastor var rörd när han i mötet tackade oss för att vi hade kommit. På eftermiddagen gick Veikko, Mirja och jag till den hängbro som jag tidigare hade varit framme vid. Antingen var bron i bättre skick eller så hade jag blivit modigare för den här gången vågade jag gå över den till skillnad från Mirja som kröp över den.

En av hängbroana i Pinga. Pojken till vänster är Matti Reinikainen.

En av patienterna som vi skulle ta hand om på sjukhuset var en man som hade käken ur led därför att hans fru en månad tidigare hade gett honom en örfil. Det var lite svårt för oss att ordna anletsdragen då han berättade detta. Själv hade han inte besvär med att ordna sina, för det fanns bara ett läge och det var halvöppen mun. Han hade således fått svälja grötklumparna hela. Det blev en stor

operation och sedan fixerades käkarna med ståltråd så att han fick sila vällingen mellan tänderna. Veikko undrade hur länge mannen skulle behålla ståltråden. Jag menade att det kanske var bäst att han hade munnen stängd lika länge som han hade haft den öppen.

Veikko med familj lämnade Pinga på måndagen och jag gjorde det på tisdagen. Jag blev hämtad av ett flygplan som förde mig till flygplatsen i Kavumu. Där hade vi ställt missionsstationens Land Rover. Jag var ensam och har man en så stor bil som en Land Rover måste man räkna med att någon eller några ber att få åka med. Men bilen var tungt lastad så jag kunde säga nej till dem som frågade. Jag var inte pigg på att ha okända passagerare när jag körde ensam.

Det hände, som jag redan nämnt, att vi fick patienter från Pinga. I oktober 1979 fick vi bud på vår radio att man var på väg till oss med ett nyfött barn – transporten skedde med flyg och bil. Operationen måste göras akut och man räknade med att de skulle vara framme klockan fem på eftermiddagen. Vi hade en planerad operation kvar när vi fick budet och jag föreslog att vi skulle skjuta den på framtiden så att Veikko fick lite vila innan han skulle operera det lilla barnet. Vi var sedan på operation mellan halv sju och halv elva. Pojken hade ett stort navelbräck, men det var värre än så. Det fanns ingen hud vid bräcket. Levern och andra organ var indragna i bräcket. Vi gav barnet namnet Kitumaine – Hopp. En vecka senare var han i god kondition.

Några operationer

Jag går nu tillbaka till hemkomsten efter vistelsen i Pinga i februari.

Några dagar senare fick vi in en man som hade misshandlats ett par dagar tidigare. Knivar – avsevärt värre än moraknivar – hade använts. Halva näsan hängde vid sidan av ansiktet, en del av överkäken med tänder satt lös och hugg hade riktats mot båda mungiporna. Vi tvättade och skrapade sårytorna. Margareta, som då var på sjukhuset, satte näsa och överkäke på plats och sydde med några stygn. Mannen blev riktigt snygg. En vecka senare var det så läkt att stygnen togs bort. Mannen sa då helt spontant att det var ett Guds under att det läkt så fort, och det kunde vi bara hålla med om. Samma dag opererade vi en strumapatient. Struman vägde 850 gram och operationen tog omkring fyra timmar.

Resurserna räckte inte alltid till. Vi fick ibland arbeta under förhållanden som var helt otänkbara i Sverige. En gammal kvinna var inlagd på grund av en ful lårbensfraktur som inte ville komma i läge. Veikko ansåg att det enda som fanns att göra var att operera och fixera med spikar eller skruvar, men ack så fattiga vi var på sådan materiel. Vad gör man då? Vi gick till snickeriverkstaden och valde ut borr och skruv som vi ansåg användbara. Dessa steriliserades. Det blev en jobbig och svettig operation. Min uppgift blev att under operationen dra benet i läge och hålla det kvar där. Mina armar var alldeles avdomnade innan det var färdigt och träningsvärken satt kvar några dagar. Men kvinnan blev hjälpt.

Hjälp från mina kollegor på sjukhuset i Linköping

Under våren 1979 skrev jag ett brev till mina tidigare arbetskamrater på intensivvårdsavdelningen i Linköping och berättade om arbetet på sjukhuset och om de glädjeämnen vi hade men också om de svårigheter vi mötte, såsom brist på läkemedel. Situationen var alarmerande när jag kom till Lamera i december 1978.

I mitten av maj fick jag ett brev från en av sjuksköterskorna, Britt-Marie Törnell. Hon berättade att de hade blivit tagna av det jag skrev och de hade samlat ihop bortåt ett hundra kilo av utgångna (för gamla) läkemedel och annan materiel och lämnat det till Sionförsamlingens expedition. Församlingen lovade att ordna transporten och stå för kostnaderna. Pastor Alvar Henningsson ringde till Sven-Erik Grön i Bujumbura, och denne lovade att ta hand om paketen på flygplatsen. Det var en fantastisk upplevelse att få packa upp det dyrbara innehållet och det blev en stor uppmuntran för oss alla. Vi hade vid den här tiden personalprob-

lem och var mycket bekymrade, men det kändes som att vi fick ett nytt hopp den här dagen. Några specialinstrument hade försvunnit från operation och vi insåg att det måste ha varit någon bland personalen som hade tagit dem. Vi lyckades så småningom få den som hade gjort tillgreppet att lägga tillbaka instrumenten, men det som hade hänt oroade oss mycket.

Jag kunde inte låta bli att räkna ut värdet på de läkemedel och det suturmaterial som vi fick från IVA. Om vi hade beställt detta på vanligt sätt hade vi fått betala nästan 16 000 kronor (cirka 60 000 i dagens penningvärde).

I slutet av november 1979 fick jag ett brev från Britt-Marie där hon berättade att hon hade fått en inbjudan till en missionsvecka som Sionförsamlingen höll i november. Hon hade varit där då en missionsfilm visades, en film där jag var med på ett hörn. Hon blev så tagen av filmen att hon bad att få låna den. Den visades femton gånger på RiL. När hon skrev brevet var ytterligare en sändning på väg till oss.

Våren 1981 fick vi ännu en sändning från Linköping. Det var läkemedel. Det tog en hel dag för mig att packa upp och sortera det vi fick, men det var kära besvär.

I augusti 1981 fick jag brev från Alvar Henningsson där han berättade att Britt-Marie hade omkommit den 18 augusti i en trafikolycka. Dagen innan hade han varit på RiL och hämtat ett stort parti värdefulla saker. Det kändes vemodigt att jag inte skulle få träffa henne och tacka henne för alla hennes fina insatser.

Bröllop

Vi missionärer blev ibland bjudna till de inföddas familjefester. En fredag i maj 1979 fick jag vara med vid en bröllopsmiddag. Det serverades ris, bönor och kött. Vi lät oss väl smaka, men jag tyckte synd om brudparet. Brud och brudgum skulle bara sitta och titta på maten. De behövde inte äta eftersom de var så lyckliga. Trots denna lycka skulle bruden ha en bedrövad uppsyn på grund av att hon skulle lämna sitt föräldrahem.

I början av mars 1980 gifte sig min inneboy, Kalibuzi. Bruden kom hem till mig och klädde sig och jag fick äran att sätta på henne slöjan. Blommorna till brudbuketten kom från vårt blomland. Jag var med vid vigseln i kyrkan och sedan på bröllopsmiddagen. Den pastor som förrättade vigseln höll ett tal och nämnde då att Adam fick släppa till ett revben till

sin kvinna. Varför just ett revben? Jo, för det satt nära hjärtat. Kalibuzi hade funnit det »ben« som hörde ihop med honom. Det var bara *ett* revben, alltså bara *en* kvinna. Det var inte fråga om flera kvinnor – månggifte förekom fortfarande men inte bland medlemmarna i församlingen.

Kyrkan var mer än halvfull. När vi sedan kom till Kalibuzis föräldrahem, stod det två handfat på ett bord. Under tiden en kör sjöng gick gästerna fram och la pengar i handfaten som presenter, och för att kamouflera hur mycket de gav, hade de några avrepade blommor i händerna. Pengarna i det ena fatet var till bruden och de som låg i det andra var till brudgummen. När detta var överstökat fick vi mat som bestod av höna och ris, och sedan var det dags att tacka och gå hem.

Vi förflyttar oss nu tillbaka till våren 1979.

Brudparet under bröllopsmiddagen.

Personaladministrativa uppgifter

En av missionärerna på missionsstationen hade hand om den afrikanska personalens löner och olika personalfrågor som gällde denna grupp. I början av juni 1979 var det nödvändigt att avdela någon annan för detta eftersom den som hade ansvaret skulle resa hem till Sverige. Vid ett stationsmöte beslöts att jag skulle överta detta arbete vid sidan av de uppgifter jag redan hade.

Inför varje månadsskifte fick jag gå igenom de anställdas (ett fyrtiotal) arbetsböcker och räkna ut löner och avdrag. De som var gifta skulle ha ett lönetillägg och de som hade barn skulle ha barnbidrag. Till detta kom övertidersättning, helg- och nattersättning, hyresbidrag, transportbidrag och avdrag för avgifter till pension och fackförening. Sedan skulle pengarna betalas ut. Det var sällan jag kunde sitta några längre stunder med detta arbete och det gjorde att det ofta blev stressigt, eftersom lönerna skulle betalas ut på bestämda dagar. Vid flera månadsskiften, då jag var jour och måste tillbringa kvällar och nätter på operation på grund av akuta operationer, kunde det kännas oöverstigligt att bli klar i tid.

Jag hade ingenstans att förvara de papper och böcker som hörde till detta arbete. Jag gjorde därför en ritning på ett skrivbord som en snick-

are i vår verkstad tog hand om. En dryg månad senare fick jag skrivbordet levererat. Lackat och blankt luktade det alldeles nytt.

Till detta arbete som »personalassistent« hörde att vara med och lösa de problem som från tid till annan uppstod bland personalen, liksom att ställa upp när personalen ställde frågor.

Sjukvårdarna ville en dag i oktober 1980 tala med Veikko och mig. Mötet ägde rum samma dag och varade i två timmar. I början var deras budskap ganska inlindat – den som var utsedd till ledare läste ur Bibeln om hur konung Salomo bad Gud om ett vist och förståndigt hjärta, så att han skulle kunna vara ledare för folket. De tyckte naturligtvis att det var vad vi behövde. Våra vänner på Lamera hittade alltid bibelställen som passade in, oavsett vilket ärende de hade. Så småningom sa de helt öppet att de begärde löneförhöjning. Inflationen minskade köpkraften successivt och vi försökte kompensera för den efter hand.

I juni 1981 var den afrikanska personalen på sjukhuset inte överens om hur vissa bestämmelser skulle tolkas, och för att ta reda på hur det förhöll sig behövde jag träffa en tjänsteman i Bukavu. Det blev bestämt att det skulle ske torsdagen den 11 juni. Jag for dit och fick mitt ärende utrett men det blev en resa med vissa komplikationer.

En torsdag var inte den lämpligaste dagen att ta sig ner till stora vägen eftersom det var marknadsdag i Kiringye. Dessutom skulle jag för första gången köra vår minilastbil av märket Toyota eftersom jag skulle hämta en stor mängd bagage i Bukavu. Det blev jättigt på morgonen av orsaker som jag inte rädde över och jag kom iväg i senaste laget för att hinna de första nio kilometrarna före enkelriktningen som ändrades klockan åtta då bilarna nerifrån fick köra. Jag hade velat ha drygt 30 minuter på mig men det blev bara 25. Ofta började bilarna köra fem minuter för tidigt och så var det den här gången – fem bilar påbörjade färden men den första fick punktering just när den kördes upp på bron där enkelriktningen började, och de fyra andra bilarna kunde inte köra om. Jag fick vänta tills hjulbytet var klart och då passade jag på att i lugn och ro undersöka var bilens växlar låg, något som jag inte hann sätta mig in i innan jag gav mig av. Den bil som orsakade stoppet backade en liten bit så att jag kunde komma förbi. Vid middagstiden var jag framme i Bukavu. På eftermiddagen fick jag en del uträttat och det resterande klarade jag dagen därpå. Klockan åtta på morgonen skulle jag träffa tjänstemannen men han kom inte. En kvart över nio förbarmade sig en man över mig och efter 45 minuter hade jag fått svar på mina frågor.

Under min framfart i staden blev jag stoppad av en polis. Han gav mig en lektion i hur man gör en vänstersväng i Bukavu. Hade det varit i slutet

av månaden då hans plånbok började bli tom, hade jag nog fått betala en hacka på stående fot. När jag åkte tillbaka till missionsstationen och just lämnat stora vägen vid uppfarten till Lemera, fick jag möte med en bil. Jag körde prydligt åt sidan och naturligtvis sjönk hjulen ner i den lösa sanden. Det blev att ta fram spaden och gräva. När jag höll på med det kom en man cyklande och hjälpte mig loss. Denne man hade jag lärt känna i samband med en olycka på nästan samma plats (om detta kan man läsa på sida 121).

Pingsten 1979

Pingstdagen 1979 rädde det stora lugnet på sjukhuset. Vid församlingsmötet välkomnades 149 medlemmar som hade döpts dagen innan. På kvällen tände Alfhild en brasa och vi hade det riktigt mysigt. Men klockan nio bröt »stormen« ut. Dags för ett kejsarsnitt. När Margareta skulle ta ut barnet brast kvinnan sönder så pass mycket att Veikko tillkallades. Vi hann inte bli färdiga förrän Alfhild kom och sa att det var ytterligare två kvinnor på BB som sannolikt behövde föda med kejsarsnitt. Margareta gick till BB och undersökte dem och bekräftade misstanken. Det var bara att bilda två operationslag och arbeta på båda operationsborden samtidigt. Veikkos patient störtblödde, säkert två liter, så det gällde att pytsa på med vätska, och ofta kontrollera puls och blodtryck, ta fram bukdukar och suturmateriel, och inte minst torka blod »överallt« – från Veikkos glasögon till cementgolvet. Jag måste kasta ett öga då och då på Margaretas patient när jag diskade och kokade instrument eller tvättade och kokade bukdukar så de kunde användas igen. Samtidigt kom Alfhild och varskodde om ett fjärde kejsarsnitt. Veikko blev först färdig och undersökte kvinnan på BB. Han konstaterade att det var nödvändigt med snitt och det var han som gjorde det. Klockan kvart över fyra på morgonen var allt klart och jag kunde gå hem. Två timmar senare knackade det på köksdörren, det var signalen att det var dags att gå upp. Nya uppgifter väntade som en följd av nattens ingrepp: städa, sterilisera och så vidare. Jag undrade vad »tvättgubbarna« skulle säga när de fick ta hand om all nedblodad tvätt. Det hände att de grymtade, men inte den här gången. En av pojarna på sjukhuset – han kallades Solstrålen – sa till mig: »Gud ska välsigna och hjälpa dig, så att du inte blir trött av arbetet, utan kan fortsätta att hjälpa människor.«

Ledighet med flera förhinder

En av mina kamrater på missionsstationen var Britt-Lis Geidemark. Hon var barnsjuksköterska och arbetade med barnhälsovård och vaccineringar ute i byarna. Vi hade under våren 1979 samtalat om att i augusti ta ledigt några dagar och tillsammans med ett par evangelister gå upp till några byar i bergen. Då gällde det att vara vältränad, så i juni gick jag några kvällar i rask takt under en timme. En evangelist som var elev på bibelskolan hade noterat min träning och frågade om jag inte skulle gå till hans by. Jag undrade hur många timmar det tog att gå. Han svarade att jag skulle ha frågat om antalet dagar. Jag lydde hans uppmaning och fick svaret att det tog tre dagar. När det började bli dags att påbörja vandringsdrabbades jag av influensa och vi kom inte iväg som planerat.

Först i början av september kände jag mig som vanligt igen, men då hade vi av olika skäl avskrivit vandringsplanerna till vidare. I stället bestämde vi oss för att åka till Mulenge. Där hade församlingen en utpost. Bususho var evangelist där. Varje gång han kom till Lemera brukade han fråga mig om jag inte skulle komma och hälsa på dem snart. Nu skulle det bli av. Mulenge skulle ha varit vår första dagsetapp på vår semestervandring. Vägen till byn från Lemera var tre mil lång, men tog man fågelvägen var den bara nio kilometer. Vi fick låna Margaretas Land Rover. Landskapet var bergigare än vid Lemera och vägen smalare. Den löpte på en liten hylla med stup på den ena sidan och bergvägg på den andra. En enda bil såg vi och den höll vi på att krocka med. Det var den katolske prästen som kom i sin Land Rover.

Vi kom till Mulenge utan att ha förvarnat. Jag vet inte vem som var gladast vi eller de. Vi hade valt en dag då det var möte. Det hölls utomhus – en kyrka höll på att byggas. När vi sa adjö fick vi några ägg med oss som gåva och tack för vårt besök.

I mitten av oktober blev vi tvungna att definitivt avskriva vår bergsvandring det här året. Det verkade som att det skulle bli en regnperiod – det skulle dröja till augusti 1980 innan vandringsplanerna blev av (se sida 110).

I stället för en vandring planerade Britt-Lis och jag att i november åka till Rwanda på semester. Där skulle vi besöka nationalparken Virunga i Zaire.

Vi kom iväg söndagen den 4 november. Vi hade fått låna Margaretas Land Rover och packat den ganska full. Vi fick inte igång motorn med startmotorn. Flera av våra kamrater sköt på – kanske glada över att få iväg oss – så att bilen rullade ner från bostadshuset till sjukhuset, men där var det stopp. Med hjälp av sjukhusets Land Rover drogs bilen upp till bostadshuset igen och därmed var min kortaste semester någonsin

slut. Jag hade haft malaria lördag–söndag så jag fick en natts välbehövlig vila i min säng. På måndagsmorgonen tycktes även bilen ha tillfrisknat efter viss behandling, men det skulle visa sig att den behövde skjutas igång varje gång vi stängde av motorn. Vi övernattade i Bukavu och fortsatte på tisdagsmorgonen den tjugo mil långa färden till Gisenyi. Vi hade ett ärende för sjukhusets räkning på en ort tre mil norr om Bukavu. Där fick vi problem när vår framfart hindrades av en lastbil mitt i ett djupt hål i leran. Jag saktade in och fick motorstopp. Det fanns gott om folk i närheten som var villiga att skjuta på. Motorn gick igång men de som hjälpt oss såg ut som lergubbar. Inte förrän framåt tolv kom vi iväg och då var vi oroliga för att vi inte skulle hinna fram till gränsen före stängningen klockan sex – Gisenyi ligger ju i Rwanda. Tursamt nog var vi framme halv sex, men sedan tog det en halvtimme att komma ut ur Zaïre och en halv timme att komma in i Rwanda. I Gisenyi bodde vi i den järnvägsvagn som fungerade som gästhus (se sida 77).

Vi planerade att fredagen den 9:e åka till Mwezo, som jag nämnt om tidigare i samband med Pinga, för att hälsa på Marianne Eriksson som arbetade som barnmorska där. Hon var den enda missionären på denna missionsstation. På torsdagen hade hon varit tvungen att åka till sjukhuset i Gisenyi med en kvinna. Marianne sov över där och på fredagen kunde jag köra vår bil efter hennes de fem milen upp till Mwezo, och det kändes bra. Jag hade aldrig suttit bakom ratten på den här vägen (däremot varit passagerare vid färd åt andra hållet). Vi femtiden var vi framme.

På lördagens förmiddag var vi med Marianne i skolorna och vaccinerade. På söndagen var det »stormöte«. Pastorn välkomnade de församlade med att berätta om det nybyggda, fina dasset och uppmanade dem att använda det eftersom de inte var kor och borde veta bättre än att göra sina behov överallt. Det var en ovanlig välkomsthälsning!

Vid frukostbordet på tisdagen blev Marianne

Britt-Lis Geidemark på en byväg i Mwezo. Ett hus håller på att uppföras.

kallad till BB, men efter ett par minuter kom hon upp med andan i halsen. Det hade kommit in en kvinna som blödde väldigt mycket, och som behövde komma till sjukhus och läkare fortast möjligt. Samtidigt råkade det bli så att en av missionärerna som var stationerad i Pinga tog kontakt med oss på kommunikationsradion. Han var nere i Goma och hade tänkt komma vägen förbi på hemfärden. Nu fick han i stället i uppdrag att försöka skaffa ett flyg till den här kvinnan – och han lyckades! Vi körde kvinnan de sex kilometrarna till det flygfält som hade ställs i ordning i Mwezo. Det var en vådlig färd. På den sträckan fungerade jag som droppställning – jag satt och höll droppflaskan. Precis en timme efter att Marianne hade blivit kallad till BB, lyfte flyget med kvinnan, hennes medhjälpare och Marianne från Mwezo flygfält. Britt-Lis och min hemfärd gick i betydligt lugnare takt. Vi fick klara oss själva till nästa dag då Marianne kom tillbaka.

På torsdagens förmiddag startade vi vår färd till nationalparken. Vi avverkade nio mil på tre och en halv timme, så vägen var förhållandevis bra.

I parken gjorde vi en tur på två och en halv timme med en trevlig guide. Han hade först blivit lite förskräckt då han fick höra att vi hade »springstart« på bilen. Tursamt nog fick vi inget motorstopp. Vi fick se många antiloper, piggsvin, bufflar, stora elefanthjordar, krontranor, pärlhöns och dessutom flodhästar som vältrade sig i gyttjan. Vi bodde på ett hotell och åt en god middag där. Dagen därpå gjorde vi en ny tur och då fick vi

även se lejon. Vi hade tänkt lämna parken samma dag, men turen blev lite lång, så vi stannade en natt till på hotellet. När vi skulle ge oss av från hotellet morgonen därpå blev vi försenade. En elefant som ibland tog sig in på hotellets område stod vid bilen och nosade. Han ändrade inriktningen på den yttre backspeglin. Tyvärr hade vi inte lastat bilen så vi kunde inte be elefanten ge oss lite fart så att motorn gick igång.

Mer företagsam var den elefant som bröderna Roland och Gunnar Stenlund råkade ut för

En elefant undersöker vår bil.

ett år senare, när de övernattade på ett hotell i en nationalpark. Vid fyratiden vaknade de av något ljud utanför och trodde att det var en tjuv. Men det var en elefant. Den hade krossat en bilruta i den Land Rover som Roland och Gunnar hade parkerat utanför hotellet, och börjat söka igenom bilen med sin snabel. De såg hur elefanten stoppade in en plastpåse i munnen för att sedan i tur ordning spotta ut en termosflaska, en osthyvel utan skaft, gafflar med mera. Gunnar fick tag i en kvast. Han slog med den på elefanten, men utan resultat. Han sprang då in och hämtade bilnyckeln, öppnade en dörr och fick tag i en bananklase och några ananas. Det var nämligen fruktdoften som hade lockat elefanten till inbrott. Han slängde frukterna mot elefanten så att den fick det som den var ute efter. Man brukade ju på den tiden fråga hur man får in fyra elefanter i en folkvagn, men Gunnar visste hur man får ut en elefant ur en Land Rover.

När Britt-Lis och jag var på väg till Goma, stannade bilen trots att motorn var igång. Vi gissade att det var fel på växellådan. Jag tog fram bilens instruktionsbok för att ta reda på hur man öppnade motorhuven. Detta var nödvändigt, inte för att vi skulle reparera bilen, utan för att om man gör så stannar de bilar till som kommer, och man hör sig för om vad som hänt. Först kom det en katolsk präst. När han fick ta del av vår diagnos gjorde han korstecknet och fortsatte sin väg. Flera som passerade gjorde misslyckade försök. Någon la märke till att bakhjulet var nära att ramla bort. Senare kom en europé och konstaterade att ett kullager var trasigt, och så småningom kom en man som tog med sig ett meddelande om vårt problem till Stig Jakobsson, som var missionär på missionsstationen i Goma. Stig anlände omkring klockan fem och gjorde en provisorisk lagning. Vi körde sakta men lagningen höll bara två och en halv mil. Stig tog då sin bil och körde till Goma för att få tag i ett lager. Det lyckades inte och vi fick packa in oss i hans bil och ta oss till Goma. Dit kom vi vid midnatt, trötta, hungriga och smutsiga, men Stigs hustru Mirja hade mat, varmt tvättvatten och sängplatser färdiga. På söndagen bjöd vi Mirja och Stig på middag på en trevlig restaurang med fin utsikt över Kivusjön innan vi fortsatte till Gisenyi. Där stannade vi några dagar medan Stig tog hand om bilen och fick den lagad. Därefter gjorde vi en utflykt till en konstskola som en katolsk missionsstation drev. Där fick vi bland annat se vackra arbeten i trä, fina pärlhalsband och vävnader. Det var en katolsk missionär, en nunna, som visade oss runt. Hon hade kommit till Afrika år 1933. Hennes första period varade tjugo år och hennes andra fjorton år. Tisdagen den 27 november påbörjade vi den 30 mil långa resan hem. Vi stannade två nätter i Bukavu eftersom vi hade

några ärenden att uträtta där. På torsdagen startade vi rätt tidigt för att hinna fram till »vägen på hyllan« före klockan två, då enkelriktningen ändrades så att man under två timmar inte fick köra mot Lemera. Vi kom fram med fem minuters marginal.

Jul- och nyårshelgerna 1979/80

Då jag gått av jouren fredagen den 21 december 1979, startade Alfild och jag en resa till Bujumbura klockan sex på morgonen. Vi skulle handla inför helgen, men också hämta fyra lådor som kommit med flyg från mina arbetskamrater på Regionsjukhuset i Linköping. Det var ett välkommet tillskott av främst läkemedel. Vi utförde våra ärenden i raskt tempo och kunde återvända till Lemera redan på lördagens förmiddag.

Vid dopförrättningen på julaftonen döptes en av våra två nyutexaminerade afrikanska läkare och hans fru. Läkarna hade varit hos oss sedan juli månad för att få praktik. På juldagens morgon gick jag till julottan som började klockan fyra och höll på till kvart över sex. Som vanligt var det många som slumrade till, men den outtröttlige »kyrkstöten« tog dem med våld ur drömmens värld.

I mellandagarna började en ny jourvecka, med allt vad det innebar. Det var också min matvecka i Gothys, Alfilds och mitt hushåll – var och en av oss hade detta ansvar var tredje vecka. En av dagarna hade vi också »snurren« med många gäster. Det var en ytterst olämplig kombination, men Alfild och Gothy ryckte in då det behövdes. Förutom allt annat som hände på sjukhuset skulle våra sedlar bytas (se nästa avsnitt om det kaos som blev följden). Jul- och nyårshelgerna 1979/80 kan inte med bästa vilja i världen ges epitetet »en fridfull helg«.

På nyårsaftonens eftermiddag var jag bjuden till en afrikansk familj. Jag bjöds på gröt, ris, hönskött och hårdkokta ägg. Kvinnan i hemmet hade satt fram Fanta. Hon sa lite förläget att hon inte visste hur kapsylerna skulle tas bort. Eftersom jag visste hur det gick till, så sa jag: »Gör som du brukar!«. Hon förde då flaskan till munnen och bände upp kapsylen med tänderna.

Det var flera stora akuta operationer under jul- och nyårshelgen. På nyårsdagen kom en kvinna med utomkvedshavandeskap till operation. Hon hade en stor mängd blod i buken. Vi tog vara på drygt en liter blod som jag gav henne tillbaka i blodbanan med hjälp av en spruta. Hon fick ytterligare en halv liter av en anhörig och mådde sedan bra. Det kändes som ett Guds under.

Några dagar senare skulle vi göra ett kejsarsnitt. Det gick inte att få stopp på blödnigen, varför Margareta blev tvungen att operera bort livmodern. Blödnigen fortsatte emellertid. Förmodligen fungerade inte koagulationsmekanismen. Vi försökte med olika läkemedel, dropp och blod från två blodgivare som vi tog in på operationssalen, så att vi kunde ge blodet direkt. Det var nästan så att jag ville binda för ögonen på de stackars blodgivarna så att det inte skulle se »blodbadet«. Men jag tänkte samtidigt att de säkert insåg hur viktigt det var att de hjälpte till. Operationen slutade lyckligt.

Några dagar därefter behövde en patient på BB blod. Den katolske prästen hade ett ärende på stationen och när jag letade i mina papper efter en lämplig blodgivare, fick jag se att han hade rätt blodgrupp. Jag sög blod ifrån honom och gav honom kanske ämnet för söndagens predikan: Blodet – räddningen.

När jag utarbetade årsrapporten för operationsavdelningen kom jag fram till att vi hade utfört nästan 1 100 operationer.

Byte av sedlar

Den 26 december 1979 fick vi information om att alla sedlar i de större valörerna (motsvarande ungefär fem och tio kronor) skulle vara utbytta före årets slut. Missionen hade mycket pengar i kassan eftersom det var i slutet av månaden då lönerna skulle betalas ut. Dessutom hade vi missionärer egna pengar som måste bytas, och flera afrikaner som arbetade vid stationen var i samma belägenhet. Tiden var knapp. Vi utgick från att *en* av oss skulle kunna ta med sig alla sedlar till banken och få dem inlösta. Dagen därpå samlade vi in de sedlar som skulle bytas ut, räknade dem och buntade ihop dem. Själv var jag på operation större delen av dagen. På eftermiddagen kom nya besked som bland annat innebar att varje person endast fick lösa in sedlar för begränsat belopp. På kvällen samlades vi för att komma överens om hur vi skulle göra för att så få som möjligt skulle behöva bege sig till någon bank. Vi kom fram till att tre av oss skulle åka till Uvira och sex till Bukavu. Jag var med i vår VW-buss till Bukavu. Den hade fem sittplatser men vi var nio personer – tre afrikaner följde med. Två satt på träpallar. Jag och Mirja satt på en madrass på golvet längst bak i bilen. Vi gav oss iväg klockan tre på morgonen. Eftersom gränserna var stängda fick vi ta bergsvägen. Vi var framme klockan sju och åkte direkt till banken där det var en stor skara människor som hade samma ärende som vi. Jag stannade vid bilen för att vakta pengarna – det dök alltid upp »banditer« där det var folksamlingar

och allmänt rörigt. De andra ställde sig i någon slags kö. Poliser och soldater var där för att hålla ordning. De slog med sina batonger utan att bry sig om hur och vem de träffade. En del betraktade detta kaos på avstånd och jublade över uppträdet. Fram till klockan elva hände ingenting annat än att trängseln blev allt större och allt flera batongslag utdelades. En halvtimme senare hade fem personer gått in på banken men ingen kommit ut.

Man kan få migrän för mindre. Jag fick ett kraftfullt migränanfall där jag satt i bilen och väntade. Vid tolvtiden lämnade vi platsen och begav oss till missionsstationen i staden, där vi fick mat och jag dessutom en stunds vila. Trots det, och tabletter, blev migränen bara värre. Klockan halv tre påbörjade vi färden till Lemera. Vi var åtta i bilen varför jag fick ha madrassen för mig själv. Våra sedlar lämnade vi kvar på stationen och man lovade att hålla oss underrättade om utvecklingen. Vid sjutiden på kvällen var vi framme och jag kunde inta sängläge. Jag var sjuk i tre dagar men fortsatte ändå att i någon utsträckning hjälpa till på sjukhuset. Någon löneutbetalning i rätt tid kunde det inte bli. Den 3 januari delade jag ut en del av lönen och använde de sedlar i små valörer som vi hade kvar. Var och en fick ett lika stort belopp. Först den 15:e hade alla fått sin fulla lön, efter att vi tagit ut pengar (i nya sedlar) från missionens bankkonto.

En dag fick vi veta att det skulle vara möjligt att lösa in våra sedlar, men att det måste ske senast dagen därpå, och att sedlarna måste vara försedda med sjukhusets stämpel. En av oss missionärer begav sig därför till Bukavu för att hämta pengarna. Han var tillbaka klockan fem och då började vi stämpla de många tusen sedlar som tillhörde missionen, missionärerna, stationens afrikanska personal samt församlingens pastorer och evangelister. Vi arbetade i skift och klockan fem på morgonen var vi klara. När vi på förmiddagen kom till banken i Bukavu möttes vi av beskedet att man inte kunde lösa in sedlarna. Vi lämnade kvar dem på missionsstationen i Bukavu. I juni blev vi kallade till stamkungen. Han hade besök av en banktjänsteman som erbjöd sig att lösa in våra pengar, men det gick ju inte eftersom de fanns i Bukavu.

Vi förlorade en hel del pengar på sedelbytet, men vi var angelägna om att ersätta vår personal fullt ut för de sedlar de hade lämnat till oss. Det dröjde till framåt hösten innan vi kom på fötter igen.

Besök på sjukhuset i Kaziba

Söndagen den 30 mars lämnade jag Lemera tillsammans med Veikko och hans familj för att göra ett besök på det norska sjukhuset i Kaziba och stanna där till onsdagen. Vi hade tänkt att det skulle bli ett par dagars avkoppling.

Missionsstationen i Kaziba tillhörde den norska pingstmissionen. Den hade grundats av Gunnerius Tollefsen. Han hade, som redan nämnts, kommit till Belgiska Kongo tillsammans med Axel B. Lindgren. Genom att de sedan gjorde sällskap, hade både svensk och norsk pingstmission etablerats i Kivuprovinnsen. Makarna Tollefsen adopterade senare en pojke från en by omkring en halv mil norr om Bwegera (se kartorna på sidorna 26 och 29). Pojken var Emanuel Minos, som blev en känd predikant i Norge och Sverige.

Jag hade inte tänkt följa med till Kaziba, men blev övertalad. Det medförde att det blev ganska bråda dagar för mig. Bland annat gällde det personalens löner. Redan vid årsskiftet hade vi tänkt se över lönerna, men eftersom vi på grund av sedelbytet inte var stadda i kassa så var det inte möjligt att göra det. I slutet av mars var läget något bättre och för att personalen inte skulle behöva vänta längre beslöts att göra slag i saken. Jag blev därför tvungen att gå igenom personalens arbetsböcker och ge dem ett procentuellt tillägg efter antalet år de arbetat. Jag räknade också ut hur många semesterdagar var och en hade rätt till.

Man kunde bara komma till Kaziba med bil norrifrån. Vi startade klockan halv åtta på morgonen och for mot Bukavu. När vi kom till bergsvägen fortsatte vi den fram till den väg som ledde till Kaziba. Trots att fågelvägen endast var 23 kilometer blev vår färdväg drygt elva mil. Vi tog det lugnt och stannade flera gånger för att se på utsikten och fotografera. Det var många underbara vyer och det behövdes inte mycket fantasi för att tänka sig att vi befann oss i de norska fjällen med slingrande vägar (om nu väg var det rätta ordet) och branta stup. Vi hade med oss kaffe som vi njöt av. Vi var framme vid halv två-tiden. Några lata dagar blev det inte för Veikko och mig som var på operation varje dag – på måndagen ända till klockan tio på kvällen. Vi lämnade Kaziba vid middagstid på onsdagen och hade då arbetat hela förmiddagen.

Det var intressant att möta kollegor från Norge. Sjukhuset var dubbelt så stort som Lemerajukhuset. Tre norska läkare och en afrikansk arbetade där. Vi blev verkligen ompysslade och de var ledsna att vi inte kunde stanna längre än vi gjorde.

Påskan 1980

På påskaftonens kväll hade jag lovat tala vid kvällsmötet. När jag kom hem från arbetet klockan halv två fick jag veta att mötet skulle vara redan klockan fem, beroende på att belysningen inte fungerade. Till min förvåning ringde kyrkklockan första gången redan klockan halv fyra och jag insåg att mötet skulle börja redan klockan fyra. Jag hade ganska klart för mig vad jag skulle säga på svenska. Tiden att tänka över hur jag skulle uttrycka mig på swahili blev därför knapp. Den som tolkade till stam-språket kifulero blev min räddning. Han var inspirerad och han förstod vad jag ville ha fram, så min »predikan« utföll till belåtenhet. En månad senare blev jag på lördagskvällen ombedd att tala i kyrkan dagen därpå. Då kunde jag förbereda mig på kvällen och på morgonen, och ingen kom på att ändra mötestiden från klockan nio till att bli »ottesång«.

På påskaftonen hade omkring 150 personer döpts och de hälsades välkomna till församlingen på påskdagen. Kyrkan var överfull och många stod utanför. Det var riktigt varmt. Mina finska kamrater sa att det var första gången de badade bastu med kläderna på. Dagen därpå var det bara 22 grader och då frös jag.

Veckan efter påsk opererade vi en fyra månaders flicka vars skallben hade växt ihop vilket gjorde att huvudet inte kunde växa. Operationen bestod i att mejsla upp skallbenet på båda sidor om en mittlinje. För att hindra att benen växte samman igen, fick vi än en gång ta till en udda lösning. Vi hade värmetåligen plastslangar som användes då vi förpackade och steriliserade enskilda instrument. Vi steriliserade en bit sådan slang. Vid operationen klippte Veikko remsor av den och placerade dem varsamt mellan benytorna. Vi höll på från klockan åtta till halv tre innan vi var färdiga.

Alvar Henningsson på besök

Lördagen den 26 april åkte jag till flygplatsen i Bujumbura för att möta Alvar Henningsson från Linköping. Han kom närmast från Kenya. Han talade i två möten på söndagen och tolkades av Linnéa. På kvällen var han och alla missionärerna hemma hos mig. På måndagen var Alvar först med på sjukhuset och sedan undervisade han i bibelskolan. På kvällen var det möte då han talade. Kyrkan var fullsatt.

Efter ett operationspass på tisdagen for Alvar och jag till Bukavu, där han gjorde ett besök på seminariet. Han höll två lektioner i bibelskolan på onsdagens förmiddag, varefter vi återvände till Lemera. Alvar sa att

när han kom hem till Linköping skulle han säga, att ingen känner Wanja förrän man har sett henne köra bil. På kvällen var det åter möte i en fullsatt kyrka. Dagen efter var det dags för Alvar att ta avsked av Lemera. Jag skjutsade honom till Bujumbura. Där väntade Stina Johansson för att ta honom vidare till Biharu i Tanzania där hon var Sionförsamlingens missionär. Alvars besök på Uvirafältet var mycket uppskattat.

Fyra kejsarsnitt på ett dygn

En dag i början av juni 1980 hade vi inte satt upp så många operationer på listan beroende på att Veikko med familj dagen därpå skulle lämna Lemera för att resa hem till Finland över sommaren. När vi trodde att vi var färdiga kom det in två kejsarsnitt, besvärliga sådana med blödningar och blodtrycksfall. Den ena av kvinnorna fortsatte att blöda efter operationen varför vi var tvungna att operera om henne och ta bort livmodern. Blod från tre blodgivare gick åt. Klockan sex på kvällen var vi färdiga, men på natten kom det in ytterligare två kejsarsnitt. Det blev operation fram till klockan halv fyra på morgonen. För den sista kvinnan var detta det tredje kejsarsnittet. Hon blödde mycket och det var därför det tog så lång tid. Det blev alltså fyra kejsarsnitt under ett dygn. Det blev inte mycket sömn för Veikko den natten.

I mitten av september återvände Veikko med familj till Lemera. De hade med sig hjortronsylt, lingon och äpplen, så då blev det fest. Veikkos ankomst innebar att åtskilliga operationer som hade fått skjutas upp kunde börja betas av.

Förnyelse av körkort

Sommaren 1980 var jag tvungen att skaffa ett nytt körkort och det skulle göras i Uvira. Första gången jag kom dit var kontoret stängt. Det berodde på att man lite i förväg hade börjat fira något som hette Frihetens dag. Jag fick åka hem med oförrättat ärende. Vid andra försöket lämnade jag Lemera tidigt på morgonen för att vara framme när kontoret öppnade. Några moment i proceduren klarades av, varefter jag skulle träffa nästa tjänsteman och det skulle dröja en timme innan det kunde ske, vilket i praktiken betydde flera timmar. Så småningom blev det ändå av, och därefter fick jag söka upp en annan man för att få ett kvitto. Nästa moment var att lämna ett fingeravtryck, men den som hade hand om det hade just gått hem. Dagen därpå tillbringade jag hela förmiddagen på »körkortskontoret«. Många fingeravtryck togs och sedan var jag tvungen

att betala (utöver vad jag tidigare fått erlægga) för att ärendet skulle tas upp i nästa instans. Sedan fick jag veta att jag skulle återkomma vid ett senare tillfälle för att kvittera ut körkortet.

Safari i augusti 1980

I slutet av juli 1980 kunde jag äntligen planera den vandring som jag hade tänkt göra ett år tidigare. Nu skulle jag göra den tillsammans med en av våra arbetare, stationens hustomte Kwaja, vår sjuhusevangelist Karema och Kayange som var dotter till församlingens förste pastor. Hon gick på bibelskolan i Bukavu. Fem trevliga pojkar skulle vara med som bärare.

Det fanns flera anledningar till att jag ville göra denna vandring, eller på swahili *safari* (»resa«). Den viktigaste var nog att få uppleva den vackra naturen. Hemma i Sverige var jag ofta ute i skogarna och plockade bär, och jag längtade ibland till dessa stunder. Lika betydelsefullt var det nog ändå att under en veckas tid få möjlighet att leva som en afrikan. Jag skulle bättre lära känna mina tre färdkamrater och få möta flera församlingar som jag visste var mycket tacksamma över att få »predikobesök«. Här förlitade jag mig mer på mina kamrater än på mig själv, men en viss inspiration kände jag.

Vandringen varade i åtta dagar. Vi startade från Lemera onsdagen den 6 augusti och var tillbaka onsdagen den 13:e. Vi gick först till Mulenge som ligger söder om Lemera ungefär nio kilometer fågelvägen. Byn ligger på 2 000 meters höjd. Sedan vandrade vi österut till Sange som ligger på Ruzizislätten inte så långt från stora vägen. Fågelvägen till Sange var ungefär tretton kilometer lång. Vi gjorde två övernattningar på denna sträcka i Kihinga och Kigoma. Från Sange gick vi sedan upp mot Lemera. Denna etapp var den arbetsammaste. Vi övernattade i Lungutu, Kahungwe och Namwera. Fågelvägen mellan Sange och Lemera är ungefär sexton kilometer.

Hade vi haft vingar så hade den sammanlagda sträckan blivit cirka fyra mil. Med de färdmedel som Gud utrustat oss med blev vandringsvägen nästan sex mil och det tog oss sammanlagt femton timmar att tillryggalägga denna sträcka.

Vi besökte alltså sju byar och i dessa fanns det församlingar eller utposter till någon församling. Vi hade inte förvarnat någon om vårt besök, men i flera av byarna hade man fått veta det på olika sätt. Besök av missionärer och evangelister var efterlängttade. Det fick vi uppleva på varje plats.

Efter denna vandring renskrev jag de anteckningar som jag hade gjort för varje dag. Denna berättelse återges här något redigerad.

6 augusti – onsdag

Vi startade från Lemera klockan åtta efter att vi bett om Guds ledning och kraft inför resan. Solen gömde sig för det mesta bakom molnen, så det blev inte alltför svettigt att vandra till Mulenge. Det blev till och med lite kyligt på »kalfjället«. Vi var framme vid ett-tiden och fick husrum i en nyuppförd dispensär. Där kunde vi vila och förbereda oss inför kvällens möte klockan fyra. »Gud med oss« var det ord jag talade över och Karema, och Kayange fortsatte på samma tema. Efter mötet fick vi gröt och höna. Mina tankar gick till den tupp som min pappa blev bjuden på då han gjorde dagsverke hos en granne. Under middagen ursäktade sig frun i huset med att säga att tuppen inte var så välstekt, varpå drängen svarade: »Men han gal i alla fall inte«. Hönan vi bjöds på smakade ändå bra. Kvällen avslutades med samtal och en bönestund. Det var kyligt, varför det var skönt att få varmt tvättvatten när det var dags att göra sig i ordning för natten. För mig var det lite svårt att sova, dels var jag förkyld, dels hade jag många loppor som sängkamrater.

7 augusti – torsdag

Jag vaknade med tupparna i Mulenge och kände mig lite »mosig« på grund av förkylningen. Vi fick varmt tvättvatten även på morgonen, vilket var mer än jag hade på Lemera. Frukosten serverades vid 7-tiden och bestod av gröt, potatis och resten av gårdagens höna, som bevisligen inte kokt mer sedan vi åt kvällen innan. Efter att ha packat ihop gav vi oss iväg klockan 8.30. Vi satte kurs mot Kihinga, dit vi kom fram efter två och en halv timmes vandring, som i början var ganska kylig. Men i första större uppförsbacke åkte ytterkläderna av. Efter att ha blivit installerade i ett hus, fick vi en skål med apelsiner. De smakade förträffligt och kronan på verket var ett par koppar pulverkaffe. Sedan var det dags för vila, bibelläsning, anteckningar och mötesförberedelser. Före mötet fick vi varmt tvättvatten och gröt med *dagga*, det vill säga kokt torkad fisk i storlek som en tredjedels ansjovis, som »glodde« på oss med sina sorgsna ögon. Mötet började klockan fyra och jag kände verkligen »Hur ljuvligt det är att möta...« Jag hade samma upplevelse vid varje samling som vi deltog i. Kwaja, Karema och jag talade. Några ville ha förbön. Efteråt gjorde en evangelist upp en eld ute på gården, och där satt vi och värmdes oss tills tuppen var stekt och gröten kokt. Miljön var verkligen

underbar och läkande. Vi fick en välstekt tupp och vi avslutade med en kopp kaffe. Jag var fortfarande förkyld och sov därför inte särskilt bra.

8 augusti – fredag

I Kihinga var det inte så många galande tuppar som väckte oss. Vi fick varmt tvättvatten före frukost, som serverades vid 8-tiden och som förutom höna och gröt även bestod av *sombe*, som påminner om spenat. Det är de gröna bladen av maniok som kokats. Vi lämnade byn vid nio-tiden. Bagaget hade utökats med fyra ägg. En evangelist som följt oss längs vägen lämnade oss efter ungefär en halv timme. Det sluttade kraftigt så att vi kunde gå rätt så fort. Vi kom till Kigoma efter tre kvarts timme. Sista biten var solen stark. Det var svårt att hinna med att torka bort svetten. Jag kände mig helt matt när vi kom fram, men efter vatten, buljong, kaffe och vila kändes det bättre. Jag och mina kamrater hade sedan en bönestund innan vi förberedde oss för mötet. Vi fick bananer innan vi gick dit. Mötet började klockan fyra. Kayange var den förste av oss som talade och det handlade om att vi som kristna ska höra Guds röst och vittna om honom. Jag fortsatte därefter på samma tema – skjuta rot nedtill och bära frukt upptill. Karema avslutade med utgångspunkt från den blinde Bartimeus. Mötet hölls i skolan, som var mer än fullsatt. Barnen satt uppe på bänkarna, där de också gjorde sina behov. Avslutningen var stark, många begärde förbön.

Ännu en tupp fick offra livet för vår skull. Den serverades med gröt och ris. En utsökt måltid. Kwaja lärde mig, hur man efter alla konstens regler tar sin grötklick. Kvällen kändes skön på alla sätt. Medan jag vilade på eftermiddagen passade en höna på att gå in och värpa i ett hörn av rummet. Dagen avslutades med bön. Vi fick varmt tvättvatten och sov sedan jättegott. Det var varmt även utan filter.

9 augusti – lördag

Det var liv och rörelse tidigt. Här var det så varmt, att det ansågs onödigt med varmt tvättvatten på morgonen. Frukosten bestod av ris, gröt, *sombe*, det som blev kvar av tuppen och *dagga*. Avskedsordet från evangelisten var, att den som vill delge andra får själv hälsa och smörjelse över sitt liv. Till det kunde vi säga »amen«. Vi var färdiga för avfärd klockan halv tio. Vi tog det lugnt. Det blev ändå en varm vandring, som hade sina särskilda behag. Det var som att vandra i en svensk kohage en het sommardag. Några vattendrag fick vi hoppa över på stenar. Vi kom fram till Sange efter drygt två timmars vandring. Vi gick

först till en äldstebroder, som sedan följde med oss till pastorn. Denne trodde han drömde, men det var ju verklighet. Efter att ha vilat lite fick vi gröt, fisk och bananer. Eftermiddagen upptogs av bibelläsning och förberedelser för söndagsmorgonens möte. En kopp kaffe bjöds vi också på. Besöket på toaletten innehöll flera överraskningar. Ytan var stor, man kunde stå rak och det fanns till och med »toalettpapper«. Det var bara att välja mellan sönderrivna brev och avgnagda majskolvar. De positiva intrycken i hemmet var många. Sonen och hans familj, som också bodde där, var något av det finaste jag sett – hur de hjälptes åt med allt. På kvällen kom andra på besök och pratade – bland dem Kasine, en tidigare lärare i Lamera och nu gift med en kvinna som varit barnmorska i Lamera. Kvällsmaten bestod av gröt, kött och ris. Efter vår samtalsstund var det aftonbön innan var och en kröp in i sitt bås. Pastorn hade berättat för oss att det skulle bli »elefant« i kyrkan på söndagen. Vad det betydde ville han inte säga. En sak var dock säker – jag skulle inte slippa undan så det var bäst att fortsätta förberedelserna. Det visade sig att elefant betydde att det skulle bli ett »stormöte« med väldigt mycket folk och att många skulle tala.

10 augusti – söndag

Vi vaknade tidigt på morgonen av musik från en radioapparat. Vi fick morgonkaffe som pastorn kokat. Mötet började klockan åtta. Kyrkan var fullsatt och jag och mina kamrater talade. Jag om att »Vandra vidare« och hur Mose och Josua fick leda Israels barn. Då jag just börjat tala, kom en liten jordstöt, så det blev lite oväsen för en stund. Efter mötet var vi hos Kasine på middag – gröt och höna, Fanta och frukt. Vi vilade lite, åt kött och gröt (de som orkade) som en kvinna kommit med på morgonen. Efter en kopp kaffe var vi färdiga för avtåg till Lungutu klockan tre. Vi kom fram mindre än en timme senare. Det var en vandring i stekande sol. Lungutu-folket mötte vid kyrkan med sång och trummor. Vi fick sockerrör och vilade en stund före mötet och tog en kopp kaffe. När det var dags för barnkören att gå in i kyrkan ville de inte det, för de var tvungna titta mera på den vita kvinnan, som var jag. Vi talade alla – det var nämligen »elefant« där också. En evangelist från en annan plats avslutade. Efter mötet fick vi gå till »badhuset«, där det fanns varmt vatten. I en avbalkning stod en stor skock av getter och höns och förvånades över, att någon som var så vit, skulle behöva tvätta sig. Det var i alla fall jätteskönt. Efter kvällsmaten var det bönemöte klockan nio. Jag kände mig ganska urlakad då det var slut en och en halv timme senare. Det kändes skönt att få göra sig i ordning för natten. Jag fick sällskap

med diverse smådjur – en större variant hoppade på ryggen, så jag var tvungen be Kayange om hjälp att avliva det. Jag sov sedan skönt de timmar som var kvar tills de överlevande tupparna började gala.

11 augusti – måndag

Frukosten serverades vid 8-tiden – tre stora fat med gröt, ris, höna och fisk. Klockan nio var dags för en timmes vandring till Kahungwe. Solen var stark, men eftersom vi var nere på slätten blev ändå inte vandringen så ansträngande. Vägen in till byn gick rakt igenom en gödselstack. Huset där vi fick ta in var rappat på insidan och hade väggmålningar. Cementgolvet var täckt med färskas bananblad. Medan vi vilade lite, sög vi musten ur några sockerrör och efter en stund fick vi bönor och bananer. En stor skara barn kom till oss i huset och vi sjöng sånger tillsammans. Mötet var klockan halv fyra och den lilla kyrkan var mer än fullpackad och många hängde i fönstren. Barnkören sjöng en välkomstsång: »Välkomna till oss för att förklara det goda budskapet. Gud har bevarat er under resan. Ni behöver inte frukta för vad ni ska säga, för hjälparen är här« – den helige Ande. Vi talade alla fyra och det var en underbar samklang. Allt kom i rätt ordning, det var öppet för våra budskap och lugnt och stilla ända tills mötet var slut klockan sex. En evangelist från en annan by, som varit i Lungutu på söndagskvällen, hade tagit med sig en stor skara till det här mötet. De hade två timmars väg att gå hem. Någon tyckte jag talade för kort, och ville att jag skulle fortsätta nästa dag. Efter mötet fick vi badvatten. Kwaja tyckte att Kayange var borta så länge, och frågade sig om hon försökte skrubba huden vit. Vi fick en underbart god höna till kvällsmat, tillsammans med gröt och bananer. Senare på kvällen var vi minst 30 personer i huset – stora och små. Det var trångt i »sardinburken«. Det var Kwajas bandspelare som tilldrog sig det stora intresset. Klockan 22.30 var vi färdiga att reda våra nattläger. Kayange och jag i det ena rummet och Kwaja och Karema i det andra. Jag var dödstrött och kände hur krypen i sängen kittlade mig.

12 augusti – tisdag

Innan vi lämnade Kahungwe kom pastorn med några ägg, som jag skulle ha om jag inte klarade av att äta deras mat. Men jag sa att jag lät mig väl smaka och tänkte på bibelverserna i Luk. 10:7–8 som jag hade läst dagen före safarin. »Stanna kvar i huset och ät och drick vad de har att ge« (fast okokt vatten drack jag inte). Frukosten serverades vid halv nio-tiden – gröt, kyckling och kokta bananer. Halva byn hade tagit på sig

sina finaste kläder och flickorna hade kammat sitt hår. De ställde upp sig för fotografering. Före avfärden vid 10-tiden gjorde jag ett sista besök på dasset. Det var svårare än på något annat ställe att ta sig igenom den trånga dörröppningen, men i gengäld hade man den mest underbara utsikt därifrån över slätten och bergen i bakgrunden. »Dörren« bestod nämligen av en plåtbit som man satte för ingången men som bara nådde till halva höjden på öppningen. När vi sedan drog iväg till nästa by – Namwera – var hela Kahungwe på fötter. Vuxna och barn följde oss på den timslånga promenaden i stekande sol. Vandrigen skedde under sång och barnen nästan slogs om att få hjälpa till att bära någon liten pryl. Det kändes lite vemodigt då de nyförvärvade vännerna lämnade oss.

I Namwera blev vi bjudna att sitta under ett skuggrikt träd, medan vårt nya värdfolk högg av bananblad och täckte golvet i huset där vi skulle bo. De hade också jobb med att bära sängar, och tydligen var det ett pussel att få dem att stå jämnt för de hämtade stenar också. På kvällen fick jag bekräftat att det var så, för ett sängben råkade halka av stenen så att sängen fick lite slagsida. Medan vi satt under trädet kom en man med en höna under armen – det var den som skulle bli vår middag. Då allt var klart inne i huset, fick vi stiga in. Det var svalt och skönt och vi läskade oss med att suga sockervatten ur sockerrör. Jag hade precis börjat förbereda mig för mötet då det var dags för mat. Sedan blev det bråttom att göra sig färdig inför mötet, eftersom det skulle börja redan klockan tre. De sista tankarna skrev jag ned i början av mötet. Evangelisten på platsen kände jag igen – han hade gått på bibelskolan på Lamera. Mycket folk var samlade i lerkyrkan. Det var högtid för vännerna. Alla fyra skulle naturligtvis tala – jag som nummer tre, och det var över orden: »Nu är det inte bara för dina ords skull, utan nu har vi själva sett.« När Karema skulle fortsätta, sa han att jag sagt allt han hade tänkt säga – det var bara lite jag lämnat! Det blev en kort predikan. Mötet avslutades framåt skymningen och medan den föll och vi njöt av svalkan satt vi åter under trädet – nu med massor av barn runt omkring oss. Vi sjöng med dem och lärde dem att par nya körer. Intresset och inspirationen hos dem var på helspänn, till och med hos pojkarna i tolv-trettonårsåldern. Vi fick också här rikligt med varmt tvättvatten och än en gång kom en man med en höna under armen. Det skulle bli vår kvällsmat tillsammans med gröt och bananer. Den kvällen sa Karema, att de skulle skriva ett diplom åt mig, som talade om att jag kunde ta gröt ifrån fatet med tummen, pekfingret och långfingret – precis som man ska göra. Till kvällens begivenheter hörde att vi jagade en råtta. Det sista vi såg av

henne var att den försvann in under bananbladen under min säng. Även i den här byn samlades det folk hos oss i huset. De lämnade oss inte förrän vid tiotiden och då var vi ordentligt trötta. Under kvällsmaten hade Kwaja berättat för oss, att där vi låg över på söndagskvällen, hade han och Karema fått en säng som var alldeles full av väggloss. De kunde inte på något sätt uthärda dem och de hade inte alls lust att »betala hyra« för sängen med sitt blod – allra helst när de suger så mycket blod att de kräks och förstör lakanen (allt enligt Kwaja). De kastade ut sängen och låg på golvet. Jag hade liksom lite i smyg sprutat insektsgift i de sängar som jag legat i de föregående nätterna, eftersom jag inte ville låtsas om att jag inte tyckte om småkrypen. Men att slänga ut sängen som mina kamrater hade gjort var ju inte särskilt finkänsligt, så den sista kvällen kunde jag använda mitt insektsgift mer frimodigt. När vi sedan blåste ut ljuset den kvällen, var det Kayanges tur att känna på vad det vill säga att »betala sänghyra« med sitt blod. Efter en stund sa hon: »Sängen är full med kryp. Kan jag få ligga på golvet hos dig?» och fortsatte: »Men det värsta är att krypen kanske går in i filten, som jag lånat av dig.« Hon bäddade om och vi sov sedan gott. – Här är bara att tillägga, att dasset var låst, och att man fick be om nyckeln hos »portieren«.

13 augusti – onsdag

Långt innan det var ljus var det liv och rörelse denna sista morgon av vår safari. Vid halvsex-tiden slog man första gången på bilfälgen för att kalla samman dem som skulle hjälpa oss att bära bördorna. Det blev ganska lindrigt med morgontoaletten. Vi packade ihop, drack kaffe och åt skorpor. Naturligtvis väckte det munterhet hos Kwaja och Karema, att också Kayange varit tvungen att lämna sängen till förmån för väggloss. Efter en bönestund var vi färdiga för avfärd klockan sju. Förutom de som hjälpte oss bära bördor var det många som gick med oss en längre eller kortare sträcka. Det fanns absolut inte ett enda moln på himlen. Framför oss hade vi en fem timmar lång vandring upp till Lemera. Först var den ganska behaglig på den kuperade Ruzizislätten. Solen stod inte så högt och backarna var inte branta. Men efter en och en halv timme bar det uppför tills vi framför oss såg ett stort gap – en dalgång – till nästa bergstopp, och den var dessutom mycket högre än den vi stod på. Karema passade på att uttrycka sin glädje över, att få klättra uppför det höga berget tillsammans med mig. Nedför berget höll det på att gå alldeles för fort ibland – grus och stenar gled under skorna. Ressällskapet erbjöd sig att ta kort, om jag skulle »flyga iväg«. De menade att min pastor säkert skulle uppskatta att se det. Efter en knapp halvtimme var vi nere i

svackan, där en ganska strid flod brusade fram. Bron som ledde över vattnet var i riktigt bra skick – tvärgående grenar som låg på stockar och till och med ledstänger! Här blev det höger och vänster för kvinnor och män för bad i floden. Kayange badade så jag blev ensam kvar på stranden och passade på att dricka vatten och kaffe. Nu började det verkliga kraftprovet: en timmes vandring rakt uppåt i gassande sol. Jag hade ofta ärende till vattenflaskan. Vattnet ja, – det var ljust av solvärmen, enormt kalkigt och smakade rök efter kokningen över öppen eld. Det smakade *inte* gott, men det hjälpte mig att överleva. Den sista biten var besvärlig – förutom att det gick brant uppåt, var det stup vid sidan.

Kayange och jag under safarin.

Med hjälp av Kwajas stav och handtag gick även det bra, och nu var det min tur att vara glad, att vi hade kommit upp på toppen. Det var bara två timmars vandring kvar till målet. Tröttheten kändes inte så svår som törsten. Jag längtade hem till kylskåpskallt, gott vatten och skyndade på stegen. Då vi hade en halv timmes väg kvar bredde hela Lemera-byn ut sig framför oss och hälsade oss välkomna hem. Det var medlud och det gick lättare att gå. Strax före klockan tolv var vi framme och hade avslutat vår rundvandring. I vardagsrummet tackade vi Gud och varandra, för allt vad vi hade fått vara med om på resan och den rika gemenskapen och glädjen vi upplevt tillsammans.

För mig öppnade den här safarin en helt ny värld – utan stress, utan krav, utan bekymmer. Alla skulle förunnas, att minst en gång i livet få vara med om något liknande. Folket i byarna hade känt sig väldigt hedrade av att få besök av en vit. Barnen ville gärna ta på min hud för att få veta hur det kändes.

Efter att ha ätit och druckit igen, packade jag upp. Jag höll till på köks-trappan. Smutskläderna gick direkt i blötläggningsvattnet i källaren och annat vädrade jag för att försäkra mig om, att inga objudna små varelser skulle smyga sig in. Kanske att ändå någon hade gått igenom »censuren«. Några kackerlackor fick jag i alla fall fatt på, förutom två väggglöss på filten som Kayange hade lånat. De fick plikta med livet och sattes på

brevpapper som jag skickade till några »utvalda« i Sverige. Kackerlackor var ett ständigt bekymmer och bekämpades med ett insektsmedel som hette Radar.

Tidigt på morgonen dagen efter min safari knackade det på dörren. Det var min kökspojkes far och bror som kom för att berätta att min kökspojke hade satts i fängelse för att han hade varit ute och gått efter mörkrets inbrott dagen före. Jag skrev ett brev till dem som hade något att säga till om i denna sak, och det gjorde att han släpptes. Jag ägnade mig också åt att skriva brev till de platser vi hade besökt och tackade för senast. Till dem som hade hjälpt oss bära gjorde jag iordning små klädpaket. Sedan var det dags att gå på jouren.

Bråda dagar efter safarin

Den lugna veckan under safarin övergick snart till ganska intensiva dagar. Mot slutet av augusti var vi bara fem missionärer på stationen, alla kvinnor. Det hus som jag bodde i blev i en handvändning förvandlat till en central för inlämning av alla stationens nycklar till bostäder, verkstäder, garage, snickeri, förråd, bilar med mera. Det var en ständig trafik av folk som hämtade eller lämnade nycklar och mellan varven lämnade jag ut spik och fotogen, tittade till gubbarna i snickeriet och fungerade som »hallåa« i kommunikationsradion. Samtidigt skulle lönerna räknas ut och betalas. Dessutom var jag jour. En av dagarna arbetade jag från

Mor och dotter efter ett kejsarsnitt. Från vänster: Margareta Halldorf, Epiki, Alfhild Johansson och jag. De afrikanska barnen är ganska ljushyade vid födseln. Den unga modern hade inte lagt märke till det och frågade mig om inte barnet var för ljust.

tidiga morgonen till sena kvällen – ett kejsarsnitt var avklarat först klockan halv elva på kvällen.

Omkring halv två en natt knackade det på ytterdörren bredvid Pirjos rum. Utanför stod vår afrikanske läkare med en *upanga*. Det är en mycket stor kniv som användes till allt – från att skala potatis till att hugga ved. Han berättade att en nattvakt kommit till honom och sagt att det var inbrott på mis-

sionens kontor. Där förvarades pengar och där fanns kommunikationsradion. Vakten hade hört någon prata och sedan hade denne någon tagit med sig radion och gått ut, och som vakt var det bäst att springa för livet och i förbifarten tala om för läkaren vad som var å färde. Läkaren och Pirjo gick först till det rum som vakterna disponerade, men hittade bara deras ytterkläder, de mattor som de kan ligga på samt ficklampor och knivar av modell *upanga*. De samlade ihop allt och bar in det i vårt vardagsrum. Sedan dröjde det inte länge förrän halva byn var på benen, pastorer, lärare, höga kommungubbar, soldater med gevär med flera. I samlad tropp tog de mod till sig för att se hur det såg ut på kontoret. Jag låste upp dörren. Det visade sig att allt var i sin ordning. Det fanns ett fotogenkylskåp i ett angränsande rum. Det hade varit avstängt, men jag hade behövt använda det. Kylskåpet gav ett svagt sken och det var nog det som skrämde vakterna och fick dem att höra både radio och tjuvar. Visst hade man kunnat skratta åt det skedda, men jag frågade mig hur det var med säkerheten på missionskullen om nätterna.

Tandläkarbesök

Från mitten av augusti 1980 fick jag besvär med en tidigare lagad tand. Två månader senare satt jag därför i tandläkarens väntrum i Bujumbura och funderade. Borde inte jag som ju arbetade som tandläkare i Lamera kunna bota mig själv. Nu var ju min praktik begränsad till utdragning av tänder och den behandlingsmetoden kanske inte var den rätta i mitt fall. Jag hade fått tid klockan tio. Tre kvart senare försvann tandläkaren i en bil och lämnade mig och tio afrikaner utan att ge något besked. Jag funderade på om jag skulle erbjuda dem som skulle ha tänderna utdragna att hjälpa dem (och tandläkaren) med det. Det fanns ju lämpliga verktyg på plats. Samtidigt skulle jag ju kunna göra rent de grejer som han skulle använda till mig så att allt var i sin ordning. Tandläkaren kom rätt snart tillbaka och klockan kvart över elva ropades jag in. Fem minuter var jag inne hos honom. Han röntgade tanden och frågade om jag var religiös. Det var allt. Klockan två skulle jag vara tillbaka, och då fick jag sitta på en bänk utan ryggstöd till klockan tre då han meddelade att det inte var någon varbildning i tanden, men att den behövde skötas om. Det gick inte att göra samma dag för den elektriska strömmen var avstängd i staden. »Kom tillbaka klockan sju i morgon«, meddelade han. Jag var på plats då och fick vänta en timme innan jag kom in till behandlingsrummet. Jag fick bedövning och sedan borrade han i tanden, fyllde den med något »pepparstarkt« som skulle döda nerven. Sedan fick jag en tid för

återbesök en dryg vecka senare. Då fungerade det elektriska och tandläkaren gjorde det han skulle. Återstod ett besök i slutet av november. Jag hade lite värk varför tandläkaren röntgade tanden, men så inget onormalt så han ansåg sig färdig och sa att jag kunde ta något lugnande om det värkte. Han trodde nog att jag inbillade mig att jag hade värk.

Sex kejsarsnitt på en vecka

Fredagen den 17 oktober 1980 gick jag på jouren. Vi utförde sex akuta kejsarsnitt under denna jourvecka. En av de kvinnor som opererades mådde illa och jag hämtade en rondsål åt henne. När jag kom tillbaka hade hon spottat ut något som låg på kudden. Hon kramade också envist om något i ena handen. Jag misstänkte att det var hednamedicin och det bekräftades av Epiki och den afrikanske läkaren. För den här kvinnan var det nionde gången hon födde barn men alla var döda. Den här gången fick hon tvillingar och hon fick behålla dem. Epiki och läkaren sa att kvinnan alltid skulle leva under ständig skräck för den som gett henne medicinen. Om han inte fick de gåvor han begärde skulle barnen dö. Den första gåvan var en get som motsvarade en utgift på omkring fyra månadslöner för en av våra arbetare.

När jag hade gått av jouren väntade en ledig lördag. Då passade jag på att så i trädgårdslandet. Då stortrivdes jag. Jag hade en ärmlös röd jumper på mig. Det dröjde inte länge förrän armarna och nacken var rödare än jumpern. Då var det dags att gå in. Jag tömde skafferiet och sprayade gift i det för att få bukt med de kackerlackor som etablerat sig där. Inte trevligt men vad ska man göra? På måndagens morgon kom det ett ordentligt regn och det satte fart på det nysådda. På eftermiddagen var rädisorna uppkomna ur jorden. Här kunde man tala om att »växa så att det knakar«.

Några operationer hösten 1980

I början av november kom det en soldat från Uvira till sjukhuset. Han hade ett par veckor tidigare blivit biten i tummen av sin fru. Människobett kan ge de hemskaste infektioner man kan tänka sig. Hela underarmen var en enda stor varansamling. Det var nödvändigt att göra ett snitt i armen så att varet kunde komma ut. Efter ett par veckor var det rent men det saknades hud på stora områden så vi fick transplantera hud. Samma dag som vi gjorde det kom en soldat till från Uvira, biten i ett

finger av sin fru. Vi tvingades att amputera fingret. Jag frågade mig vad det var för soldater som inte ens kunde freda sig för sina fruar.

En dag i början av december drog jag ut en tand på en kvinna. Egentligen var det två som hon ville ha bort, men vi kom inte överens om vilken tand den andra var, så det fick vara. Hon hade redan ganska många luckor så jag ville inte riskera att en frisk tand blev utdragen. Innan hon gick frågade hon om hon kunde få köpa tio tänder.

En bilolycka

En dag i december 1980 startade jag missionär Vera Franssons Land Rover för att ta mig till Bujumbura. Vera arbetade med bibelskolverksamhet i norra delen av Kivuprovinzen, men var för tillfället i Sverige. Hon hade lämnat sin bil på Lemera och jag skulle få disponera den med brasklappen, att man måste dubbeltrampa för att bromsen skulle verka. Jag lämnade stationen redan klockan halv sju för att kunna vara tillbaka till kvällen. Det hade regnat på natten så jag var lite tveksam, men jag gav mig ändå iväg. Vägen var mycket sämre än jag tänkt mig, för att inte säga det värsta jag varit med om. De fem första kilometrarna var det dessutom tjock dimma. Jag körde på en låg växel och använde fyrhjulsdrift. På så sätt gick det bra ned för bergen. Nog ångrade jag att jag gett mig ut, men det var inte så mycket annat att göra än att fortsätta – det fanns ingen plats att vända på. Nedanför bergen var det ännu besvärligare på grund av nattens regn. Diken existerade inte och vägen stod bitvis under vatten. Den sista sträckan var vägen täckt av finkornig sand (kvicksand). Den var förrädisk då den var våt. Det var bara några hundra meter kvar till den stora vägen då jag fick en sladd som jag inte kunde häva. Jag kom med fronten rakt emot ett akacieträd och där blev det tvärstopp. Ett slag i huvudet gjorde att jag fick hjärnskakning och förlorade medvetandet. Jag vaknade så småningom upp som från en djup sömn. Jag fick också en bula över vänster öga. Även höger knä blev skadat. Bilen blev ganska intryckt i fronten och eftersom jag inte kunde bedöma skadorna vågade jag inte fortsätta min färd. Jag skickade bud med ett par ungdomar som skulle gå upp till Lemera. Jag väntade förgäves hela dagen att någon från Lemera skulle komma eller på något sätt höra av sig. Folk passerade och frågade hur jag mädde och om hjälp var på väg. En kristen man från Bwegeera, byn nere vid vägen, kom förbi på förmiddagen på en cykel och frågade om jag hade något att äta, och det har man alltid när man ger sig ut på vägarna, men han undrade om jag inte ville ha lite komjölk. Han tillhörde en stam som idkade boskapsskötsel

och för dem är komjölkl det bästa man kan tänka sig. Jag tackade nej med motiveringen att jag inte var van att dricka deras mjölk, men det berodde mer på att jag inte trodde att mjölken var så ren. Jag visste att de tvättade mjölkkärlen i kourin. Han lämnade mig men lovade komma tillbaka senare för att se om jag hade fått hjälp. Vid halv fyrtiden kom han. Även då frågade han om jag inte skulle ha mjölk, nu med tillägget att den skulle kokas. Då tackade jag ja, för var den kokt fanns det ingen anledning för mig att vara kräsen. Efter en stund kom han tillbaka med den kokta mjölken och jag svepte i mig två glas och »sköljde ned den« med en smörgås, för godare mjölk hade jag druckit. Sedan fick jag fyra kokta ägg med salt till. Smörgåsar hade jag så att jag blev ordentligt mätt. Han trodde att vita bara åt bröd, men jag förklarade att vi är i högsta grad allätare. Jag berättade också att jag hade ätit afrikansk mat en vecka i september. Det uppskattade han. Ytterligare några kristna kom förbi på eftermiddagen och varnade mig för att stanna vid vägen när det blir mörkt för då dyker tjuvarna upp. Jag beslöt att göra ett försök att komma fram till byn med bilen. Ungefär samtidigt kom tre andra ungdomar som skulle gå till Lemera. Jag skickade några brevrader även med dem och bad dem lämna den på missionsstationen. Mitt budskap var att jag skulle vara hos kristna i byn. Ungdomarna räknade med att vara framme klockan åtta. Att skjuta bilen gick inte, men att köra ett kort stycke tills motorn blev för varm gick bra – kylaren var trasig. Sent omsider kom jag fram till kyrkan i Bwegera. Jag fick tvättvatten, varm komjölkl som smakade bättre än den jag fått tidigare, och kokt potatis. Jag fick en säng och vägglöss på köpet. Dessutom var det gott om myggor. Det kändes ändå som bagateller i sammanhanget. Det var gripande att se hur dessa människor på alla sätt ville hjälpa mig. Klockan åtta på morgonen kom Gunnar Stenlund tillsammans med vår afrikanske chaufför till byn. Han hade inte fått mina lappar, men klockan sex på morgonen hade någon kommit med ett muntligt bud. Bilen bogserades till Uvira och skadorna föreföll trots allt måttliga.

Jag ville gärna än en gång uttrycka min tacksamhet till dem i Bwegera som hade tagit hand om mig. Söndagen den 8 mars 1981 åkte jag därför dit för att få vara med på mötet klockan halv nio. De var glada att se mig där och givetvis fick jag tala vid mötet – det är igen idé att komma till ett möte på en annan plats utan att ha förberett sig att tala. Jag belönades med två ägg, ingen mjölk på grund av att korna var på bete och det var jag tacksam för. – Det tog tid innan bilen blev lagad. Först i början juli 1981 kunde jag hämta den i Bujumbura. Reparationskostnaden var hög, men det blev ett försäkringsärende.

Jul och nyår

Måndagen den 15 december 1980 hade vi vår julfest för sjukhuspersonalen med middag och utdelning av tvål och en påse salt till var och en. Det var första gången under min tid i Afrika som det bjöds på mat. Förra årets fest var planerad till efter nyår, men penningkraschen gjorde att den måste ställas in. På söndagen var det bibelskolans avslutning med mat på eftermiddagen och möte på kvällen.

Julaftonen firade jag hos Britt-Lis Geidemark och Birgitta Andersson, som bara en kortare tid arbetade på Lemera. Det var knytkalas. Britt-Lis hade lunginflammation och jag kände mig inte heller helt kry, men vi hade ändå en fin julafton tillsammans.

Det gamla året avslutades med en fest hos familjen Reinikainen. Vi var inte så många, det var fler barn än vuxna. Det blev en del lekar med barnen och vi hade hjärtans roligt. Nyårsdagen var lugn på alla fronter. Det hade störtregnat under natten och solen orkade inte riktigt bryta igenom dimmolnen. Det var inget möte, jag var ensam i huset och ingen hörde av sig från sjukhuset. Det var en skön dag.

Under den första arbetsveckan 1981 hade vi tre operationsdagar. Det var ett ganska mastigt program med bland annat amputation av ett ben ovanför knäleden, njursten, kejsarsnitt, bukingrepp, bräck, tumörer och bortoperation av ett öga. Det var både nyfödda barn och riktigt gamla som fick hjälp.

Byte av bostad

Den 17 januari 1981 fick jag flytta in i en egen bostad i det hus som hade två lägenheter. Då hade köket fått en ansiktslyftning med ny färg på väggarna. Dessutom kunde jag installera en gasspis som jag hade tagit med mig från Sverige. Jag var frikostig med insektsspray för att minimera antalet kackerlackor. I snickeriverkstaden hade man, efter min ritning, tillverkat en bänk med skåp under. Gasspisen ställde jag på bänken och gastuben i skåpet. Gasen var dyr och inhandlades i Bujumbura. Det betydde att jag nästan bara använde den då jag kokade min gröt och mitt kaffe på söndagsmornarna – boyen var ledig på söndagarna. Min bostad blev hemtrevlig och så bra att det kändes som att jag aldrig ville flytta därifrån. Från lägenheten var det en underbar utsikt över bergen och ned över slätten.

I och med flytten fick jag eget hushåll. Det innebar att jag behövde fylla på i skafferiet men det fanns också andra inköp till missionsstationen

och sjukhuset som måste göras, varför jag och Gothy åkte till Bujumbura och Uvira. Vi gjorde rejäla inköp. Gothy köpte till exempel flera kartonger biblar, och jag inhandlade en saltsäck och två mjölsäckar. Man försäkrade att mjölet var nyhemkommet, men trots det så kröp det mjölbaggar utanpå säckarna. Ett eget hushåll betydde också att jag måste anställa en kock och det blev den man som hade arbetat hos Margareta.

Några händelser i februari–april 1981

Ingen arbetsdag var den andra lik, en del kunde vara relativt lugna och andra mycket arbetsamma. Till de senare hörde torsdagen den 12 februari. Operationerna denna dag var en hälseneförlängning på båda fötterna på ett treårigt barn med klumpfötter (en operation som tog tre och en halv timme), en struma, två bukoperationer och två kejsarsnitt. Klockan två på fredagsmorgonen blev jag väckt för ytterligare ett kejsarsnitt. Vi var lagom färdiga att börja operationen då vår lilla Honda-motor stannade – bensinen var slut. Det var bara att tända ficklamporna och börja operera. Innan vi fick hjälp av annan belysning var barnet ute och blodstillningen hade pågått en god stund. Klockan fem låg jag åter i min säng och fick någon timmes sömn innan det var dags att gå upp till en ny arbetsdag med en lång följd av akuta operationer.

En av våra patienter var medicinman. Vi fick tillfälle att tala med honom om Jesus. Fyra år senare fick vi veta att han var medlem i en församling och att han var dörrvaktare i församlingen.

Den 1 april 1981 började bibelskolans påsklov och de flesta eleverna gick hem till sina byar. För en del av dem tog det hela fem dagar. Dagen innan hade evangelisterna från Mulenge kommit till mig för att säga farväl innan de började vandringen upp till byn. Det var alltid en frisk fläkt när de hälsade på och ett välkommet avbrott. De ville att jag skulle komma upp till Mulenge på möten under påsken, men det var omöjligt för mig. Vägen var förstörd av regnet varför det inte gick att åka bil dit och min kondition var inte som när jag var där under min safari. Dessutom hade jag jour över helgen.

Sista april slutade min kock. Han ansåg att det var självklart att hans son skulle överta arbetet. Jag ville hellre ha en pojke som jag och de finska flickorna hade anställt för utearbeten när vi hade gemensamt hushåll. Jag frågade honom, men han sa att han inte vågade acceptera erbjudandet. Han räknade med hämndaktioner från den tidigare kocken om han skulle bli kock hos mig.

Semester i maj 1981

Den 4 maj inledde jag en tre veckor lång semester med att i en folkvagn åka till Bujumbura och efter ett par dagar där vidare till Elsa och Algot Edlund i Kayogoro i Burundi, sydsydost om Kiremba, tre mil från gränsen till Tanzania. Samma mål hade en familj som jag träffade i Bujumbura och då bestämde jag mig för att åka bakom dem i deras Land Rover, eftersom de kände till vägen. De första sju milen utmed Tanganyikasjön var asfalterad och jag kunde njuta av omgivningarna. Under de sista nio milen såg jag inget annat än vägen. Jag var ju tvungen att väja för gropar, stenar och folk, samt forcera vattensamlingar och passera områden som mest liknade upplöjda leråkrar. Dessutom måste jag hålla samma takt som Land Rovern. Resan tog nästan fyra timmar. Det var en underbart vacker plats jag kom till. Lugn och fridfull. Edlunds trädgård hade många olika fruktträd och en härlig dunge med cypresser. Jag passade på att plugga swahili för att bättra på mina kunskaper. I Lemera blev det aldrig tid och ro för sådant. I Kayogoro fanns en dispensär. Jag fick vara med när en sjuksköterska skulle lägga sugklocka. Ingen av oss hade någon erfarenhet av detta, men vi klarade det.

Den 15 maj var jag tillbaka i Bujumbura efter en skön vecka. Vägen hade torkat upp betydligt och jag kunde se mig omkring. Jag blev verkligen häpen när jag fick se en krokodilunge på en sträcka där vägen gick helt nära Tanganyikasjön. Efter en skön vecka i Bujumbura återvände jag till Lemera för att börja arbeta på måndagen.

På kvällen var det samling hos Gothy för att ta farväl av Britt-Lis. Hon hade blivit sjuk i december och först i februari kunde hon börja arbeta igen, men hade nu åter drabbats och det blev bestämt att hon skulle resa hem till Sverige.

En arbetsvecka i slutet av maj

Hela måndagen gick åt för att se över och fylla på olika förråd på operation. Själva arbetet på operationsdagarna klarade den afrikanska personalen men att planera inför morgondagen låg inte för dem. Tisdagen och onsdagen var operationsdagar till klockan fyra på eftermiddagen. På onsdagen fortsatte vi utanför programmet. En fyraårig pojke hade två veckor tidigare svält ett mynt som satt som en skiljevägg i matstrupen i höjd med halsgropen. Vi hade inga instrument som var avsedda för att gå ned i luft- och matstrupen för att ta upp främmande föremål. Vi försökte med alla möjliga instrument bara för att konstatera att det inte gick.

Pojken var nedsövd. Till sist återstod för Veikko att göra ett snitt på halsen och ta bort myntet. Operationen tog hela förmiddagen i anspråk.

På torsdagen var det Kristi himmelsfärdsdag som inte var helgdag i Zaïre, men församlingen hade ett möte på morgonen och vi hade inga operationer planerade. Eftermiddagen ägnade jag åt att räkna ut löner för personalen. Jag stack emellan med att baka lite matbröd eftersom jag skulle ha en matgäst på lördagen. Fredagen blev intensiv på operation och på kvällen gick jag på jouren som nästan direkt inleddes med en bukoperation. Under lördagens förmiddag delade jag ut lönerna. På eftermiddagen utförde vi en halsoperation. Det var en kvinna som på förmiddagen hade kommit från Uvira. Hon hade tumörer på båda stämbanden. Med största svårighet kunde hon dra in och pressa ut luft förbi tumörerna. Vi ansåg att det var alltför riskfullt att vänta med operationen till måndagen även om det var ett helt år sedan hon först hade märkt av sjukdomen. När som helst kunde hon ju få totalt andningshinder eller inte orka andas längre. Då jag före operationen gav henne lugnande och smärtstillande läkemedel, var det mycket nära att hon slutade andas. Första åtgärden var att operera in ett plaströr i luftstrupen nedanför tumörerna så att hon fick en andningsväg och så att vi kunde suga lungorna rena från mängder av infekterat slem, som hon under lång tid inte kunnat hosta upp. Nästa steg var att öppna luftstrupen i höjd med stämbanden och ta bort tumörerna. Det hela gick förvånansvärt bra. Vi hade inte hunnit skicka iväg henne till avdelningen förrän nästa patient kom – också hon från Uvira. Hon hade tidigt på morgonen råkat ut för någon vettvilling som hade skurit henne med kniv på en massa ställen och stuckit ett spjut in i höger lungsäck så att den var fylld med blod och luft. Det gick åt mycket funderande och letande innan vi kunde koppla ihop olika slangar och få till en suganordning som i alla fall funktionsmässigt kunde ersätta de fina instrument och apparater som man hade i Sverige. Det var i alla fall tillfredsställande att se att det mycket enkla också kan fungera. Veikko var praktiskt lagd och hittade alltid på utvägar i stället för att irriteras över att vi inte hade bättre utrustning. Klockan 21.30 kom jag hem.

Familjen Reinikainen lämnar oss

På midsommardagens eftermiddag 1981 var det avskedsfest för familjen Reinikainen hemma hos den afrikanske läkaren. Vi missionärer och de afrikanska sjukvårdarna och barnmorskorna var med. Det var många fina tal som hölls. Jag vet inte hur den afrikan skulle se ut som inte kan

hålla tal. Ofta avundades jag dem. Ett par dagar senare var vi missionärer samlade hos Gothy för att ta farväl. Varje hushåll bidrog med var sin sorts bredda smörgåsar. Det kändes vemodigt att familjen skulle lämna oss.

Sex kejsarsnitt på ett dygn

Torsdagen den 23 juli 1981 hade vi bara *en* operation på programmet och det var en amputation av ett ben, men nog så besvärligt. Patienten behövde få blod och här fick vi hjälp av en son till honom. Jag mötte sonen dagen efter och då ville han ha vitaminer. Han kände sig yr. Vi hade dåligt med järntabletter så jag sa till honom att han som var så ung fick snart blodet tillbaka och att det var medicin nog för honom att se sin pappa bli bättre. Han höll med, tackade och fortsatte glad sin färd. På torsdagseftermiddagen blev det ett akut kejsarsnitt som tog två och en halv timme. På kvällen sydde vi ihop ett sår på en man som hade blivit knivskuren i huvudet. Klockan halv ett på natten knackade det på dörren – dags för ett kejsarsnitt. När jag kom hem var klockan halv tre och väl i säng började en loppa hoppa jämfota på mina ben. Jag fångade in den och dränkte den, men då var det inte långt kvar till morgonen. Ögonlocken kändes lite tunga varför jag beslutade mig för att inte fortsätta arbeta vid skrivbordet med administrativa ärenden som pockade på att bli gjorda, utan gå till vårt förråd för att bringa ordning där. Efter ett par timmar fick jag avbryta arbetet – det var dags för ett nytt kejsarsnitt. Efteråt gick jag hem och drack ett försenat eftermiddagskaffe, men hann knappt bli färdig innan det var dags för ett nytt snitt. Sedan blev det ytterligare två. På ett dygn hade vi således sex kejsarsnitt. Det var rekord! Det gamla löd på fyra stycken. Detta skedde under min andra jourvecka av de fyra som skulle avverkas i en följd. Natten till tisdagen den 28 juli kom nästa kejsarsnitt klockan halv fyra och då jag kom hem klockan sex var det egentligen dags att stiga upp, men jag la mig en stund, men somna kunde jag inte eftersom morgonkonserten hade börjat med tupparna som solister. Tisdagens operationer var klara redan kvart över ett och då var det dags att ta itu med pappersarbetet. Jag fortsatte med det på onsdagen men gjorde ett avbrott och bakade bullar och nötkakor. Jag måste passa på då min kökspojke var här så att han kunde vakta ugnen om jag plötsligt blev kallad till operation. Det var inte ofta jag unnade mig sådan lyx som bullar, men det hade kommit en kamrat från Rwanda dagen innan och hon skulle äta hos mig och då måste man ju ha bullar. När vi satt vid matbordet och åt kvällsmat hördes plötsligt

ett dån och hela huset skakade några ögonblick. Det var en jordstöt, men bara en.

Bymöte

Lördagen den 8 augusti var min lediga dag. Då passade jag på att baka en stor sats kakor för att ta med mig till en konferens som skulle hållas i Uvira (och som jag återkommer till). Det blev också pepparkaka och lite matbröd. Vid middagstid kom en av evangelisterna och bad att jag skulle tala i kvällsmötet. Jag hade under veckan funderat på om jag skulle gå på bymöte på söndagen, och när sjukhusevangelisten Karema efter lördagens kvällsmöte frågade mig om jag skulle gå till någon by på söndagen bestämde jag mig för att göra det. Givetvis var jag tvungen att förbereda mig för att säga något på mötet. Vi skulle gå från Lemera klockan åtta, men redan halv åtta knackade det på dörren och jag fick besked om att ungdomarna i Lemeraförsamlingens lilla välsjungande kör redan var färdiga för avtåg. Det var inte jag så de fick gå i förväg. Jag var otränad och det blev en ganska ansträngande promenad i 45 minuter. Vi var fyra som talade under det två och en halv timme långa mötet. Efter mötet bjöds vi på gröt och höna, och som entrérätt fick vi bananer. Tacksamheten var stor över att vi hade kommit. Klockan halv tre var vi hemma och jag var glad över att ha fått en liten repris från förra sommarens vandring. Träningsvärken kom på måndagen och satt i ett par dagar.

En ny läkarfamilj och ett kärt besök

På måndagsmorgonen den 10 augusti var jag först nere på sjukhuset och delade ut order för att sedan packa för en tur till Uvira och Bujumbura. Jag skulle hämta vår nya läkare, Svein Haugstvedt, och hans familj vid flygplatsen, men också göra en hel del inköp. Rykten gick att det skulle bli ett byte av pengar igen och det gällde sedlar i små valörer. Jag såg därför till att ta med mig en kasse med dessa sedlar för att bli av med så många som möjligt. Jag skulle handla till mig själv och mina kamrater och till sjukhuset. I Uvira fick jag se mjöl i en butik och köpte tre säckar, eftersom jag visste att alla på Lemera behövde. Det vi hade köpt tidigare var i stort sett oanvändbart. Jag låg över natt på missionsstationen i Uvira. Tisdagen gick åt för inköp. På onsdagen körde jag till flygfältet i Bujumbura och var där klockan tio. Flyget var ett par timmar försenat. Till min överraskning kom Linnéa tillsammans med familjen Haugstvedt. Jag

Lemeraförsamlingens barnkör. En av körens pojkar dirigerar.

hade planerat att vi skulle sova över natt i Uvira, men nästan det första Linnéa sa när hon kom ut i flyghallen var att hon skulle upp till Lemera samma dag. Läkarfamiljen var på samma linje. Det var bara att packa in i bilen och sedan handla det sista – bröd och kött. Lisbeth och Gunnar Stenlund hade kommit med bil från Kenya och skulle också hem till Lemera. Linnéa fick åka med dem. Gränspassagen var omständlig för familjen Haugstvedt, så klockan hade blivit över fem innan vi kunde fortsätta. Men bilfärden gick bra. Vi var framme kvart över sju.

På fredagen gjorde Svein, vår afrikanske läkare och jag en rundvandring på hela sjukhuset. På kvällen samlades vi missionärer för att välkomna familjen. Efter arbetets slut på lördagen använde jag det nya mjölet för att baka, bland annat kakor till Uvirakonferensen.

På lördagskvällen kom en Land Rover på vägen upp till bostadshuset på missionsstationen. Det var Ingegerd Rooth som kom – en glad överraskning. Hon kom i sällskap med Marita Johansson som hon arbetade tillsammans med i Tanzania. De skulle till Uvirakonferensen och passade på att besöka oss ett par dagar. De var verkligen välkomna. På söndagskvällens möte talade både Ingegerd och Svein. Det var helt lugnt på sjukhuset så jag kunde vara med. Jag hade Ingegerd, Marita och Gothy på mat på måndagen. Jag bjöd på kåldolmar, men de fick sköta sig själva för jag var på operation. Det är inte så lätt att vara jour och värdinna på samma gång.

Uvirakonferensen

Onsdagen den 19 augusti åkte Ingegerd, Marita och Gothy till Uvira för att vara med från början av konferensen. Det var sextio år sedan de första pingstmissionärerna från Sverige kom till Kongo och det skulle uppmärksammas. Flera representanter från Sverige var där, bland dem Martin Tornell. På torsdagen var det en betydligt större skara som gav sig av till konferensen. Både vår lilla och stora lastbil var fullpackade med folk. Jag var på operation den dagen och efter att jag gått av jouren på fredagsmorgonen kunde även jag åka dit. Med i bilen var Karema och mina boyar. Vi kom fram klockan ett. En av de första jag fick se var Martin Tornell. Det var verkligen roligt att träffa honom. Nästan samtliga Zaïre-missionärer var där. Det hölls tre stora samlingar varje dag med bortåt 8 000 mötesbesökare. Mötena ägde rum i en eukalyptuslund och det fick mig att associera till Nyhemsveckan trots att det där växer tallar.

På lördagens förmiddag var det nattvardsfirande vilket gjorde att mötet varade över fyra timmar – från klockan nio på morgonen till kvart över ett. På eftermiddagen var vi ganska många som var med vid ett besök på den plats där missionen en gång började och där de första missionärerna dog år 1923. Vi besökte också de nya missionärsgravarna på den nuvarande missionsstationens område. På kvällen hölls en samling för missionärerna, då Martin Tornell talade. Vi kunde höra sången och sorlet från det möte som samtidigt ägde rum i eukalyptuslunden.

Jubileumsmötet hölls på söndagen och varade i nästan fyra och en halv timme. Jack-Tommy Ardenfors predikade. Han var då pastor i Malmö i den församling som Linnéa Halldorf tillhörde. Många höll tal och hälsningar framfördes från olika håll. Därefter var det middag för omkring 600 personer. Man hade slaktat kor, getter och höns och mycket gott serverades till. Därefter skildes man åt. Flera av gästerna åkte till Lemera. Själv var jag tvungen att åka till Bujumbura och stanna där till måndag eftermiddag, bland annat för att mitt visum måste förnyas och för att handla till Linnéa Halldorfs åttiofemårsfest som skulle hållas i Lemera den 4 september. Jag konstaterade att hon var i farten, nästan mer än förr. Före konferensen hade hon varit i Bukavu, och efter konferensen följde hon med Jack-Tommy Ardenfors till en konferens i Kayogoro (den plats där jag hade varit i maj samma år). Efter besöket där kom hon upp till Lemera några dagar före sin födelsedag.

Firandet av Linnéa startade redan vid midnatt. Hon fick sedan sova till klockan sex då den »officiella« uppvaktningen tog vid. Det blev en fest som varade hela dagen lång. Vi var 39 personer varav tio hade efter-

namnet Halldorf. Jack-Tommy Ardenfors var med och han tyckte att det var en fantastisk final på hans månadslånga vistelse i Afrika.

Planering för hemresa

I maj 1981 fick jag i ett brev från PMU veta att det fanns ett par sjuksköterskor som möjligen skulle kunna avlösa mig. Jag hade då varit ute i två och ett halvt år och jag var i behov av vila, men jag ville inte lämna Lemera förrän det fanns en ersättare på plats. Det visade sig att det inte var så lätt att rekrytera en narkos- och operationssköterska. I september kom Anna-Lisa Leijon, som var sjuksköterska och hade arbetat på dialysavdelning. Jag förstod att det inte skulle gå att ordna så att jag kunde få komma hem till jul som jag hade hoppats på. När så Alfayo mot slutet av månaden berättade att han tänkte sluta för att tillträda en tjänst vid det statliga sjukhuset i Uvira, kändes det nästan som att det inte skulle bli möjligt för mig att åka hem över huvud taget.

En kväll när vi missionärer var samlade tog jag upp frågan. Kamraterna menade att jag trots det bekymmersamma läget skulle förbereda mig för hemresa. Lösningen var att Anna-Lisa och en av sjukvårdarna skulle läras upp och att de båda skulle ta över mina och Alfayos arbetsuppgifter.

Det kompendium som jag tidigare skrivit när Alfayo skolats in, hade fungerat bra, men vissa delar var inaktuella. Bland annat hade nya läkemedel börjat användas. Jag gjorde en omarbetning så att den kunde användas av Anna-Lisa och den som skulle ersätta Alfayo. Fortfarande var den skriven på franska.

För att Anna-Lisa skulle få ersätta mig måste hon hospitera under fem veckor i Bukavu. I slutet av oktober blev det bestämt att det skulle bli i januari 1982. Jag kunde således inte åka förrän tidigast i början av februari. En ersättare till Alfayo började jag lära upp i oktober. Ett problem som inte var löst var vem som skulle ta hand om personalfrågorna.

Alfayo slutade den 10 oktober. Då var jag i Bujumbura för att handla, eftersom det skulle bli svårt att komma ifrån när han inte längre var kvar på sjukhuset. I Bujumbura träffade jag Birgitta och Paul Jansson från Linköping. Paul var bror till Ruth Jansson. De hade kommit till Burundi i augusti för sin andra period och arbetade nu i Ruyigi, cirka tio mil öster om Bujumbura. Under sin första period arbetade de på svenska skolan i Bujumbura, där de nu var för att hälsa på sina barn. På eftermiddagen var jag tillbaka i Lemera.

Dagen därpå hade jag ordnat en avskedsfest för Alfayo och hans familj samt missionärerna. Jag bjöd på te och smörgås och i stället för tårta gjorde jag en smulpaj på mangos och konstgrädde. I och med att han flyttade var jag ensam att ha jour och ingen att dela arbetet på operation med.

På onsdagen hade vi avskedsfest för Pirjo som skulle åka hem till Finland. I slutet av festen anlände Sven-Erik Grön och Roland Stålgrens bror Henry och hans fru Anna-Karin samt Elisabeth Mattsson, som arbetade som barnsköterska för kronprinsessan Victoria och prins Carl Philip. Gästerna var med på mötet på kvällen och pastorerna var imponerade över det fina besöket.

Lars-Erik Wallhagen besöker Bujumbura

Lars-Erik Wallhagen från Linköping kom till Bujumbura lördagen den 17 oktober. Han skulle vidare till Biharu i Tanzania, men hade skrivit till mig och frågat om vi kunde träffas under uppehållet i Bujumbura. Margareta och Svein hade lovat att ta hand om mina arbetsuppgifter om det blev något jourfall som krävde narkos, varför jag kunde åka till Bujumbura. Jag kom dit på lördagens förmiddag och uträttade några ärenden. Bland annat hämtade jag två stora paket på posten. Det var läkemedel som skickats från Sverige den 9 september och som jag nästan gett upp hoppet om att jag skulle få se. När Lars-Erik kom på eftermiddagen var jag ute vid flygplatsen för att ta emot honom. Han blev glad att se ett bekant ansikte. Vi blev bjudna på mat och deltog på kvällen i en missionärssamling. På söndagens förmiddagsmöte var det självskrivet att Lars-Erik skulle tala något. Den som skulle tolka honom mätte emellertid inte så bra och kunde inte följa med på mötet. Det blev i stället jag som fick träda in. Lars-Erik talade på svenska men halkade flera gånger över till engelska – lika många gånger bad jag honom att tala svenska. Det tycktes vara svårt för honom att tala svenska när han såg alla svarta huvuden i bänkarna. På kvällen hade jag tillfälle att samtala med honom på Båtklubbens restaurang. Det var en skön kväll vid Tanganyikasjöns strand. Jag var tacksam över att få dryfta en del saker med honom. På måndagsmorgonen reste han vidare till Biharu och jag vände tillbaka till Lemera.

Sjukhusarbetet

Under hösten var arbetet på sjukhuset inte så hektiskt. De akuta ingreppen begränsade sig i stort sett till kejsarsnitten som förekom ungefär lika ofta som tidigare och utfördes inte sällan på nätterna. Planerade operationer som vi gjorde gällde till exempel struma på en kvinna och klumpfot på ett barn. En trettonårig pojke hade en mycket stor tumör i ett knä. Vi tvingades amputera benet. En dag hade vi ett särskilt digert operationsprogram, elva operationer, bland dem en stor struma och en mycket stor tumör i buken. Vid båda operationerna fick patienterna blod. Vid ett annat tillfälle opererade vi en femårig pojke som hade en mycket stor tumör i en av njurarna. Vi hade då två blodgivare på plats.

I november hade vi två bönedagar på Lemera, då de flesta missionärerna på Uvirafältet var med. Vi var 27 vuxna – några missionärer hade släktingar på besök. Vi på sjukhuset kunde inte vara med på alla samlingarna. På den andra dagens eftermiddag kom en ung man till sjukhuset. Han hade fått ett spjut genom främre bukväggen. Han hade två stora sår och en del av hans tarmar låg utanpå buken. Därefter fick vi ta hand om en pojke med en varhård i låret – en och en halv liter var tog vi bort.

Söndagen efter våra samlingar var jag under eftermiddagen hos Svein för att gå igenom en del personalfrågor. Det kom då in en ung patient som blivit påkörd av en bil och fått lärbensbrott, bäckenfraktur och bristningar på lever och mjälte med stor blödning i buken som följd. Han fick tillbaka 320 milliliter av sitt eget blod och en halv liter av en givare. Vid middagstiden på tisdagen fick vi in en pojke i ungefär samma ålder och med nästan exakt samma skador. Även han fick tillbaka en del av blodet i buken. Hans mjälte var så skadad att den måste tas bort. Båda pojkarna mådde bra efter ingreppen och repade sig efter hand.

Regnet kom sent detta år, vilket var bekymmersamt. Vattnet i vår källa började sina och vatten måste köras upp till stationen från floden. I slutet av november gjordes en undersökning om hur vattenförsörjningen skulle kunna lösas på sikt.

Julen 1981

Onsdagen den 23 december kunde jag ägna ett par timmar åt att sätta ihop sjukvårdsbiträdenas arbetsscheman, men sjukvårdarnas scheman hann jag inte ens börja med eftersom arbetet på sjukhuset väntade. Margareta bjöd på lunch, ett julbord, varefter jag återvände till sjukhuset.

Efter morgonbönen på julaftonen bjöd vi operationspersonalen på kaffe, men det blev inte så rofyllt, för vi fick ta itu med ett kejsarsnitt. Samtidigt kom det in ett olycksfall. Senare kom två män med tre lådor läkemedel och det skulle packas upp och kontrolleras, och papper i all oändlighet skulle fyllas i. Jag hade ingen möjlighet att vara med på den traditionella dopförrättningen denna julafton. Före middagen bjöd jag de två pojkar som arbetade hos mig på te och de fick var sin plastpåse med blandat innehåll. Efter det sedvanliga julkaffet på eftermiddagen och julbord på kvällen var det dags att krypa till sängs. Under julnatten var det som vanligt svårt att sova. Julottefolket kom dragande hela natten, stegade, skrek och sjöng, och hundarna ylade och skällde. Jag hade redan på kvällen bestämt mig för att inte gå på julottan. På förmiddagen började jag förbereda kvällens måltid. Jag skulle ha alla kamraterna på mat. Jag dukade ett långbord för arton personer. Maten jag bjöd på var köttbullar, sylta, småkorvar, Janssons frestelse, sillsallad, mimosa-sallad, omelett med stuvning, sill, och ost. Efteråt drack vi kaffe och till det åt vi mandelformar fyllda med vispgrädde och jordgubbssylt.

Jag var överhopad med arbete på sjukhuset under mellandagarna. Först den 29:e kunde jag koncentrera mig på sjukvårdarnas scheman och lagom till att ljuset släcktes 21.15 hade jag satt in dem i plastfickor. Jag hade precis hunnit somna då det knackade på dörren. En av sjukhusets nattvakter stod utanför och berättade att det var ett besvärligt kejsarsnitt och att man behövde min hjälp. Både livmodern och urinblåsan hade brustit och kvinnan blödde ganska kraftigt. Läkarna som opererade hade bedömt att det var riskabelt att lägga bedövning i ryggen. Kvinnan hade därför endast fått lokalbedövning, men det var inte tillräckligt. Jag sövde henne med eter och sedan kunde de lappa ihop det trasiga så gott det gick. Det var inte möjligt att få tag på någon blodgivare under natten, så det blev Anna-Lisa som fick ställa upp. Medan vi höll på med blodtransfusionen gick vår afrikanske läkare till BB och kom tillbaka med besked om att det var ett snitt till som måste göras. En av sjukvårdarna blev sjuk och måste gå hem och det gjorde att jag måste stanna kvar under operationen. Klockan var halv fyra när jag kunde gå hem. Det var inte lätt att somna efter det intensiva arbetet. På förmiddagen då jag skulle räkna löner kände jag ingen inspiration. Ingela Haugstvedt var med och räknade för att kunna ta hand om arbetet vid nästa månads-skifte – hon skulle ta över som personalassistent.

På nyårsaftonen hade vi gemensam grillfest, men den fick vi ha inomhus. På eftermiddagen blev det nämligen ett våldsamt oväder med åska, regn och hagel som låg kvar flera timmar. Vi kunde ha snöbollskrig och det var ju roligt. Vi hade besök av två familjer, så det var många på plats.

Avsked

Den sista församlingssöndagen under min andra period på Lemera var den 3 januari 1982. Det var också årsmöte. Inklusivt en kort rast varade mötet i fem timmar. Kyrkan var fullpackad och temperaturen hög. Jag hade tagit med mig en stol. Att sitta trångt på en halv stol i så många timmar var för tröttsamt.

Den vecka som följde fick jag ägna en stor del åt skrivbordsarbete. Då vi på torsdagen hade operationsdag med elva patienter kändes det riktigt skönt att få ägna sig åt annat än att räkna och skriva.

Den 1 februari lämnade jag Lemera och på kvällen samma dag lyfte flygplanet från Bujumburas flygplats. Jag var på väg hem.

Min tredje period på Lemera 1983–1984

Ankomsten

Vid förmiddagsmötet söndagen den 25 september 1983 blev jag avskild för en ny period på Lemera och tog avsked av församlingen i Sion-kyrkan i Linköping. Alvar Henningsson predikade och gitarrsystrarna sjöng. De hade förstärkts av motsvarande grupp från Sionförsamlingen i Norrköping tillsammans med ett antal bröder med dragspel. Det var inte för min skull som de hade kommit men jag uppskattade sången och

Denis Mukwege och Veikko Reinikainen

musiken. En vecka senare lämnade jag Sverige och måndagen den 3 oktober anlände jag till Bujumbura. Dagen därpå var jag framme i Lemera, mitt andra hem. På kvällen var det välkomstfest då alla missionärer var samlade. Det var roligt att träffa dem, särskilt mina tidigare kamrater. Veikko var chefsläkare och arbetade tillsammans med två afrikanska läkare, varav den ene var Denis Mukwege, som hade tagit sin läkarexamen i Bujumbura i juni 1983 och därefter börjat arbeta på Lemera.

Den första tiden bodde jag i det rum som jag hade disponerat under de två första åren av min andra period. I början på december fick jag flytta in i den lägenhet jag tidigare hade bott i.

När jag träffade personalen på operation blev det stora famnen. Jag kände mig verkligen välkommen. Jag kunde konstatera att mycket hade hänt med byggnationen, men också att en hel del återstod att göra. Operation hade inte flyttat in i nya lokaler, men de gamla fungerade.

Jag behövde inte ägna mig åt personalfrågor det gjorde en av de andra missionärerna. Det var skönt att slippa det månatliga arbetet med att räkna ut lönerna.

Arbete

Min första jourvecka började torsdagen den 13 oktober och som tidigare så var det en hel del kejsarsnitt – ett av dygnen var det tre stycken. En av dagarna fick vi in en man som blivit medvetslös. Allt tydde på en gammal

blödning under skallbenet. Han hade några dagar tidigare träffats av en stor gren i huvudet. Det märkliga var att jag dagen innan hade packat upp och visat Veikko just det instrument som behövdes vid operationen. Jag hade funnit det i PMU:s depå i Vårgårda och packat ned det tillsammans med annan sjukvårdsutrustning för transport med container till Lemera. Redan några dagar efter operationen stod mannen på sina ben då Veikko gick rond. Efter en dryg vecka togs stygnen bort och mannen kunde resa hem. Det var ett under att det gick så bra. Med sig hem hade han ett brev från Veikko till den läkare på ett sjukhus långt söder om Uvira som hade remitterat honom till oss. Han överlämnade brevet till läkaren som efter att ha läst brevet sa: »Det här var ju bra, men var är patienten?» Mannen svarade: »Det är jag.»

En dag visade Veikko oss en spindel som var tolv centimeter lång. En patient hade blivit biten av den och tog med den till sjukhuset. Han anade att han inte skulle bli trodd på sitt ord om hur stor spindeln var. Ingen av oss hade sett något liknande.

En fredagskväll i slutet av oktober körde vår afrikanske chaufför vid missionsstationen av vägen med vår lastbil. Olyckan skedde ett par mil norr om Bukavu på en asfalterad väg. Bilen hade välvt och rullat omkring 30 meter. Det var många människor i bilen och på flaket. Chauffören och sju afrikaner var skadade och fördes till sjukhuset på lördagens eftermiddag och kväll. Det var arm- och benbrott, bäckenfrakturer och en brusten mjälte. Det var full aktivitet till midnatt. En av dem som skadades var en evangelist. Han hade fått en underbensfraktur. Vi kunde senare konstatera att benbitarna inte hade vuxit ihop – det var när han kom till sjukhuset i april 1984. Det hade bildats brosk mellan benbitarna. Brosket mejslades bort och ersattes av benflisor från höftbenskammen.

I slutet av november skulle vi operera en gammal kvinna som Veikko trodde hade en förstorad mjälte. Det visade sig att det var en jättetumör i magsäcken. Vi fick ta bort både mjälten och magsäcken. Därefter syddes en tarmslinga ihop med matstrupen. Operationen tog sex timmar. En dag hade fyra pojkar i fjortonårsåldern från en grannby hittat en granat som de lekt med. Den exploderade och pojkarna blev svårt skadade. Två av dem dog på vägen till sjukhuset och de andra två arbetade vi med från klockan sju till midnatt. Den som var svårast skadad hade ett djupt sår i huvudet. Benflisor stack in i hjärnan. Än en gång fick vi se, att vi med våra begränsade resurser kunde klara det som tycktes omöjligt. Vi såg det som ett Guds under. Jag hade vid detta tillfälle en släng av malaria och kände mig ganska darrig.

Tidpunkten för den årsrapportering som myndigheterna krävde hade ändrats och var nu den 25 december i stället för nyårsdagen, varför vi avslutade rapportåret redan den 15 december. Den 25:e skulle även månads-, kvartals- och halvårsrapporten lämnas in så det var mycket arbete som måste göras. 1 450 operationer hade utförts (mot 700 år 1975) varav 154 var kejsarsnitt.

Fritid

Som tidigare åkte vi då och då ner till Bujumbura för att handla och bilturerna kunde ibland bli lite komplicerade som den 5 november då Alfhild och jag skulle ta oss hem från staden i stationens Land Rover. Bilen var inte alls på bettet. Det gick ganska hackigt men vi segade oss fram. Vid avtagsvägen upp till Lemera stod en man och hans hustru som ville få skjuts till sjukhuset. Mannen var sjuk och behövde vård. Efter ha kört en kort vägsträcka fick vi vänta tio minuter på grund av att en stor hjord av kor passerade vägen. När det blev vår tur att ta oss fram så fungerade bilen till att börja med men sedan blev det sämre. Hem kom vi i alla fall. Det visade sig att bensinen var dålig.

Liksom tidigare anlätades jag ibland som talare i församlingens möten. Så var fallet vid kvällsmötet lördagen den 19 november. Dagen därpå gick jag till en utpost, Mahungubwe. Det tog 45 minuter. Mötet började klockan nio. På eftermiddagen skulle det vara en begravning, vilket gjorde att det blev ett kort förmiddagsmöte. Jag var hemma redan klockan halv tolv.

Livet i byn var som förr med avbrott för diverse fester. I början av december installerades en ny stamkung och då var det festligt värre. Ljud av trummor, sång och dans fyllde den mörka natten.

Julen 1983

Jag hade under mina tidigare år alltid bjudit mina kamrater på kaffe första advent. Så blev det inte detta år på grund av att jag inte hade något eget hushåll. Den 9 december flyttade jag emellertid in i min lägenhet. Det var mycket arbete att få allt i ordning. Allt som hade varit nedpackat luktade mögel. En del saker fick jag diska ett par gånger för att lukten skulle försvinna.

Eftermiddagen onsdagen den 21 december hade jag anslagit till att baka saffransbullar och tre sorters kakor till julen. Hindren var emellertid många. Ett problem var att järnspisen inte fungerade. Det var svårt

att få eld. Det bara rök och luktade som en kolmila i köket efter många tappra försök. Vanan från min uppväxt att elda järnspis i kombination med stor envishet gjorde att jag till slut lyckades få ugnsvärme och kunde grädda bullarna. Då knackade det på dörren. Man behövde min hjälp omedelbart på operation. En patient med bukhinneinflammation hade fått andningsstillestånd då man lagt bedövningen. Med hjälp av Rubens blåsa pumpade jag in luft i lungorna. Tre timmar senare var jag hemma igen och kunde grädda kakorna. Det ägg som jag skulle ha till kvällsmat hade stått på spisen hela tiden – det var garanterat hårdkokt.

Dagen därpå hade vi ett omfattande operationsprogram. Bland annat tog vi bort mjälten på en sextonårig flicka.

På julaftonen väcktes jag klockan fem för att bistå vid ett kejsarsnitt. Livmodern hade brustit och det var en kraftig blödning. Klockan åtta kunde jag gå hem. Två timmar senare dukade jag upp julkaffe i vårt kafferum på operation. Dit hade jag bjudit pojkarna som arbetade på operation och mina två boyar. Pojkarna hade satt in blommor både i operationssalen och i kafferummet. Efter kaffet delade jag ut julklapps-paket till alla. Vi var precis färdiga när det var dags för en akut operation. Därefter åt jag jullunch hos Alfhild tillsammans med Daniel André, Linnéa och Britt-Lis. Efteråt klädde jag den »cypressgran« som Daniel André hade huggit åt mig. På kvällen hade vi knytkalas. Jag hade med mig Janssons frestelse, sillsallad, bröd, havrex och min svenska julost, dessutom svagdricka som jag hade gjort. Under natten stördes jag inte av dem som skulle till julottan, men det medförde att jag försov mig. Förmiddagsmötet klockan nio (det var söndag) fick därför bli min julotta.

Vid församlingens årsmöte fick vi veta att 600 personer hade döpts år 1983 och att antalet medlemmar nu var över 8 000.

Operationer

I februari drabbades jag av en maginfektion och låg sjuk från lördagen den 21:e till tisdagen då jag började arbeta på halvfart. Veikko blev sjuk denna dag men opererade ändå en struma. Han var tvungen att ta en paus under operationen för att lägga sig och vila. Efter fullgjort värv gick han hem och stannade hemma ett par dagar. Onsdagens och torsdagens operationer utfördes av de afrikanska läkarna. På fredagen var Veikko tillbaka trots att han inte var helt återställd. En ettårig pojke skulle nämligen opereras på grund av en njurtumör. Det blev emellertid ytterligare

operationer: en kvinna med brusten gallblåsa, ett barn med inklämt bråck och ett kejsarsnitt.

Senare i månaden opererade vi ett brännskadat barn. Det var en åtta-årig föräldralös pojke som bodde hos släktingar. I grannhuset försvann det pengar och pojken blev misstänkt och skulle straffas. Grannen band därför ihop hans händer, hällde bensin på honom och tände på. Pojken fick givetvis djupa brännskador som vi försökte tvätta rena och sedan göra hudtransplantationer.

Måndagen den 19 mars var det två akuta kejsarsnitt på eftermiddagen. Samtidigt tog Denis Mukwege hand om en sex månader gammal flicka som fått ett oskalat risgryn i ett öra. Det var mycket besvärligt att plocka bort det. Det tog två timmar. Mamman hade tagit med sig flickan till två ställen innan hon gick till oss. På det första stället hade man endast lyckats peta in grynet ännu längre, och på det andra hade man spolat örat, vilket medförde att risgrynet svällde.

Denis Mukwege, som i dag är känd över hela världen, var son till pastorn i församlingen i Bukavu. Han hade utbildat sig till läkare i Bujumbura. Han avslutade sin utbildning våren 1983 och hade dessförinnan varit på Lamera för några veckors praktik. Efter sin examen hade han återvänt till Lamera för att tjänstgöra där. Han hade alltså arbetat där nästan ett halvt år när jag kom tillbaka från Sverige.

Pinga

Söndagen den 25 mars skulle Veikko, Mirja och jag åka till Pinga för att arbeta där. Det hade varit ganska hetsigt dagarna innan. Lördagen hade börjat med frukost tillsammans med Sonja och Bernt Essebro och deras två barn. Bernt skulle under ett par år leda arbetet med att bygga missionsstationens vattendrivna kraftverk, och hade kommit till Lamera ett par dagar tidigare. Till förmiddagskaffet kom fyra missionärer från Bukavu och Pinga. Klockan tolv firade vi Ingrid Åkerströms femtioårsdag med middag. Firandet fortsatte med eftermiddagskaffe och på kvällen supé för 34 personer. Det föll på min lott att basa i köket och se till att allt fungerade. Vi hade en extra kock i köket. Det mesta av maten var lagad i förväg, men den måste ju värmas och läggas upp.

Först på söndagsmorgonen kunde jag ägna mig åt packning och andra förberedelser inför resan. Klockan två kom vi iväg. Vi övernattade i Bukavu. På kvällen skrev jag följande rader i ett brev till min mamma om vad som hade hänt under dagen:

När jag delade ut order och förmaningar till personalen – både min egen och på operation, så kunde jag inte låta bli att tänka på de förhållningsorder jag som barn fick om mamma skulle åka bort någon gång.

Det känns lite konstigt att vara i stan. Det var två och en halv månad sedan jag var borta senast. Det har nu blivit ganska skumt ute och jag satt och väntade på att lysmotorn skulle starta, men kom snart ihåg, att här i stan kan man ju trycka på knappen när som helst.

Från Bukavu fortsatte vi med ett litet flygplan till Pinga med mellanlandning i Goma. Vardera sträckan tog 25 minuter. I Pinga fanns bara två barnmorskor sedan en afrikansk läkare utan förvarning hade lämnat stationen ett och ett halvt år tidigare. När vi kom fram började Veikko undersöka de patienter som skulle opereras och jag gick till sjukhuset för att se över det vi skulle behöva under ingreppen. De tre första dagarnas operationer var mycket besvärliga, värst var en struma som nog var den svåraste jag har varit med om. Vi fick ge blod från fem givare, det vill säga två och en halv liter. Kvinnan som det gällde fick andningsbesvär och det var riktigt krisartat ett slag, men det ordnade upp sig. Det var arbete nästan varje dag. En kväll var vi och tittade på hur de brände tegel och en lördagseftermiddag tog vi en promenad till den riktiga djungeln – en utfärd på ett par timmar över stock och sten, på dåliga broar över flodarmar och hoppande på stenar över bäckar. Några levande apor såg vi inte men döda då vi mötte några män som varit ute och jagat apor. Den första söndagen vi var i Pinga predikade Veikko och på den andra talade jag och han avslutade. Vi var också med på ett ungdomsmöte. Det var ett ganska livligt samtalsmöte. Frågan gällde, huruvida mannen i ett hem skulle tala om för hustrun, vad han har i inkomst. Den allmänna meningen bland männen var, att fruarna slösar bort pengar – ett inslag i jämställdhetsdebatten! Ett gripande möte var »eldsmötet«, som hölls en kväll efter mörkrets inbrott. På en öppen plats i byn hade man tänt en stor brasa. Vi kunde konstatera att det är sant att det samlas mycket folk, där det finns eld. Atmosfären var en blandning av lägereld, tältmöte och gammaldags stugmöte. Sångarna sjöng och vi vittnade enkelt om frälsningen. I avslutningen var det flera tiotal, som kom fram och ville ha förbön.

Sista eftermiddagen i Pinga blev det en akut operation, en brusten blindtarm med mycket var i buken. Det var mycket ovanligt med blindtarmsinflammation, men när det nu hände var vi på plats.

Onsdagen den 11:e lämnade vi Pinga med flyg. Endast två platser var bokade men efter mycket dividerande fick vi tre platser. Dagen därpå var vi tillbaka på Lamera. Mirja och jag gick de sista tre kilometrarna eftersom en bil som hade kört trots enkelriktningen, blockerade vägen.

Påskan 1984

Flera svåra operationer hade samlats på hög under vår vistelse i Pinga. På påskaftonens (21 april) förmiddag tog vi bort mjälten på en man. Det var svårt att få tag i blodgivare, varför Veikko och en av de afrikanska läkarna fick ge blod. Efter denna operation var jag med på dopförrättningen i den närbelägna floden. Det var 83 personer som döptes av fem dopförrättare. På kvällen skulle vi missionärer ha grillfest, men jag fick gå till operation där det gjordes ett kejsarsnitt. På påskdagen var det församlingsdag och jag kunde vara med i kyrkan – jag blev inte kallad till sjukhuset. Veckan som följde blev verkligen en oxvecka. På torsdagen höll vi på nästan hela dagen med en operation i huvudet på en man. Klockan blev halv sju innan jag kunde lämna sjukhuset efter att ha städat i operationssalen.

Jag blir sjuk

I början av maj 1984 var jag i Bujumbura några dagar och på tisdagen den 8:e började jag få »malariakänningar« som inte ville ge med sig. Jag gick till apoteket och skaffade medicin och dagen därpå åkte jag till Lamera. En viss förbättring kunde jag notera men måndagen den 14:e då jag var på operation ansåg Veikko att jag skulle ta det lugnt resten av veckan; han tog över min jour. På fredagen fick jag lite oregelbunden och långsam puls, och Veikko tyckte att jag borde undersökas av en belgisk läkare i Bujumbura som var hjärtspecialist. Vi tog kontakt via vår kommunikationsradio och fick omedelbart beskedet att jag skulle infinna mig på hans mottagning på lördagen klockan elva. Läkaren konstaterade att det var en inflammation i hjärtmuskeln och menade att jag var tvungen att vila en månad, men han ville göra en ny undersökning på måndagen en vecka senare, varför jag stannade kvar i staden. Jag funderade på om det jag hade trott var malariakänningar, i själva verket var en virusinfektion och att mitt hjärtproblem var en följd av den. Jag blev kvar i Bujumbura – läkaren ville inte att jag skulle lämna staden. Han gjorde fortsatta undersökningar och satte in viss behandling. Blodprover sändes till RiL som också konsulterades brevledes. Några framsteg gjordes inte och i mitten av juni ansåg Veikko att jag skulle återvända till Sverige. Hemresan samordnades med några missionäres resa till Sverige dagarna före midsommar. Veikko packade en akutväska som jag tog med mig. Mitt övriga bagage tog mina reskamrater hand om. I Linköping blev jag inlagd på kardiologen där jag blev kvar i fem veckor. Där fick jag också diagnosen hjärninflammation förutom hjärtmuskelinflammation.

Efter Lemera

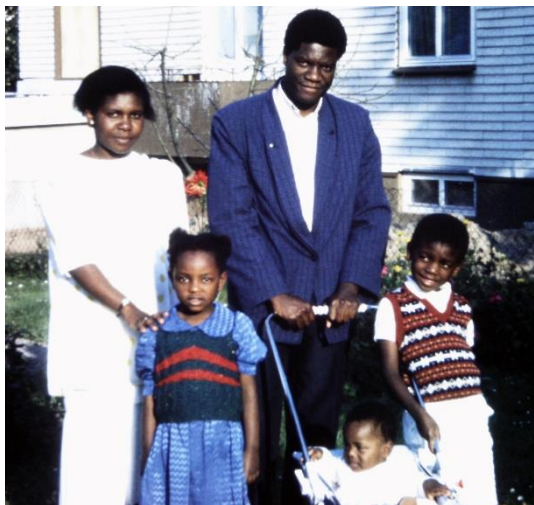
En lång rehabilitering följde efter min utskrivning från sjukhuset, och så småningom blev det arbetsträning. Därefter fick jag börja arbeta men mina krafter räckte bara till en halvtidstjänst. Någon sådan fanns inte på Lemera – snarare var det 150 procent som gällde. Jag sökte därför en tjänst i Linköping och blev anställd på ortopedens postoperativa avdelning där jag arbetade fram till min pensionering.

Det var naturligtvis med en blandning av sorg och besvikelse, som jag insåg att jag inte skulle kunna komma tillbaka till Lemera som missionär. Sommaren 1988 fick jag möjlighet att besöka Lemera. Jag gjorde det tillsammans med Margon Andersson och Ann-Kristin som är dotter till min bror Boo. Det kändes nödvändigt att göra denna resa som en avslutning på min tid som missionär i Afrika. Återbesöket var en viktig del av bearbetningen av mina känslor efter uppbrottet.

Trots att jag inte längre kunde arbeta på missionsfältet fanns kallelsen kvar. Den fick en ny inriktning med placering i Sverige. Jag engagerade mig i Sionförsamlingens missionskommitté där jag bland annat förde anteckningar vid kommitténs möten. Jag skrev också notiser om missionen i *Vår Horisont*. Dessutom kopierade jag möteskassetter och skickade hälsningar till församlingens missionärer. Verksamheten på Lemera var givetvis ett angeläget böneämne – inte minst under de svåra förhållanden som rådde i Zaïre, Rwanda och Burundi under många år från början av 1990-talet. Vid sidan om mina insatser för församlingens yttre mission deltog jag under en följd av år i Radio Linköpings förbönsprogram, mestadels som telefonsvarare.

Jag är naturligtvis oerhört tacksam för de år jag fick arbeta på Lemera. Det arbete vi utförde på sjukhuset betydde väldigt mycket för de människor som bodde i Lemera och bergen däromkring. Som jag har nämnt var sjukhusets anseende gott – åtskilliga patienter valde vårt sjukhus trots att de hade närmare till ett statligt. Jag hade ju också förmånen att få göra punktinsatser i Pinga, som verkligen var en isolerad plats.

Det jag saknade mest under mina Afrikaår var att komma ut i skogen för att plocka bär och svamp. Nu tog jag igen »skadan« med råge. Fryn och källare fylldes av bär, sylt och marmelad. Det stora överskottet gick till bibelskolan Bjärka-Säby. Eleverna sålde sylt och marmelad och fick ett ekonomiskt tillskott till sina evangelisationsresor.

Denis Mukwege med familj i Linköping.

År 1988 ordnade PMU ett seminarium för fransktalande studenter som studerade i Europa och som kom från främst Zaire, Burundi och Rwanda. Dessutom inbjöds från dessa länder några yngre män som man trodde så småningom skulle bli andliga ledare. Sammanlagt kom ett tjugotal kvinnor och män. Flera av dem hade barn som fick följa med till Sverige. I seminariet deltog Kayange (hon var med på safarin år 1980) och Denis Mukwege som hade sin familj med sig. Vid olika till-

fällan var Kayange och familjen Mukwege mina gäster över en dag.

Jag fick dessutom träffa Denis hösten 2019 då han besökte några församlingar i Sverige, bland annat Pingstkyrkan i Linköping. Han var då känd och omtalad eftersom han hade fått Nobels fredspris året före.

Lemera – en viktig plats i Afrika för svensk pingstmission – ligger i en bergskedja i östra delen av Demokratiska republiken Kongo. Dit kom Wanja Karlsson i januari 1975 för att arbeta på det missionssjukhus som byggdes upp under 1970-talet. Tanken på att bli missionär hade väckts tidigt i hennes liv och hon bestämde sig för att utbilda sig till sjuksköterska. Under tre perioder åren 1975–1984 var hon verksam vid Lemerasjukhuset som narkos- och operationssköterska.

Här berättar Wanja om upplevelser, händelser och erfarenheter från sin tid i Afrika.

Livsberättelser utgivna av Pingst arkiv & forskning, nr 10

ISBN: 978-91-984588-5-5

